tiszatáj

1992. OKT. * 46. ÉVF.

Ágh István, Fodor András, Lator László, Simonyi Imre versei

Összeállítás a szlovén irodalomból

Fried István: A konzulok kora
(Ivo Andrić 100. születésnapjára)

Diák-melléklet:
Levendel Júlia – József Attiláról

10

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

A szerkesztőség elnöke: VÖRÖS LÁSZLÓ

Főszerkesztő: ANNUS JÓZSEF
Főszerkesztő-helyettes: OLASZ SÁNDOR
Rovatvezetők: ABLONCZY LÁSZLÓ
SZOKAI IMRE
Műszaki szerkesztő: ENGI MÁRIA

Főmunkatársaink:

BAKA ISTVÁN (Szeged)
DOBOS LÁSZLÓ (Pozsony)
KISS GY. CSABA (Budapest)
SÜTŐ ANDRÁS (Marosvásárhely)
SZÉLES KLÁRA (Budapest, Szeged)
VEKERDI LÁSZLÓ (Budapest)

---

tiszatáj

Kiadja a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával.
Felelős kiadó: Kovács Miklósné, a kuratórium titkára.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged.
Felelős vezető: Varga Ferenc.
Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 312-670. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a hírlapkézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest, Lehel u. 10/A – 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR Postabank Rt. 219–98–636 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 25 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 75, fél évre 150, egész évre 300 forint.
Bizományos terjesztőnk: Dudás Gyula, 6723 Szeged, Hont Ferenc u. 24/A.
ISSN 0133 1167

Tartalom

XLVI. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

1992. OKTÓBER

ÁGH ISTVÁN: Eljárulás István királyhoz (Kérelem; Járulunk báránnyal; Járulunk gerlicével; Járulunk kalásszal; Járulunk gránátalmával; Járulunk kakassal; Járulunk hallal) 3
FODOR ANDRÁS: Gradus...; Az alabárdos 8
LATOR LÁSZLÓ: Egybegyűlének; Hitetlenül; Máriának .. 10
UTASSY JÓZSEF: Ketten maradtunk 12
MÁNYOKI ENDRE: Szemközt a pusztulással... (Bábeltornyok) 13
SIMONYI IMRE: A Reinhardt cukrászda; Ó, régi erők; Ifjúkor, bekopogtál; Ötvenen túl; A gyulai korzó (Talán 1939-ben) 14
FRIED ISTVÁN: A konzulok kora (Ivo Andrič századik születésnapjára) 17

MOST - PUNTE - HÍD

Szlovén összeállításunk elé 30
JANKO PRUNK: Az új szlovén öntudat (Szilágyi Imre ford.) 31
ALENKA PUHAR: Szlovén önarckép – Részletek (Gállos Orsolya ford.) 38
ANTON TRSTENJAK: Szlovén sztereotípiák (Szilágyi Imre ford.) 48
IVAN CANKAR: Mátyás király (Reiman Judit ford.) 50
SREČKO KOSOVEL: Fekete falak; Szaggatott ritmusok (Bella István ford.) 51
ANDREJ BLATNIK: A dobos ütése (Reiman Judit ford.) .. 52
SLAVKO GRUM: Külvárosi bűntény (Reiman Judit ford.) 53

EDVARD KOCBEK: A hold fényudvarával; Sötétség; Holdfény (Csordás Gábor ford.); Lipicaiak (Nagy Gáspár ford.) 54
LOJZE KOVAČIČ: Dokumentum a lélekről – Részlet a Kristályidő című kötetből (Gállos Orsolya ford.) 58
DRAGO JANČAR: A kasztíliai freskó (Gállos Orsolya ford.) 61
DANE ZAJC: * * * (Reiman Judit ford.) 66
MILAN DEKLEVA: A nyelv eredete (Bella István ford.)... 66
TOMAŽ ŠALAMUN: A hitetlen unoka (Reiman Judit ford.) 67
ALEŠ DEBELJAK: Prózaversek (Gállos Orsolya ford.) 67
FABJAN HAFNER: *; * * (Bella István ford.) 69
ALOJZ IHAN: A támadás; Farkasvermek (Gállos Orsolya ford.) 70
JANI VIRK: Az ugrás (Gállos Orsolya ford.) 71
MILAN JESIH: Szonettek (Bella István ford.) 74
MILAN KLEC: Teknőcök; Magyarország (Reiman Judit ford.) 77
REIMAN JUDIT: A szlovén összeállítás szerzői 81

LUKÁCS ISTVÁN: A magyar irodalom recepciója Szlovéniában a XX. században 83
KISS GY. CSABA: Sorskérdések szlovén tükörben (Az eltört korsó című esszégyűjtemény margójára) 93

Tiltakozunk! (A Híd szerkesztőségének levele) 96

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

DIÓSZEGI BALÁZS grafikái a 9., 12., 16., 29., 49., 80. és a 92. oldalon.

DIÁK-MELLÉKLET

LEVENDEL JÚLIA: Szeressetek szilajon (József Attiláról)

ÁGH ISTVÁN

Eljárulás István királyhoz

Kérelem

Aranykoszorúd alá,
fényes koronádhoz
hadd járuljunk,
hadd adjuk meg, amink van,
szegény vagyonunkat,
tied az ország,
mienk meg a föld a víz,
ég országa,
csillagok háza,
réten a bárány,
erdőben a gerlice,
erdő alatt gabona,
kertben az alma,
gránátalma,
udvarunkon tyúkocska,
hetvenhét csibelle,
annyi csillag,
kakas kukorékol,
itt van a hajnal,
csillog a vadvíz,
világít a nagy víz,
te palástod hossza,
palástod szegélyén
szárad a harmat,
Dunában aranyhal,
Tiszában ezüsthal,
Balatonban a sok víz,
Balatonban a sok hal,
kardod hossza,
fejed fölött Szűz Mária,
lábod alatt bársony,
bal kezedben aranyalma,

kerek Magyarország,
jogar jobb kezedben,
érces gyöngyöt gyöngyözik
törhetetlen öklöd,
védj meg minket istáp istáp,
hajlokunkban ördögök
zörömbölnek éjszaka,
nem hagynak aludni,
diót gurigatnak,
kupákat dobálnak
büdös görény képiben,
menyétasszonyképpen,
vaddisznók reggel,
föltúrják az ágyást,
virág egyik agyarukon,
másikon meg hagyma,
bakkecskék délben,
megeszik a kertet,
babot répát káposztát
zöld habosra rágnak,
akkor átváltoznak,
édeskednek,
magunkéból kínálnak,
etetnek itatnak,
vasas hadak lesznek,
mocsárba kergetnek,
űznek erdő vadjához,
szarvasokkal vaddisznókkal
talán meg is ölnek,
Urunk Szent István király,
oltalmazz minket,
mert tied az ország,
mienk meg a föld a víz,
ég országa csillagok háza,
eljárulunk hozzád istáp istáp!

Járulunk bárránnyal

Ez a kisbárány hóban született,
azért olyan fejér,
árpaszalmára ellette az anyja,
azért olyan aranyos mikor rásüt a nap,
telihold vörös tála alatt született,
újhold idején fölszökdellt az égre,
sárgaréz sarló hegyiről leszökkent a rétre,
ennek a bárránynak mennyei illata van,
ennek a bárránynak pázsitillata van,

harmatos virágos,
addig legelészett a fűszálakat addig csipegette,
míg a legszagosabb kakukkfűre nem talált,
fogakkal morzsolta le nem nyelte,
ennek a bárányinak szájában fészkel
a kakukkfűillatú lélek,
addig legelészett a fűszálakat addig csipegette,
míg arra a négylevelű lóherére nem talált,
rászállt a szívére négyszárnyú lepke,
zöld szerencse piros szivecskéjén.

Járulunk gerlicével

Szegény vadgerlice annyit búslakodott,
a vadkörtefa is vele együtt szólott,
sírt az egyik levél sírt vele a másik,
síró levelekkel sírdogált az ág is,
csak a fa dereka állott rendületlen,
madár bánatától azért megrendülten
óvta koronáját a szomorúságtól
levele ne essen gerle ott lehessen,
amíg az ő párja erdő vadonából
majd visszatalálhat hadd üljenek párban
a legfölső ágat alsóbbra hajlítva,
míg a meleg ószél csöndessé ringatna.

Járulunk kalásszal

Búzakalászt adok neked,
akaszd szobád falára,
vagy viselje a kedvesed
vasárnapi hajában,
múlik a nyár eljön a tél,
de mindörökké nyár van
nemcsak arany pirosszemes
csöpp üstökös kalászban,
megáll melegít téged is,
ha délre húz a sármány,
aranymálinkó nem fütyül,
s palintáz kékbe sárgán,
kerek sülttök a nap kihűl
ne félj! majd megvigasztal
a búzaszemen Mária,
karján a Kisjézussal.

Járulunk gránátalmával

Kertünkben a gránátalmafára
leszállott a kismadár,
fán bujkáló senki meg ne lássa,
onnan énekelne már,
mintha nem is volna torkocskája,
csak a hang miként kiszáll,
mintha nem is lenne bögye szárnya,
csak incselgő éneke,
gyönyörűség gránátalmafája
úgy hangozna övele
az a sok zöld az a sűrű sárga
gyümölcse szívlevele,
puha fűre szakadt pomagránát,
a pintyőke elrepült,
odamentem fölvettem az almát,
kezem igen földerült,
megkóstoltam egyszerre haraptam
édeset és keserűt.

Járulunk kakassal

Micsoda tálentum milyen pontos óra
kukorékoltatja minden virradóra,
ki állítja mindig a legmagasabbra,
hogy messzire lásson bárki meghallhassa,
miért nem felejti még a nap föl sem jött,
csupán halvány pírját derengik a felhők,
már teszi a dolgát évezredek óta
szól a Bibliából miként most a dombra
veti meg a lábát éppúgy Szokrátesznek
kiálthatna innen lusta gazdám ébredj!
én is megébredtem első pillantásom
megakad a nekifeszülő madáron,
fekete karmától csőre ollójáig
erős büszke borzastollú kackiás ív,
fölnyúlna az égig talán azt is tudja,
s csak úgy mellékmódon leugrik a tyúkra,
hamar megheréli máris lejön róla,
kaparászik mintha azon nem lett volna,
ám igen figyelmez pedig nem is látja,
ragadozni készül a tikölőkánya,
de ha meg is látná akkor sem mozdulna,
ágaskodik fejét egy felé fordítja,
várja hogy csőrével döggé kibelezze,
vörös taréjával kettéfűrészelje.

Járulunk hallal

Mienk ez a nagy hal,
királyé ez nagy hal,
világra jött világos
hegyi patakában,
fickándozott növekedett
végig a Rábában,
végig a Dunában,
le a téres tengerig,
ott nőtt ekkorára,
térült-fordult elmerült,
onnan hazavágyna,
hullám alatt hullámon
úszott húzott visszajött
halász országába,
kenderkötél hálójába,
halász asztalára,
mienk ez a nagy hal,
királyé ez nagy hal,
teszem tányéromra,
színarany a karimája,
színezüst az oldala,
vasból az alja,
gyémánt fekszik rajta,
lelóg feje farka,
ennek a gyémántnak szeme is van,
ennek a gyémántnak pitykés pikkelye is van,
fekszik a tányéron aprócska szivárvány,
el ne tűnjön,
le ne szakadjon,
mienk ez a nagy hal,
királyé ez nagy hal,
Szent István királyé,
teszem tányéromra,
kérem Istenemet,
Isten tartson békességben minket igazságban!

FODOR ANDRÁS

Gradus...

A várost játszó tóparti telep
úgy veszem észre, nem Európához,
pár lépcsőt átugorva egyenest
Amerikához idomul.

Benzinkutaknál, magazinok mellett
színes zászlócskák, röpke lobogók,
fehér, cizellált hátú székek,
kirakós pultok, márkás
tengerentúli áruk. Persze mind
originál csomagolásban.

S van zenepavilon a fúvószenekarnak,
vonulnak majd netán még
a majorettek is.
Ha így dukált Hokkaidón Szapporónak,
s Trondheimnek északon,
éppen csak mi ne tudnánk
eltáncolni e planetáris
paprikaszínű balettet?
Mért is ne lépnénk át az óceánt
az alkalmazkodásban?

Hisz manapság egy valamicsodás
magyar család köszönthetné-e méltó
ünnepi ceremóniával a születésnapot,
ha rebegő gyertyák fölött
nem fújnák valamennyien
a világ legdedósabb dallamára
Happy Birthday to you!?

Az alabárdos

Bár arcán nincs egyetlen
lágyulni kész,
érzelmet hordozó vonás,
még sörtét is nevelt rá,
hadd lássák messziről, ő
elszántan goromba.

Szemében mintha
nem volna pupilla,
csak hályogos közönyből figyelő
célzó-berendezés.
Érdes hangjában is
a mindig dacra éles,
az ítésszé emelt
kiválasztottság szigora.

Már-már hihetnéd,
ő az új nemesség,
a meg nem alkuvás,
a nemzet őrlelkének
vigyázó alabárdosa.

Pedig méretre, hangra,
s modortalanságában épp olyan,
mint akinek korábban
a mindenkori értekezletek
moderátorai szemcsippentve,
fejek, hátak mögött
köszönték az előre meggyúrást,
a vállalt kellemetlen, ám
pótolhatatlan jószolgálatot.

Akiről persze számontartatik:
rábízhatnák akár egy
kivégzőosztag vezényletét is.

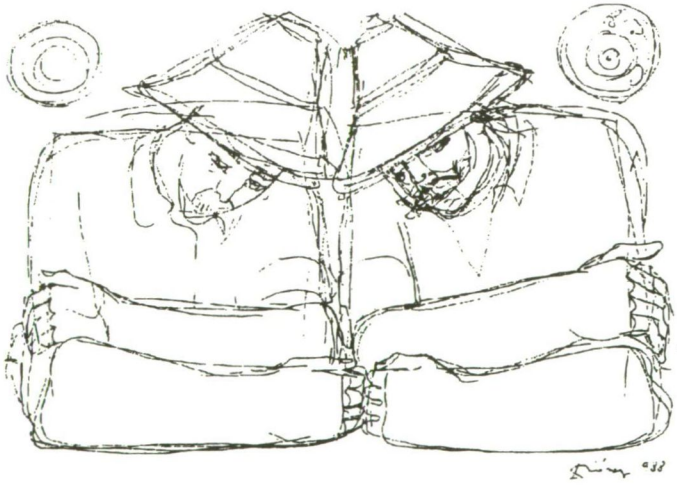

LATOR LÁSZLÓ

Egybegyűlének

Magként az idő rothadó húsában,
rabjai álmainknak,
a fehér csarnokot nem feledjük, a fehér
oszlopok sorát, sziszegő tüzeket.

Mint akit a kígyószemű ég
bűvöletébe ejtett, ama rejtett
forrás hangja igézett.

Mint aki szabad, mert semmije sincs.
Tűz és lélek. Sebesen zúgó szélnek
zendülése. Bibliabéli galamb.

A pásztor éjszaka kiállt a hegytetőre.
Egyedül az idő homályos mélyén.
Iszonyú tölgyek zúgtak iszonyú szélben,
egymaga állt az iszonyú szélben.

Tüzek égtek körben a hegyeken,
mert egybegyűlének mindnyájan
egyakarattal.

(1948)

Hitetlenül

Bölcs nem vagyok, de az idő
mindenre megtanít:
tömi a számba kétfelől
émelygős étkeit.

Ha elnézőbb lehetne vagy
hályogosabb szemem,
ezen a földön hasznosabb
lehetnék, elhiszem.

Hazudni kellene talán,
hajolni egy kicsit,
magam előtt se vallanám
meg bensőm mocskait.

Mondják, hogy boldogabb lehet,
aki nem kételkedik,
De mondjátok, hát mit tegyek,
ha nem könnyít a hit?

Ha a megváltás elmarad,
elvégzem egyedül.
Falánk bendő, okádj ki csak
megemésztetlenül.

Ha kiátkoznak a papok,
én felmentem magam.
Gazdátlanul szabad vagyok,
ha nincs is igazam.

(1949)

Máriának

Fagyban csikorgó február, a
levegő kristállyá fagyott,
áttörhetetlen tömbbe zárja
előrehajló alakod.

Hogy benned immár semmi sincsen,
amihez még közöm lehet,
már gyűlölöm, hogy elveszítsem
idegenné lett életed.

És mert érzem, hogy nő szívemben
fenyegetővé a magány,
őrizd magad, őrizz meg engem,
féltékeny dühvel mondanám.

Mi lehetnél! A hallgatásod
mily párás tájakat takar!
Fojtott tüzed magasra lángol,
majd önmagába visszahal.

Így küszködsz magad, magadért, de
a sorsod eldöntötte rég:
a rend, a könnyen szerzett béke
neked sem lehet már elég.

Véredben hordod szenvedésed,
nem véd meg tűzhely és család,
mikor nem is várnád, elébed
ugrik a meghasadt világ.

(A teremtő vágy ismeretlen
üresség partja közt remeg.
Ilyen vagy? Vagy csak én teremtem
feleslegemből lényedet?

Világot alkot a gyerek
önkénye, s benne hisz,
s világa léte önfeledt
öröme s büntetése is.)

(1950)

UTASSY JÓZSEF

Ketten maradtunk

Köszönöm,
hogy élsz,
hogy létezel,
megköszönöm,
hogy együtt
félsz velem,
köszönöm,
köszönöm,
édesem!

Ketten maradtunk,
ketten,
ketten,
ebben a világi
rettenetben:
ketten,
ketten maradtunk,
ketten!

Ma még tavasz van,
messze a nyárvég,
ám fekete az út,
s még feketébb lesz,
ha az elmúlás
angyala rálép,
és közénk zuhan,
közénk zuhan egy
jegenyeárnyék,
s hiába hüppögsz
utánam,
kedves,
hogy várj még,
várj még – – –
fekete az út,
ha az elmúlás
angyala rálép.

MÁNYOKI ENDRE

Szemközt a pusztulással...

BÁBEL-TORNYOK

A civilizáció évszázadok, évezredek óta el- és elfedi eredendő pőreségünket – erre hivatott. Festett ruhákkal és festett gesztusokkal, át- meg átfestett eszmékkel, így-úgy satírozott térképekkel, újramázolt múltakkal és frissen színezett jövőkkel, és tárgyakkal és tárgyakkal próbálkozunk, emberek, csak hogy eltereljük magunk*tól* a gyanút: kevesebbek vagyunk, mint amennyi értéket tulajdonítunk magunknak. Kisebbek és jelentéktelenebbek. Kiszolgáltatottabbak és esendőbbek. Előre menekülünk időtlen idők óta, ki ne derüljön: ott hátul nincs rendben semmi. Ott, belül.

Félkész városokat, félkész országokat, félkész *rendeket* dobálunk magunk elé: legyen elég gond *odakint*. Elég bizonytalanság. Elég esély a harcra – másokkal. Kerüljön, amibe kerül, legkivált az *ő életükbe*, ha már a miénk odavan. Toljuk, taszigáljuk a törmeléket, *idétlen*.

Halott eszmékből, halott tárgyakból és halott testekből van elég. Legalább ahhoz, hogy ma torlaszokat építsünk belőlük. Százezer szánalmas Bábel-torony készül mindenfelé a Földön, őrjöngő hangzavarban, gyöngyből és szarból, kőből és zongorából, vasból és papírból, csontokból és agyakból. Százezer Bábel-torony épül eleve romokból, eleve rommá. Százezer romhalmazra rohangál az egyetlen emberiség napra nap, s nem hogy egy centivel is közelebb kerüljön az Éghez, nem hogy Isten előtt isteni voltát bizonygassa legalább pogány gőggel, legalább méltó társat választva magának egy kilátástalan, de férfias viadalhoz, dehogy! – hanem hogy a kupac tetejére hágva valaki egyetlen dicstelen pillanatra magasabban legyen a többieknél. Egy fületlen bilivel magasabban.

S amíg *odafent* himbálózunk, minden erőnket, minden ügyességünket összeszedve, hogy a serbli ki ne csússzon alólunk, s le ne bucskázzunk a magasztos oromról, összezúzandó megdicsőült pofánkat, félünk. Félünk ettől a zuhanástól, és félünk a szomszédtól, aki a maga szemétdombjára, lám, egy talán tőlünk rabolt sírkövet ráncigál föl, és félelmünkben ordibálni kezdünk.

Csapong a hang a torlaszok fölött, verődik össze-vissza, visszhang visszhanggal ütközik, robajlik az üvöltés, kering szeszélyesen, agyat-fület szaggatva, marva... *És megremegnek akkor mindenek* – a sírkő dörögve legurul, és rendet vág az ellenségben, s a Hegyek Ura kacag, kacag ellenállhatatlanul.

És fölébred. Egymás hegyire-hátára hajigált izzó kövek között, egy kőodúban, kőváros lacsakos kínpadján forgolódik anyaszült meztelen. Bőrén a saját körme kaparását érzi, lepedőjén a saját vérét látja. Kevés, kicsi és jelentéktelen. Esendő és kiszolgáltatott. Most nem civil. Most ember.

SIMONYI IMRE

A Reinhardt cukrászda

A sarokasztal még a helyén áll
s a habosfánk a barokkmívű tartón –
S mint medvecukrok buboréka száll
az oldott emlék – ki a szárnyas ajtón...

Megkapaszkodni: az a szalmaszál!
Gyermekkorom! – Az őszi szél sóhajtón
a Templomtér szögletén sírdogál.
(Vagy én rínék alattad, régi balkon?)

Ez volt az ifjúság. – Aztán a pálya
következett lapos kálváriádra
ó, kisvárosi, fullasztó közöny.

S most itt ülök. – Minden a helyén áll még.
A vén óra jár... minden perc ajándék –
bár amit mutat – nem az én időm...

Ó, régi erők

Ó, régi erők, s régi gyöngeségek!
Most – elgyöngült erőim évadán –
hihetné bárki: sosem volt mesének;
egyszer-voltnak, hol-nem-voltnak talán.

Pedig erős erők voltak azok!
S igen: valódi gyönge-gyöngeségek.
S nékem ma: elgyöngült erőim azok;
amik tűnnek füzetes rémregénynek.

Voltunk itt páran (nem sokan!) akik
megsejtettünk s akartunk valamit
tán fontoltan s tán késve s tétován...

S míg mi: „akartunk" – friss akarnokok
(e műfajban régi gyakornokok)
elibénk vágtak fürgén, de bután.

Ifjúkor, bekopogtál

Ifjúkor – bekopogtál tegnap este.
„Szabad" – kongattam: vén óra az éjfélt.
Szobám sarkában kuporogtam hétrét –
görnyedve; miként szokásom estelente.

Mint karcsú délelőtt – ím estelembe
(ötvenöt esztendőnk hány ötvenöt évét!?)
Jó- s balléptünk első húszévnyi részét
hoztad be fütyürészve, s lengedezve.

„Örvendek – szóltál –: ily korban ily épség!..."
„Friss, szép, daljás vagy" – volt a felelet.
– Illendőn két jólnevelt gavallérként. –

S néztük csak egymást: (azt hogy meddig tartott?
ötvenöt évig?!) két egymást-kitartott
s egymást-használt iker kan-metreszek...

Ötvenen túl

Juthatsz még (nem magasabbra!) elébbre
így ötvenen túl? – Már alig hiszem.
Valahonnét egy kancsal poszt figyel
hogy ne kerülhess önmagad elébe.

Igaz, hogy nem lát – hiába figyel.
Ám a rövidlátás valahogy mégis
(félvakon is) kísért is, meg kísér is
utadon a bandzsító szemivel.

S ha nem is téged lát – valami pontot
sejt – (talán a másét?) – s hány kioltott
ily „pont" a vakság torkolattüzétől!?

Ezért ne moccanj! Helyetted nehogy...
– Így ötvenen túl nem vállalhatod
elébb-jutásod: más balvégzetétől.

A gyulai korzó

(TALÁN 1939-BEN)

... és tegnap este hat és nyolc között
végigsétált rajtam a régi Korzó...
A Népkert és a Kék Macska között:
balról a cseléd- jobbról az úri-korzó.

S én a Népkert s a Kék Macska között
terültem el... – És volt aki viharzó
s volt aki jól – s volt rosszul öltözött
és volt aki ráérős volt s andalgó.

S jöttek a dámák s mind az úrilányok,
a megyei krekkek s a kis lotyók
s a jasszok, a stricik, a véndiákok.

A „Korzón" – díványomon elterülten
– e félkész szonett fölé könyököltem –
míg e menet rajtam átgyalogolt.

FRIED ISTVÁN

A konzulok kora

IVO ANDRIĆ SZÁZADIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

Magyarra – ki tudja, milyen megfontolásból? – *Vihar a völgy felett* címmel fordította le *Csuka* Zoltán az eredetileg *Travniki krónika, Konzulok kora* névre hallgató regényt. Míg a magyar cím meglehetős egyoldalúsággal a szűk térre korlátozottságra céloz, addig Andrić műfajt jelöl, időben helyezi el az eseménysort; a magyar kiadásban az alcímbe szorul, és ezért súlytalanabbá válik a pontos helymegnevezés, az eredeti nyelven a címben érzékelhetjük a téridőt, méghozzá többszörösen: a Boszniában lelhető városka közigazgatási központ, egyben világpolitikai csatározások színhelye, az európai méretű és jelentőségű diplomáciának karikatúrája (éppen kicsinysége és a megannyi látszattevékenység miatt), hazai (Travnik) és idegen (konzul) találkozik, a krónika tárgyszerűsége a konzulok sorsának személyességével áll szemben, a hagyományos előadás a sietős európai beszéddel. S amint a regény folyamán megtudjuk: a történelemnek fejlődésként, haladásként, célja felé törő, egyenes vonalként való felfogása semmisül meg a konzulsorsok példázatában, kiindulás és befejeződés összeérésekor. A Belgrádban, 1942. április havában befejezett alkotás nem „vihar"-t ábrázol a völgy felett, jóllehet, a völgybe szorult városka fölött különféle (történelmi) viharok zúgnak el. Hol a török birodalom belső reformjain munkálkodó szultán(ok) küldik Boszniába képviselőjüket, teremtene rendet a maradiságukban megrögzött bégek között, hol nagyhatalmak erőszakolják ki a szultáni udvarnál, hogy megbízottjaik kereskedelmi kiváltságokhoz jussanak. Az évszázadokon át hagyományokba meredt *Rend* ellenében – erőszakkal, vesztegetéssel, furfanggal, kíméletlenséggel – terveznek külső erők célszerűbben irányítható, korszerűbben működő, az európai „normák"-nak jobban megfelelő *Rendszer*t, csakhogy az újítások és átszervezések ötlete felülről érkezik, íróasztal mellett gondolták ki, más országokban beválni látszó módszert építenének be – a lakosság (és nemcsak a bégek) ellenében, nélkülözve a tapintatot, a méltányosságot és a beleérzést.

Ami már az Andrić által adott cím és alcím feszültségében érzékelhető: a regényben két világ összeütközéséről lesz szó, az akár valóságosan (a történelemkönyvekben ellenőrizhetően) leírt KELETről, amely a krónika méltóságteljessége és ráérőssége szerint számítja az IDŐt, valamint a NYUGATról, amely percekben és években, győzedelmesen megvívott csatákban és szellemes szópárbajokban gondolkodik, belátháthónak és megtervezhetőnek vélvén a TÖRTÉNELMEt. Csakhogy a történelmet másképpen írják egy *travniki krónikáb*an, megint másképpen a konzuli jelentésekben, amelyek iratanyaggá válnak a külügyminisztériumokban. Így válik Travnik szimbolikus hellyé, a beavatások színhelyévé, amelynek misztikáját és misztériumát lakói sem *értik,* csupán *élik,* s amelyhez a konzulok sem tudnak közel férkőzni. Illetőleg a francia konzul, Daville, szükségszerű kudarccal végződő küldetésének belső monológ formájában megvonva mérlegét, döbben rá tévelygésére, amely nem ott és akkor kezdődött, amikor az új világot ígérő forradalomért hevülő ifjú megtért a forradalmat hódításai céljaira felhasználó Napóleon hívének, hanem abban a pillanatban, amelyben egy elképzelt „középút" keresésére szánta energiáit. A céltalanságba fúló élet realitásában hull le a lepel, amely öncsalása, vélt „történelmi" szerepe következtében elfedte előle küldetése

igazi természetét. A travniki krónika nemcsak Travnik krónikája, hanem a történelmet képviselni akaró konzuloké (tehát a családi bajaiba belefásult von Mittereré, illetőleg a II. József megszervezte és a ferenci abszolutizmusban is hasonló gépies tökéletességű bürokratizmussal munkálkodó második osztrák konzulé, von Pauliché), viszont a konzulkorszak sem pusztán az egymással rivalizáló francia és osztrák főtisztviselők hétesztendős tündöklését és dicstelen távoztát jelzi, hanem egy epizóddá minősülő travniki periódust reprezentál, epizódszerűt, hiszen a travniki időszámítás szerint csupán egymást követő melléktörténések léteznek a hagyományok éltette, nem emberi akarat szerint formálódó, krónikába írható történelemhez képest. Mintha a Tolsztoj megjelenítette Kutuzov–Napóleon ellentétpár jelenne meg a kétféle történelem- és időszemléletben; az egyik oldalon azok, akik úgy vélik, a maguk helyén a történelem formálói, az IDŐ küldöttei, a másik oldalon mindazok, akik a történelmi egyéniségek meghatározta korszakokat átmenetinek tartják, az aktivitással a kivárás politikáját szegezik szembe, a megtervezettséggel pedig a a belehelyezkedést az Idő folyamatába.

A hasonlóság azonban látszólagos. A *Háború és béke* oppozíciója több szinten ragadható meg; szó szerint értelmezve a kétféle léthelyzet szinonimájaként, az utóbbival szemben az előbbi a megvilágosodásig vezethet el, a jelenségek mögött meghúzódó (orosz) lényeg megértéséig, de a lehetőségek két véglete a nyugati és a keleti életfelfogás, a francia és az orosz nyelv, a felületességekben és élvezetekben kimerülő élet tagadása a másokért vállalt áldozatok révén. Andrić – ezzel szemben – nem történelmi regényt írt, jóllehet, a XIX. század elejének travniki krónikáját írja epikus cselekménnyé; a történelmi személyiségekről (Napóleonról, Talleyrand-ról, az osztrák császárról stb.) néhány helyen szólnak csak. Sokkal lényegesebb az alcímben jelölt periódus névadója, a konzul, aki egy idegen világba érkezik, elveit és felfogását a meg nem értett környezettel kell szembesítenie, fejlődés- és szüntelen kereséshitének kibontakozását lesi egy más időszemlélet szerint élő városban. A konzulok Európa-tudata mindenekelőtt a civilizatorikus küldetés szándékában realizálódik, a lakosság értetlenségét elmaradottságként és barbár szokásokként minősítik. Valójában nem ismerik az országot, ahová jöttek, saját elképzeléseiken, életfelfogásukon mérik Boszniát, s találják változásra érettnek.

A francia konzul segítségére érkezett ifjú Des Fosses vitája fra Julijannal, a bosnyák ferences szerzetessel pontosan érzékelteti egymással nem érintkező nézetek egymásmellettiségét. Pedig fra Julijant nem választja el hite a franciától, a török uralmat ő (is) szenvedésként éli meg. Ám – úgy tetszik – mintha Napóleonnak az ellene szövetkezett koalícióhoz képest mégis szabadelvű uralma és a bosnyák katolikusok elképzelése a világról még messzebb esne egymástól, mint a bosnyák katolikusok, pravoszlávok és mohamedánok a vallást és ennek következtében a földi élet jellegét tekintve egymástól eltérő felfogása. Des Fosses a konzulnál még határozottabban képviseli az európai célelvűséget, és ebben a felvilágosodás államjogi nézeteinek örököse, hangoztatja a NYUGAT követése által meghonosítható művelődéseszményt, amely KELETen is meghozhatja élvezhető gyümölcseit. Fra Julijan elutasítja Des Fosses feltevéseit: az ő vallásos világképén nincsen repedés, a felvilágosodásban és a nyugati történelem menetében a zűrzavart érzékeli, „műveltség" és hit elváltak egymástól; Európában a „műveltség" „rövid ideig fog tartani, s amíg tart, csupán nyugtalanságot és szerencsétlenséget hoz." Jóllehet, fra Julijan szavai némiképpen egybeesnek a dijoni akadémia pályázatára tanulmányt író Rousseau-val, aki arra a kérdésre, hogy ment-e a világ előbbre a műveltség által, határozottan nemmel válaszolt, valójában a vallási hagyomány megtartó erejében hisz a szerzetes. Hiszen ez a hagyomány választja el a

közös nyomorúságban, a történelem csapásaitól egyként szenvedő katolikusokat az ortodoxoktól és a szegény mohamedánoktól, de e vallás révén megtestesülő állandóság kölcsönöz hitet a szenvedések elviselésére. S míg Des Fosses érvel, kifejt, tanulságokat von le, helyszíni kutatások alapján tapasztalatait összegezi, Julijan csak az akár mártíriumot vállalók makacsságával jelent ki: nem a megszenvedett gondolat szólal meg általa, hanem a tudományos és majd rendszerezni is képes megfigyeléssel szemben az elhivatottság.

Mindazonáltal Ivo Andrić nem oszt igazságot, az oppozíció nem a helyes és a helytelen, az igaz és a téves között feszül. Des Fosses érvelése sincsen igazság nélkül, sőt, talán övé a nagyobb igazság. Legalábbis nézeteiben beszédesen nyilatkozik meg az elvont elvek igazsága, a felvilágosult gondolkodó történetbölcseletéből következő megállapítások tapasztalati ténye. A szerzetesnek nincsenek észérvei, legfeljebb a XIX. század elejének Európáját megrázkódtató gyakorlatra hivatkozhat, amelyet a vallástól, Istentől elfordult NYUGAT történelemformáló igyekezetéből magyarázhat. A műveltség okozta „nyugtalanság" nemcsak a török birodalom szervezetét verheti szét, hanem mindenekelőtt a vallást, az apák hitét, amely pedig a szerzetes szerint a fennmaradás egyetlen eszköze. „Maguk nem tudnak bennünket megérteni" – veti Des Fosses szemére fra Julijan. S ebben a „maguk"-ban nemcsak a *művelődés*nek varázshatalmat tulajdonító ifjú francia van benne, hanem a NYUGAT általában. Des Fosses gondolatmenete hibátlannak tetszik, amennyiben elfogadjuk a *fény századá*a fiainak érvrendszerét. „Korszerűbb nevelés és szabadelvűbb gondolkodás": íme, e két varázsszer, amely a politikai felszabaduláshoz vezet. A nyugati ideálok megvalósítását kéri számon Des Fosses. Ama vádra, miszerint a műveltség nyugtalanságot eredményez, ekképpen válaszol:

„Maguknak se ártana egy kicsit több ebből a nyugtalanságból. Hiszen látja, hogy a boszniai nép három, sőt négy, egymás közt véres villongásban álló vallásra oszlik, valamennyiüket pedig áthatolhatatlan fal választja el Európától, vagyis a nagyvilágtól és az élettől."

Andrić páratlan beleérzéssel rekonstruálja a felvilágosodás elkötelezett hívének történelem- és népfelfogását. A francia Európát Des Fosses nemcsak a nagyvilággal, hanem az élettel is azonosítja, s bár – korábbi szavai szerint – elismeri a Boszniában nem könnyen fölfedezhető „értékek"-et, mindenekelőtt az európai utazók leírásaiból kitetszően a népköltészet, némely szokások érdekességét, a belső viszonyokat a vallási ellentétekre redukálja, amelyek valóban jellemzői voltak a bosnyák történelemnek. Kitérőképpen említsük meg, hogy a krónikába írható, külső érdeklődő számára látható történelemnek. Hiszen a másik Andrić-regény, a *Híd a Drinán,* éppen a folklórban és folklór által megőrzött *közös* – és láthatatlan – történelmet állította tanúul a népek együttélésének lehetőségeit vizsgálva; s a szintén közösen épített híd, az emberi alkotás jelképe, az összetartozás és a megértés dokumentumaként hirdetheti, hogy a történelmet csinálók önkényes világértelmezésével szemben létezik egy igazabb valóság is: a népköltészeté, a meséé, a népdalé vagy a közmondásoké, amelyben elmarad a járulékos elem, az alkalomhoz kötötten véletlenszerű, és a legfőbb igazsággá, költészetté párolva jelenik meg az az eseménysor, amely a történelmet elszenvedők igazságát tartalmazza.

Des Fosses megfigyelései pontosak, a boszniai nép megosztottsága aligha vitatható, csakhogy az Európára, a korszerűbb nevelésre és a szabadelvűbb gondolkodásra hivatkozás legfeljebb a célelvűségnek alárendelt szemlélet szerint nevezhető perdöntő érvnek. S ha fra Julijan a korszerűen nevelt Európa nyugtalanságát emlegeti, a szabadelvű gondolkodás nyomán támadt szerencsétlenségeket, legalább annyira igazságot

mond ki, mint Des Fosses Boszniáról. S ha az ifjú francia osztotta kortársai és az utána következők véleményét a civilizáció varázshatalmáról, fra Julijan előlegezte ama egyoldalúságot, amely a felvilágosodás dialektikája ürügyén az ész és az értelem mítosztalanító gesztusaiban új – káros – mítosz születését látta. Hiszen a korszerűen nevelt von Mittererné hisztérikus viselkedése, vagy a szabadelvűen gondolkodó von Paulich bürokrata mentalitása éppen oly kevéssé lehet vonzó, mint Európa a XIX. század elején, a szüntelen háborúskodások közepette. S ha fra Julijan „maguk" megnevezése Európának szól, a „bennünket" sem csupán a boszniai katolikusok viszonylag vékony rétegére vonatkoztatható, hanem Boszniára általában, az egymással vetélkedő felekezetekre.

De hallgassuk tovább Des Fosses érveit:

„A török császárság keresztény alattvalói között gyakran s egyre gyakrabban hallhatók hangok a szabadságról és felszabadulásról. S valóban egy napon erre a vidékre is el kell érkeznie a szabadságnak. De már rég megmondották, hogy a szabadságot nem elegendő megszerezni, hanem sokkal fontosabb az, hogy méltók legyünk rá."

Andrić elbeszélői helyzete lehetővé teszi, hogy kívül maradjon a történeten, és tárgyilagos szemlélőként tekintse szereplőit. Ha egyik-másik érezhetően közel áll is hozzá (inkább a *Híd a Drinán* című regényben, mint a *Vihar a völgy felett* címűben), „igazságukat" tüstént relativizálja az elbeszélés elbizonytalanításával vagy egy másik, hasonló érvényességű igazság melléállításával. Ebben az esetben a vitát bevezető – szerzői – megjegyzés eleve kétségessé teszi Des Fosses szavainak mélyebb hitelességét, miközben elvei számos részigazságát éppen a regényben elbeszéltek igazolják.

„Most is, mint ahányszor csak találkoztak, az egyház és Napóleon viszonyáról beszélgettek, aztán Boszniáról, a szerzetestestvérek hivatásáról és szerepéről, s ennek a sokhitű népnek a sorsáról."

Des Fosses szavainak ellensúlyát nem annyira a szűkszavú fra Julijan közbevetései jelentik, hanem az a történelem, amelynek éppen ő a küldötte. A hódító, országokat rontó Napóleon hívének szájából nem hangzik eléggé hitelesen az ige a kivívott és megvalósított szabadságról; amit Des Fosses népszerűsíthet, az nem más, mint a Napóleon ígérte szabadság, amely látszatönállóságot adott a franciák teremtette Illyriának (mint a francia érdeket szolgáló provinciának). A francia forradalom ember- és világboldogító jelszavai nyomán létrejövő RENDSZER újabb szenvedéseket hozott Franciaországnak, kíméletlen egységesítő törekvéseivel minden helyi érdeket és különállást megszüntetni igyekezett, a nyelvi egységesülést szorgalmazva „megoldódni" látszott a „nemzetiségi kérdés". *Ludassy* Mária nyomán Edmund *Burke* (1729–1797) elmélkedéseiből idézek, amelyekben bírálta a francia forradalom elméletét és még inkább gyakorlatát:

„Ha arra gondolok, hogy az emberek megfosztása megszokott életformájuktól, tulajdonuktól milyen despotikus hatalmat involvál az emberi érzelmek, a lelkiismeretek, az előítéletek és a tulajdonok felett, akkor bevallom, nem vagyok elég bölcs ahhoz, hogy különbséget tudjak tenni eme zsarnokság és a történelemből ismert tiranniák között."

Amit Des Fosses bámulatos érzékenységgel meglát, a boszniaiak megosztottságuk ellenére a történelem (a krónikába írt és a láthatatlan) eredményeképpen egyetlen néppé váltak; a tudományban kutatott és kimutatott kölcsönhatások, kultúraátszövődések sokkal mélyebbre hatoltak, mint azt a külső szemlélő hihetni képes.

„Századok folyamán a maguk népe oly sok mindenben vált egyenlővé elnyomóival, hogy nem sokat érnek vele, ha a török egy szép napon elmegy innen, de itt hagyja

a rája hibái mellett saját bűneit is: a lustaságot, türelmetlenséget, az erőszak szellemét és a durva erő kultuszát. Valójában ez nem lenne felszabadulás, mert nem lennének méltók a szabadságra s nem tudnák azt élvezni, s akárcsak a törökök, maguk se tudnának mást, mint raboskodni, vagy másokat rabbá tenni."

Hogy a töröktől átvett rossz szokások, babonák, előítéletek a szlávok életének megrontói, ez már a XVIII. században elhangzott Matija Antun *Relkovićtól*. Ez a katonaként német hadifogságba került, a Habsburgok seregében szolgáló költő-katona külföldön ismerkedett meg a felvilágosodás eszméivel, amelyek fényében elemezte Szlavónia népének világát *Satir iliti divji čovek* (Szatír avagy a vadember) című tanító költeményében. Kissé Des Fosses-nak is válaszol a művelődéstörténet tanulsága, az utókor Relković poémáját elsősorban a kárhoztatott szokások megörökítéséért becsüli, ez eredményezte sikerét: mindmáig értékes forrása a szlavóniai népélet tanulmányozóinak. A boszniai népszokásokra fölfigyelő ifjú francia megszívlelendő igazságot mond ki: a felszabadítóktól kapott szabadság nem feltétlenül az a szabadság, amelyre a nép áhítozik. Márai Sándor egyik regényében két rabszolgát beszéltet. Az egyik felszabadított. A másik érdeklődve kérdezi, hogy akkor szabaddá vált-e. Nem, hangzik a válasz, csak olyanná, akit felszabadítottak. Ez a fajta felszabadítás eredményezheti, hogy a nép urat cserél, nem lesz szabad. Des Fosses a hagyományoknak, a sajátosságoknak tulajdonítja, a törökökhöz idomult népjellemnek, amelynek előnytelen oldalát jó érzékkel veszi észre. De vajon érvelésében nem munkál-e egy képzelt kollektívum nevében az individualitást habozás nélkül feláldozó francia forradalmár? Ismét Burke ellenvetése a forradalmárokkal szemben: „Túlságosan gyűlölik a bűnt, ezáltal túl kevéssé képesek szeretni az embert".

Des Fosses és fra Julijan vitája eldöntetlen marad. Míg a szerzetes Bosznia népének közös jövőjét a „Credo" alapján képzeli el, a francia figyelmezteti, Boszniában mások is élnek, mint katolikusok, „ennélfogva más közös nevezőre van szükség". A mise után még egy darabig tart a vita anélkül, hogy új elem merülne föl. Nem személyek ütköznek meg egymással, hanem elvek és magatartások. Andrić mégsem esik a tézisregény hibájába, de nem is ír „eszmeregényt". Olyan műben mutatja be két világ, két kultúra, két mentalitás szükségszerű konfliktusait, amelyben saját – megoldatlan, mert megoldhatatlan – személyes meghasonlottságukkal, belső bajaikkal küszködő szereplők keresik életlehetőségeiket. Mindegyik a maga módján boldogtalan vagy sikertelen, találja meg többnyire pótcselekvésben kielégülését. Nem kizárólag az „európai" figurák szenvednek a „század betegségé"-től, kerülnek erejüket vagy képességüket meghaladó feladatok elé. Föllelhető a körülmények hatalmába belenyugvó „balkániak" életében is (bár nem a „spleen", hanem) a rettegés a változástól, az életundor, a cselekvésképtelenségen érzett elkeseredettség.

A Napóleon-hívő francia és a ferences szerzetes két végletes álláspontot képvisel, mindkettő igaz ügyben hisz, s a maga szemszögéből mindkettőnek igaza van. De igaza van az *Omér pasa* című regényben ábrázolt szultáni rendteremtési akcióknak, mint ahogy az idők viharának elmúltában reménykedő, némán ellenálló boszniai bégek is megfontolandó nézeteket hangoztatnak, mikor a kívülről érkező és értetlen rendcsinálókat idegennek, ellenségesnek érzik. Ugyanakkor a szerzői perspektívából vagy objektivitásra törekvő történeti aspektusból tekintve valamennyi „dráma-szereplő" (dramatis personae) szemére szintén sok minden vethető: méltánytalanság, gonoszság, intrika, kíméletlenség, maradiság, az eszmék devalválása, magahittség. Nincsen közöttük bűntelen, annál több a szerencsétlen. A följebb bemutatott „szélsőségek" legalább egy oppozíció tényezőiként markánsan elkülöníthetők; gondolatiságuk nagyjában-egészében

leírható; a regényben ábrázolt két világ messze nem méltatlan reprezentánsai, akiknek részigazsága vitathatatlan. S egy soha véget nem érő vitának egyenjogú résztvevőiként egy európai és egy balkáni mentalitást reprezentálnak.

A regényíróból – írtuk – hiányzik az ítélkezés szándéka; egyik szereplő mellé sem áll. Sőt, a szereplőket többnyire a másik táborba tartozó figura véleményén keresztül is láthatjuk. Az andrići regényvilág nem kétpólusú, nem politikai, erkölcsi, vallási vagy egyéb szempontból osztályozódik, hanem a hagyományos célirányos felfogás alapján állva kiismerhetetlen, felfoghatatlan. Nem a megismerési készség hiányossága jellemzi a szereplőket, hanem a megismerési módszer gyarlósága. Az egyik oldalon az értelemkultuszból fakadó felfuvalkodottság nem teszi lehetővé a más törvények szerint gondolkodó világ megfelelő értékelését, a másik oldalon a felfuvalkodottság oka a bezárkózottság, a hagyományok öncélú megmerevítése, a helyi - vagy ha úgy tetszik: a partikuláris – örök érvényűvé emelése.

Andrić azonban nem elégszik meg azzal, hogy az egymást – jogos gyanakvással – méregető két világ láthatatlan, ám állandó konfliktusainak hétköznapjairól beszámoljon. Regényeit számtalan olyan szereplő népesíti be, aki valójában egyetlen néphez, egyetlen nemzethez sem tartozik igazán, illetőleg szülei, ősei több népből-nemzetből származnak, s ide-oda vetődnek vallások, nemzettudatok, ellenségeskedő csoportok között. Nemcsak a rendcsinálásra Boszniába érkező Omér pasa renegát, felesége pedig magyar–román–szász keverék, hadseregének törzskarát emigránsok alkotják. S a Balkánon a konzulátusok szolgálatába szegődnek „bizonytalan korú, bizonytalan származású, nemzetiségű és fajú ember"-ek. Ilyen az orvos Cologna, akinek apja velencei eredetű epiruszi, anyja dalmata, nagyapja görög, maga Itáliában tanulta az orvostudományt, hogy aztán török, majd osztrák szolgálatba álljon. „...széles szája, amelyben néhány lötyögő fog volt, csak úgy ontotta a szavakat, a gazdag, súlyos, haragos, merész, nyájas, édes, elragadtatott szavak valóságos záporát. S mindezt olasz, török, újgörög, latin és illyr nyelven. Ugyanazzal a könnyedséggel, amellyel arckifejezését és mozdulatait változtatta, keverte és kölcsönözte a szavakat, sőt egész mondatokat is. Valójában csak az olasz nyelvet ismerte jól." Cologna aligha illeszthető bele a két tábor egyikébe; jóllehet, különféle urak segítőjeként ténykedik, sehol nincsen otthon, sehol nem volt soha otthon, talán még a leginkább az olasz nyelvben. Egyik világhoz sem tartozik tehát, bár mindent megtesz annak érdekében, hogy valahová tartozzék. Ezért változékonysága, könnyed nyelvhasználata, amelynek segítségével bárkivel bármikor képes kapcsolatot teremteni. Ám miként neve is szüntelen átalakul, cselekedeteinek „tartalma" is nélkülözi az állandóságot. Így lebeg felekezetek, vallások, hitek, bölcseletek között, mindegyikért egy darabig lelkesedve, mindegyikből egy idő után kiábrándulva. Ez a tragikomikusan megrajzolt figura akár az örök kételkedőt, az ingadozó szellemet is megtestesíthetné, ha gazdái vagy a vele érintkező szereplők róla alkotott véleményét elfogadnók. Csakhogy az Andrić-regények több figurája két világban él, a maguk teremtette látszatban és a kényszerűen elfogadott realitásban, másnak mutatkoznak az egyikben, másnak a másikban, mintegy jelezve a kétféle történetet: a tárgyilagosnak tetsző krónikását és a nehezen kiismerhető, olykor örök időkre rejtve maradó belső históriát, amelyben megváltoznak az arányok és az értékek. Ritka az a pillanat, amelyben a belső történet lelepleződik vagy leleplezi magát. Ezek a regény csomópontjai, összegező mozzanatai, a *Híd a Drinán* című regényben a folklorizálódás eredményeképpen létrejövő végleges és visszavonhatatlan alkotás, a dal, a mese vagy a legenda; a *Vihar a völgy felett* belső monológokra bízza az önleleplezést. Még akkor is belső monológról szólhatunk, ha a szereplő monológját meg-megtöri az őt hallgató

néhány szava vagy megfigyelése. Így tehát Cologna sem az, akinek megismerjük, nem egyszerűen nyugtalan szellem, kit sem a szerzetesek felületesnek vélt *devozione*-ja, sem az iszlám vallás rejtelmeiben nem elég járatos tudós effendi nem tud megnyugtatni, hiszen ő, „a páciens nélküli orvos" azonosulásra vágy; keresi-kutatja azt az eszmét, azt a fajta hitet, azt a közösségelképzelést, amellyel maradéktalanul egynek tudhatja magát. Éppen ezért, mivel lényegében több eszmeiség, több nép hagyománya egyesül, a világ minden létező és értelmes jelenségére nyitott marad; saját vereségének és tökéletességigénye hiábavalóságának könyveli el, hogy az eszmékben és még inkább azok esendő képviselőiben nem találja meg keresése célját. A végső feltárulkozás során bukik ki belőle a keresés tragédiája, a szabadon lebegés egyéniségpusztító öncélúsága, az örök pártatlan és örök hazátlan felmorzsolódása az értetlenségek világai között.

„Senki sem tudja, mit jelent két világ peremén születni és élni, egyiket is, másikat is megismerni és megérteni, anélkül azonban, hogy valamit is tehetnénk azért, hogy az a két világ megmagyarázza egymást és közeledjék egymáshoz: szeretni és gyűlölni egyiket és a másikat is, egy életen át ingadozni és habozni, két országban élni egyetlen haza nélkül, mindenütt otthon lenni, s örökké idegennek maradni; röviden: keresztre feszítve élni, de áldozatként és hóhérként ugyanakkor."

Jellemző módon az epizódszereplő fogalmaz meg a halálérzet megvilágosító pillanataiban (nem elsősorban XIX. századi, de a XIX. századi eseményekre visszavetíthető) identitásválságot, amelynek gazdag változataival szolgál a *Vihar a völgy felett*, és a végső kidolgozatlansága ellenére a remekmű-„gyanús" *Omér pasa*. Itt csak mellékesen jegyezhetem meg, hogy több elbeszélés tárgya az én-hasadtság, a valóság és a lehetőség között feszülő ellentét átcsapása az egyéniség szétesésébe, az érzelmek torz értékelése következtében kialakuló személyiségzavar. Az elbeszélések egy részének e magánéleti konfliktuslehetőségeket finom lélekrajzzal árnyaltan fölvázoló módszerével szemben a regények alkalmat kínálnak széles tabló fölfestésére, egyben a magánéleti és a közéleti konfliktusok egymásra vetítésére. Közéleti ez a konfliktus több vonatkozásban is. Először a hivatali munka során adódó összeütközések okozhatnak olykor traumát, akár olyképpen, hogy a hivatalt ellátó tisztviselő (vagy konzul) feladatára alkalmatlannak érzi magát, kiüresedettnek hiszi az eszmét, amelynek szolgálatába szegődött, állandó ellentmondásba kerül a hivatali-hivatalos és magánemberi lét. De másodszor a már több ízben emlegetett két vagy több világ közé kerül az áldozat, el kell hagynia az egyiket, hogy a másikba lépjen, de valami ott maradt az elhagyott ifjúságban (még a magas rangot elért Szokolovics Mehemed sem tud szabadulni a gyermekkor egy nyomasztó érzésétől a *Híd a Drinán* című regényben); sivár jelen és múlt feszülhet egymással szembe, s önpusztító módon lép ki a hős önmagából, hogy olvasmányai hősével váljék azonossá, ekképpen tagadva meg a maga életét és annak körülményeit (*Elátkozott udvar* című regényében hoz beszédes példát Ivo Andrić erre a lehetőségre). És harmadszor mindezek a konfliktusok a nemzeti, sőt a világpolitika kozmoszába vetítődnek ki; a nemzeti identitás sérül meg valamilyen módon, Kelet-Közép- és Délkelet-Európa népeiből származó egyének keringenek világtörténelmi, nemzetrontó események között, sodródnak a szeszélyes történelem szélviharában eszmétől eszméig, császárságtól császárságig, szabadságharctól büntető hadjáratig, lesznek keresztényekből álmohamedánok, vagy merevülnek féltve őrzött hitükbe mohó szeretet- és közösségvágyban.

Andrić regényei az eszmék és népek keveredését, tragikus egymás ellen fordulását és egymás mellé rendeltségét foglalják krónikába, miközben az eszmei zűrzavart éppen a regénybeli oppozíciók és az oppozíciókat kiegészítő – a regényben epizodikus jellegű, valójában az oppozíciót értelmező – mellékes mozzanatok testesítik meg. A magyar

olvasó számára kiváltképpen érdekes lehet, hogy miképpen jelennek meg a Kossuth-emigrációnak török szolgálatba lépett tisztjei. Mint ahogy minden bizonnyal a lengyel olvasót is nyugtalaníthatja az, ahogy a lengyel forradalmak száműzöttjei megelevenednek Andrić két művében, a *Nyugtalan esztendő* című novellában, valamint az ennek a novellának egy részét regénnyé kerekítő *Omér pasá*ban.

„Mindannyian beszélnek, lármásan bizonygatnak valamit, mintha valakit meg akarnának győzni valamiről, de egyik se figyel a másikra, meg se hallja, mit is mond neki, és ha mégis válaszol, hát csak azért, hogy még hevesebben és élesebben fejezze ki részegen izzó, lobogó gondolatait. Több nyelven beszélnek. Ha a múltról esik szó (márpedig a múltról részegen sokat beszélnek, mert ha józanok, mindig hallgatnak), akkor a lengyelek egymás közt lengyelül értenek szót, a magyarok magyarul, közös nyelvük a német, ha pedig a jelen dolgairól, a szolgálatról, nőkről, italról, pénzről beszélnek, tréfálkoznak, megjegyzéseket tesznek, törökre fordítják a szót. S e babiloni zűrzavar közepette Fritz doktor időnként közbeiktatja végeláthatatlan latin szentenciáinak valamelyikét versben vagy prózában."

Diagnózisként is fölfoghatjuk a szabadságharcok emigránsainak (nyelvi? mentalitást kifejező?) úttévesztéséről szóló, visszafogottságában beszédes leírását, múlt és jelen végleges és végzetes elválását, a kommunikációképtelenség leplezését, az anyanyelv lassú rétegnyelvvé, a mindinkább ködbe foszló haza, az emlékezés nyelvévé való visszaszorulását, s ezáltal az egyéniségvesztés folyamatát. S mert az anyanyelv csak meghatározott alkalomra és meghatározott témára használatos, mellette az idegen az élő nyelv, hiszen ez kapcsolatos azzal, amit *naponta tesznek,* utoléri őket az emigránssors; számukra valóban a *végzet* adott két hazát. S e két haza között lebegve, az egyikből elűzve, a másikban foglalkozást és nem hivatást vagy otthont lelve lesznek világ vándorai, két világ között bolyongók, otthontalanok, majd lassan az anyanyelvtől megfosztottak. Legjobb önmagukat feladó emigránsok, akik immár nem szabadságot vagy szabadságeszméket visznek távoli tartományokba, hanem erőszakot, félelmet, rettegést, halált, amely elől menekültek, amely ellen – ki tudja, mikor volt – hazájukban férfi módon küzdöttek.

Újabb példa legyen Szalomon Atijászé, a szefárd zsidóé a *Vihar a völgy felett* című regényből, aki a XV. század végi kiűzetésük óta a spanyol nyelvhez ragaszkodó zsidók tragikus magányát panaszolja föl, Daville-hoz, a kudarcai miatt vívódó, kiábrándultsága miatt meghasonlott francia konzulhoz beszélne, őt segíti az elköltözésben hálásan emberségéért.

„Úgy őrizzük hazánk nyelvét, ahogyan három évszázaddal ezelőtt magunkkal hoztuk, s ahogyan ma már ott sem beszélik [...] tán már nincs is messze a nap, amikor tisztán és emberi módon csak az imádságban tudjuk kifejezni magunkat, amelynek tulajdonképpen nincs is szavakra szüksége [...] sohasem húny ki belőlünk a vágyakozás egy jobb világ után, a rend és emberiesség világa után, amelyben emelt fővel járhatunk, nyugodtan nézhetünk és nyíltan beszélhetünk. Ettől nem tudunk szabadulni, minthogy attól az érzéstől sem, hogy ehhez a világhoz tartozunk, habár száműzötten és boldogtalanul az ellenkezőjében élünk."

Nyilván nem tekinthetjük mellékes tényezőnek a regény megírásának időpontját, a belső emigrációban élő Ivo Andrić humanista azonosulását az üldözöttekkel szintén e részlet sugalmazásának érezhetjük. A regényegészben szemlélve azonban a hazátlanság és egyéniségőrzés változatára ismerhetünk, arra a bonyolult viszonyra, amely jelzi: egy közösség egy látszólag anakronisztikus nyelvi világot miképpen őriz annak ellenére, hogy ez a nyelvi világ már csak egy szétszórt gyülekezet rituális alkalmaiban él teljes

fényében. Isak *Samokovlija* és Elias *Canetti* szintén megörökítői a zárt világú népcsoportnak, a balkáni szefárd zsidók szokásainak, életmódjának, a régihez ragaszkodók száműzött-mentalitásának, amely a néprajzilag is oly tarka Balkánon megtalálta otthonát, s a *Híd a Drinán* tanúsága szerint beleilleszkedett az együtt élő népek közösségébe.

Andrićot ezúttal azonban az érdekelte, miképpen képes a hit és a hűség megőrizni a közösséget. S ábrázolja mindezt – ismét – az oppozíció segítségével. Az egykori forradalmár, majd hitét vesztett francia tisztviselővel állítja szembe a „sajnálatra méltó" Atijászokat, az egymás között házasodó, elcsenevészedő, de hitükben és elszánásukban megingathatatlan szefárd zsidókat, akiknek gyötrelmét sem titkolja az őszintén bölcs Szalomon: „abban van, hogy ezt a földet, amely befogadott bennünket s menedéket adott, nem szerettük meg teljesen, de nem tudtuk meggyűlölni azt az országot sem, amely elkergetett, s mint méltatlan fiait, száműzött bennünket." Csakhogy az oppozíció ezúttal csak az olvasó számára nyilvánvaló, a szereplők előtt egyáltalában nem az. Hiszen Szalomon Atijász nem tudja kimondani, megfogalmazni gondolatait: „Amit mondott, csak homályos, összefüggéstelen szavak voltak és egybevegyültek Daville hálálkodó kifejezésével." Míg Cologna elragadtatott pillanataiban az őt dermedten hallgató Des Fosses-nak kifejtheti a két világ között kallódók tragédiáját; míg konzulok bajai és nehézségei nem titkolhatók egymás előtt, éppen úgy a megfélemlített bégek és vezírek sorsa is jórészt ismeretes ellenfeleik előtt, Daville és Atijász búcsújelenete, bár nem félreértések sora, de a részleges értésé csupán. Atijász hálából kisegíti (pénzzel) az anyagiakban szűkölködő konzult, s a konzul számítás nélkül volt emberséges Atijászékhoz, s most is őszinte hálát érez. A szavak, amelyeket Atijász Daville-nak szán – az tudniillik, hogy tanúskodjék Nyugaton egy hitét őrző és az emberség ideájához mindig hű nép mellett – nem hangzanak el, nem hangozhatnak el: „Mindez azonban egyáltalában nem élt világosan és határozottan a tudatában s még kevésbé érett meg arra, hogy kifejezésre is juttassa, hanem ott feküdt benne, súlyosan és elevenen, de kimondatlanul és kifejezhetetlenül." Andrić az olvasóra bízza, hogy eldöntse: 1942-ben, a regény megírásának évében vagy 1814-ben, a regénybeli történések végső pontján kimondhatatlanok vagy kifejezhetetlenek Atijász gondolatai az Ahasvérus-sorsról, az üldözöttségbe merevedés kényszeréről. Vagy egyáltalán: a végzet szeszélyének kitett emberi és népegzisztenciák nem juthatnak el a megfogalmazásig? Továbblépve: kinek adatik meg a pontos és érthető beszéd képessége (és lehetősége) akkor, amikor a konfrontálódásé a vezető szólam? A dilemma nemcsak az *Elátkozott udvar* elbeszélőjéé, a törvénytelenül fogva tartott és e törvénytelen fogság emlékétől szabadulni sosem tudó Petar atyáé: „Petar atya pedig tovább folytatta sétáját, végig az Elátkozott udvaron, s eközben azt kérdezgette magától, vajon van-e valahol ezen a világon értelmes ember és értelmes beszélgetés..." Az önmagukkal és a világgal egyként békétlenségben élő szereplők önmagukba zárkózva élik életüket, nem hallják meg a másik, mások szavát, nem reagálnak gondolatrendszerükön kívül első töprengésekre, idegenül fogadják az eltérő előadási módot. Daville, a konzul – költő is; a nagy francia klasszicizmus elkötelezettje, aki izzadságosan elsajátított szabályok szerint munkálja meg mindazt a nehezen kidolgozott versötletet, amely alkalmi költeménybe, epikus alkotásba kívánkozik. A XVII. század avulttá vált költészetének odaadó utánzója, aki saját kora időszerű eseményeire látja rá az antikizált formákat. S hogy a vers nemcsak kivételezett ünnepi alkalom reprezentációs darabja, hanem a mindennapi kultúra része lehet, ennek felismerésében lapos racionalizmusa éppen úgy akadályozza, mint szűk körű esztétikai elképzelése az előadás retorizált fokáról, alkalom és tónus szükségszerűen szabályos egybecsengetéséről. Zárójelek között találjuk Daville elmélkedését, egy beszélgetés

megakasztó mozzanataként, mintegy jelezve – ismét meg ismét – az oppozíció szüntelen létét az európai és a „keleti" szokások, gondolkodásmód és stílus között: „Daville mindig haragudott arra a török szokásra, hogy beszéd közben különös fontosságot és jelentőséget tulajdonítva a szavaknak, verset idéznek, és sohasem tudta meglátni, miben van az idézett versek valódi jelentősége, s hol van kapcsolatuk azzal a tárggyal, amelyről beszélnek, pedig állandóan érezte, hogy e verseknek a törökök olyan fontosságot és jelentőséget tulajdonítanak, amit ő nem tud megérezni és kitalálni."

Kitetszik, hogy Daville racionalista eljárása csődöt mond, mihelyt a költészet „valódi jelentőségé"-ről, a köznapinak az egyetemessel való szembesítéséről van szó. S bár okfejtésében elutasítja a számára össze nem tartozó elemek vegyítését (hiszen az antik retorikán edzett költészettani elvek szerint erre nincsen mód, s a költői szabadság viszonylag szűk területre érvényes csupán), arra döbben rá szüntelen, hogy *megérzéssel* és *kitalálással* (*ha úgy tetszik: inventio* révén) közelebb lehetne jutni a titokhoz, tárgy és vers, mondandó és szóképbe öltöztetett igazi jelentés (allegória? metafora?) viszonyrendszeréhez. El lehet*ne* érni egy más típusú gondolkodás és egy klasszicista szabályosságtól különböző előadásmód rejtelmeibe való behatoláshoz. Ebben azonban gátolja a célelvűség, amely az egyenes vonalú haladást tételezi – cselekvésben, beszédben, illetve politikai aktusban. De még valami hiányzik Daville és konzultársai világából: annak belátása, hogy a pusztán rációval szemlélt világ egyoldalú, léteznek olyan jelenségek, amelyek nem a szillogizmusok és konklúziók következetessége szerint épülnek föl; főleg itt, „Keleten" a hagyományokból nem a „nyugati" céltudatos életfelfogás olvasható ki. Az *Omér pasa* osztrák konzulja, Atanaszković „érzés"-eiben fogja föl annak a másik, működése területén érzékelhető lét kényszerítő erejét: „Atanaszković ilyenkor úgy érzi, mintha a valóság nemcsak az volna, aminek nappal látszik, hanem hogy van egy másik arca is; többnyire nem körülhatárolható, más lehetőségeket és valószínűségeket is magában rejt, amelyek kívül esnek a tapasztalat által alátámasztott és szavakkal meghatározható jelenségeken, s ezzel néhanapján és rövid időre meglephet és megzavarhat minket."

A tapasztalatokra épített észelvűség és a tárgyi valóság önmagával tökéletesen azonos voltára építő anyagelvűség csupán a világ meghatározott területein mutatkozik érvényesnek; az evolucionizmus törvényszerűségeiben hívő és reménykedő felvilágosult gondolkodás a legszívesebben kiiktatna minden kiszámíthatatlannak és ambivalensnek mutatkozó tényezőt. Csakhogy a NYUGATról KELETre érkezett diplomaták, katonák, utazók elsődleges élménye éppen az ambivalencia, a jelenségek meghatározhatatlansága, illetőleg a racionalista elvek, a formális logika szerint való értelmezhetetlensége. Andrić regényíró és nem bölcselő, aki elkötelezi magát egyik vagy másik rendszer mellett. Hiszen regényeiben sosem rendszereket ábrázol; ami bölcseleti következtetés adódik, az inkább a cselekvésben vagy látszólagos passzivitásban, életfelfogásban vagy az élettől való elszakadás gesztusaiban, a kiszolgáltatottság tudatosulásában vagy misztikába hajló elmélkedésben érhető tetten, méghozzá egyik vagy másik szereplő sorsfolyamának egyes szakaszain. Ekképpen nem a KELET fölénye tetszik ki a Napóleonnal reprezentált NYUGATtal szemben (vagy a *Híd a Drinán* című regényben a boszniai archaikus társadalom fölénye az osztrák bürokrácia rendcsináló igyekezetével szemben); pusztán találkozik két világ, életvitelek szembesülnek egymással; politikai és erkölcsi, vallási és művészeti elképzelések ütköznek meg, olykor látványosan, máskor csöndesen, szinte rejtve – a szerző azonban nem látszik határozottan állást foglalni, az események mögé rejtőzik. S ha akad a szereplők közül olyan, aki tragikai vétségben marasztalható el, az nem azért van, mert az egyik vagy a másik oldalon lelhető meg, hanem azért,

mert meghatározni szeretné az ambivalens jelenségeket, nem döbben rá, hogy a jelenségek lényege az ambivalencia. A keletiek beletörődéssel, sunyi kivárással védekeznek, a nyugatiak agresszívan siettetnék a siettethetetlent. A történelem nem igazságos és önmagában nem igazságtalan, nem kegyes és önmagában nem kegyetlen. A szomorú sorsú szereplők nem érdemük szerint bűnhődnek, de bűnhődésük mélyén ott rejlik a megannyi elmulasztott lehetőség, nem egyszer a „jóra való restség". Aktivitás éppen úgy lehet hasznos és üdvöt hozó, mint a passzivitás. Tahir bég a beavatott sokat tudásával és tehetetlenségével mutat rá a történelemben minduntalan a felszínre bukó kettősségre. Egyfelől erre:

„Mit tehetnénk? Nem mindig az történik, ami valószínűbbnek látszik."

Másfelől azonban erre:

„Figyelje csak meg s pontosan látni fogja, bármerre is terjessze ki a keresztény Európa uralmát, szokásaival és berendezkedéseivel, oda a háború is elérkezik, a keresztények között dúló háború. Így van ez Afrikában, így van Amerikában, így van az oszmán császárságnak azokban a részeiben, amelyek valamely keresztény állam uralma alá kerülnek."

A fejtegetés azonban nem ér itt véget. Tahir bég maga sem érzékeli talán, hogy a XIX. század eleji európai viszonyok taglalásából fokozatosan ér el a történetbölcseletig, a történelem menetének és e menet törvényszerűségének gondolatáig. Teljes joggal a „keresztény Európa" világpolitikai törekvéseinek elemzésében a háborúnak, mint a politikának más eszközökkel történt folytatásáról szólt, és a gyarmati küzdelmeket, a világháborúkat már ismerő Andrić keserű tapasztalata igazolta Tahir bégjének mondatait. A napóleoni időket értelmező Tahir bég *látomása* (ez Andrić szava!) ugyan kacajt kelt, de Daville csak udvariasságból kacag a béggel, a „fordulat kiábrándította és elégedetlenséget keltett benne." A regény ismeretében hozzátehetjük, erősítette benne a folyamatot, amely a beavatáshoz vezette. Ugyanis a bég ekképpen vonja le a tanulságot: „S ha a sors akarata folytán valaha is megtörténnék, hogy ezeket a vidékeket elveszítsük, s amint az előbb említette, valamelyik keresztény ország hódítsa meg őket, ezekkel a vidékekkel is így lesz. Így talán megtörténhetik, hogy száz vagy kétszáz év múlva, *ugyanezen a helyen, ahol mi ketten most a török-keresztény háború eshetőségeiről beszélünk, az ozmán uralom alól felszabadult keresztények véreznek majd és öldöklik egymást.*" (Az én kiemelésem. F. I.)

A történelem nem kérlelhetetlenül logikus aktusokat és folyamatokat produkál, hanem a látszólag illogikust is beleépíti menetébe. Logikusból és illogikusból áll össze a folyamat, valószínűnek és kevéssé valószínűnek egysége teszi oly nehezen kiismerhetővé azt, amit a Daville-típusú gondolkodás tapasztalati alapon vélt leírhatónak. NYUGAT és KELET összeegyeztethetetlensége azonban csak látszólagos, a reformtörekvések megteszik hatásukat, ugyanakkor a NYUGATról ideérkezők is idomulnak a KELET szokásaihoz. S maga Daville a búcsú óráiban veszi át öntudatlanul azt, amit eddig oly idegennek tartott. Lassan-lassan megszabadul kedves tárgyaitól, mint a múlt emlékeitől, mintegy szakrális cselekedetet, „áldozatot" mutatván be, hogy levetkezhesse a ráaggatott fölöslegességeket: „S miközben ezeket a kedves és értékes tárgyakat, melyekről eddig azt hitte, hogy egyéni életének alkotórészei, elajándékozta, öntudatlanul is megvesztegette a sorsot, amely ezúttal teljesen ellene és övéi ellen fordult, ugyanakkor pedig őszinte és mélységes örömet érzett, egészen hasonlót ahhoz az örömhöz, amely hajdan, mikor ezeket a tárgyakat megszerezte magának, eltöltötte lelkét". A sors megvesztegetésének gesztusa már a szigorú racionalitás tagadásának jegyében készült elő, a múlttal való leszámolás szándékával és egyben az egyéni élet al-

kotórészeinek átépítését célozva. A magántörténelem immár az ismétlődés igézetében áll, az egykori öröm önmaga ellentétébe fordul át, mintegy ellenkező előjelűvé lesz, a kör bezárul.

Ezután érünk el a beavatáshoz, a felismeréshez, történelem és személyiség, egyéniség és küldetés NYUGAT és KELET komplementer voltának átlátásához, tevékenység és beletörődés, értelem és megérzés között megtett utak igazi jelentőségének elfogadásához. Rejtelmek és vélt igazságok keresztútjain ott a kérdés: föl lehet-e lelni a középutat, az európai kulturális hagyomány *aurea mediocritas*-át, avagy a tévedések vándorútjára kerül-e a megtévesztett bolyongó, aki haladásról, felvilágosodásról álmodik:

„Huszonöt esztendeig egyik »elragadtatástól« a másikig jutott, keresgélt, talált, elveszített és újra talált, most pedig kimerülten, tépett lélekkel, megviselten megérkezett arra a pontra, ahonnan tizennyolc éves korában elindult. Tehát minden út csak látszólag haladt előre, valójában pedig körbe-körbe vezetett, mint keleti mesék csalékony labirintusai, s íme most kislelkűen megint csak erre a helyre juttatták, a széttépett papirosok és összevissza hajigált másolatok közé, arra a pontra, ahonnan megint csak kör kezdődik, akárcsak a kör más pontjáról. Tehát nincs középút, az az igazi út, amely előre, az állandóságba, a méltóságteljes nyugalomba vezet, hanem valamennyien körben mozgunk, mindig ugyanazon a csalékony úton, s csupán az emberek, a nemzedékek váltják egymást, akik állandó megcsalatás közepette vándorolnak [...]. Az út értelme és méltóságteljessége pedig csupán annyiban létezik, amennyiben azokat magunkban meg tudjuk találni..."

Ez ad erőt a francia konzulnak az újrakezdéshez, meg az, hogy felesége, mint mindig, megtalálja a helyes módot a cselekvésre, a következő óra feladatait szem előtt tartva. S ha korábban, talán a voltaire-i életprogramnak megfelelően, kertjét művelte, és a kertművelésben még a bürokrata osztrák konzullal is szót tudott érteni, akkor a végső elszámolás óráiban nem a metafizikai megoldások (ha megoldások) érdeklik, hanem a költözködés, a csomagolás mikéntje. Prózai ez a búcsú a konzulságtól, de Daville-né a megtartó princípiumot képviselvén a célszerűségnek a lehető legrokonszenvesebb változatával szolgál. Nem a szeretet-elv dantei vagy goethei inkarnálódása, hanem a sorsát vállaló, minden körülmények között az értelmes cselekvést föllelő személyiség. Személyiség, akinek nem a történelemmel, hanem önmagával van elszámolnivalója; mert otthont tud teremteni, ezért otthona éppen az a világ, amelyben élnie adatott. Ahogy él, az világteremtés, egy kis világ megformálása, amelyben létezni lehet. Amiképpen tevékenykedik, az alkotás, nem sub specie aeternitatis (nem az örökkévalóság jegyében), hanem a percre, órára, évekre számítva, lakhatóvá téve azt a kis területet, amely az övé.

Ez lenne Ivo Andrić üzenete ideges, történelmet kihívó, egyéniségpusztító korához? Vagy a maradi bégeknek lenne igazuk? A kisgyerekek még egy ideig konzult játszanak, „aztán ők is úgy elfelejtik a konzulokat, mintha sose lettek volna. S minden úgy lesz majd, Isten akarata szerint, ahogy kezdettől fogva volt." Hamdi bég szavait félbeszakasztja fulladása, „valamennyien a jóságos és diadalmas csendet élvezték", csakhogy a *Híd a Drinán* arról is szól, mi történt a bégek megjelenése előtt, az *Omér pasa* azt beszéli el, miképpen igyekeztek megtörni a bégek hatalmát, a *Híd a Drinán* az okkupációt és az annexiót is elbeszéli, Bosznia történetének viharos állomásait, a *Levél 1920-ból* visszapillantva ama gyűlölet ellen szól, amely egymás ellen feszíti hitek, felekezetek, népközösségek indulatait. Egyszóval nincs vége a történetnek; ma is folytatódik, ma is véres tollal róják föl, hogy e sokat próbált országnyi földdarabra még nem

érkezett meg a béke. Pedig már Daville-t kísértette küldetése végén a sejtés: „valahol mégiscsak léteznie kell annak a »helyes útnak«, amelyet egész életében hiába keresett; hogy létezik, s hogy az ember valamikor majd csak megtalálja s feltárja a többi ember előtt is. Ő maga nem tudja, hogyan, mikor, s azt sem, hogy hol, de valamikor majd megtalálják, akár az ő gyermekei vagy gyermekeinek gyermekei, avagy a még távolabbi utódok."

Kísérje és kísértse ez a gondolat mindazokat, akik mai napság és a jövőben Bosznia sorsáért felelősek...

Szeged, 1992. július elején.

---

* Andrić-idézeteink *Csuka Zoltán* fordításai.

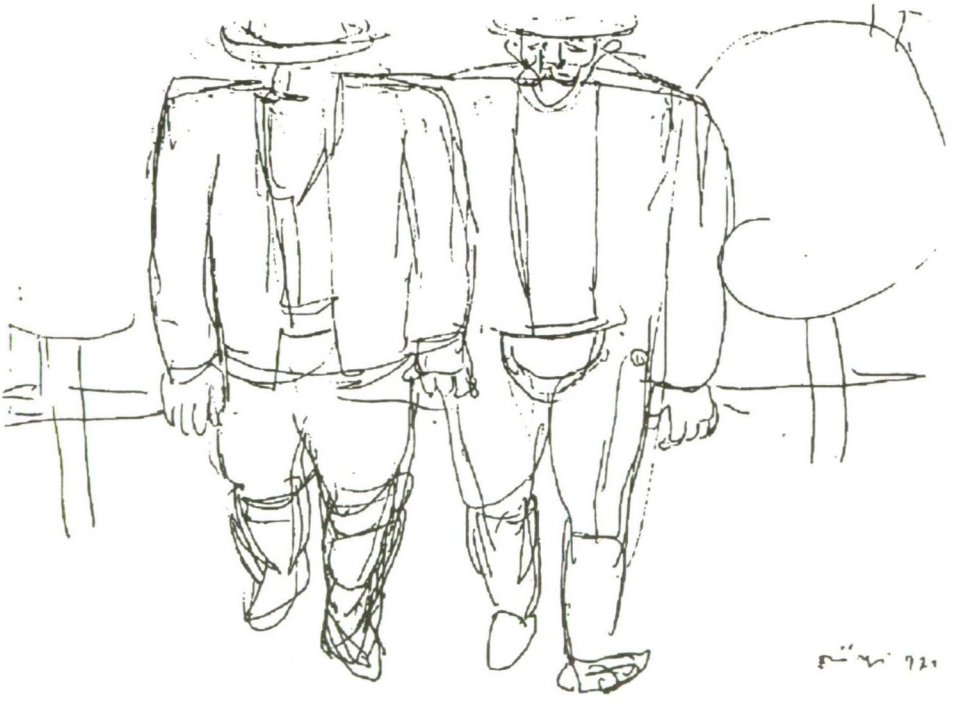

MOST - PUNTE - HÍD

Szlovén összeállításunk elé

Déli szomszédaink közül talán a szlovénok estek ki legjobban látószögünkből, egészen a legutóbbi időkig. Magyarország határai közül a szlovén–magyar határszakasz a legrövidebb, velük volt a legkevesebb konfliktusunk is a történelem folyamán, de (a két országban élő nemzetiségeket leszámítva) pozitív kapcsolatokról is alig beszélhetünk. Nem mondhatnánk, hogy a szlovén kulturális életben bármilyen szerephez jutott volna a magyar kultúra, Magyarországon pedig még az értelmiség egy része sem volt sokáig tisztában a Szlavónia és Szlovénia közötti különbséggel. Irodalmaink között érdekes módon mégis létezett némi kapcsolat, ennek szlovén részét dolgozta föl Lukács István a magyar irodalom szlovén recepciójáról szóló dolgozatában.

Összeállításunk megjelenése idején a szlovénok már több mint egy éve saját államban élnek, amely pillanatnyilag a volt Jugoszlávia területének, de talán egész Közép-Európának is a boldogabb vidékeihez tartozik. Az elmúlt évtizedekben a szlovénok is többé-kevésbé felfüggesztett, saját történelmükhöz és az egész európai időszámításhoz képest fiktív időben éltek, e „felfüggesztés" azonban mintha itt lett volna a legszelídebb; mindenesetre nem gátolta a tudatos kulturális építkezést, amely végső soron a függetlenség szélsőségektől, nemzeti paranoiától és kirekesztősditől mentes kivívásához vezetett. Mindehhez természetesen hozzájárult a viszonylag szerencsés történeti-geopolitikai helyzet, a Nyugat közelsége, aminek köszönhetően a szlovénok tudatát a többi közép-európai népnél kevésbé terheli a „hegeli csípés" és a messianisztikus fantazmagóriák öröksége.

Az új szlovén öntudat fokozatos kialakulását követi nyomon a felvilágosodástól napjainkig Janko Prunk szlovén történész, igazolva azt az egyre nyilvánvalóbbá váló tézist, hogy egy nemzetalatti stádiumból csak a nemzeti autonómián keresztül vezethet az út valamiféle nemzetfölötti összefogás felé. Alenka Puhar esszéje rendkívül érdekfeszítő, „pszichoanalitikus" módszerrel közelíti meg ugyanezt a kérdést, a sajátos sztereotípiák és mitológiák oldaláról. A szlovénok saját sztereotípiáiról ír Anton Trstenjak. A fenti esszék természetesen a szlovén álláspontot tükrözik, de célunk nem is lehetett más, mint ennek megismertetése az olvasóval.

A legnagyobb teret az irodalomnak szántuk. Talán kissé túlsúlyban vannak a versek, amin nincs mit csodálkozni, ha figyelembe vesszük, hogy a szlovén irodalom, s különösen a költészet, sajátos mitológia-szurrogátumként funkcionált a szlovén történelemben. A lírai költészet a szlovén irodalom legtermékenyebb, legfejlettebb ága, mivel „a nyelv legmagasabb rendű megvalósulása vált a szlovén nemzeti elv legközvetlenebb, legmegbízhatóbb és legautentikusabb kifejezőjévé" – írja Andrej Inkret a közelmúltban a Jelenkor Kiadónál megjelent szlovén esszékötetben.

Minden válogatás szükségszerűen önkényes. A teljességre való törekvés eleve lehetetlen, másrészt azonban, bár tisztában vagyunk e vállalkozás kockázatos voltával, szerettük volna a lehető legtöbb színt megmutatni, különösen a kortárs szlovén iroda-

lomból. A régebbi irodalmat három szerző képviseli: Ivan Cankar, Srečko Kosovel és Slavko Grum, mindhárman azonban a mai napig élnek, hatnak a szlovén irodalomban. Számunkra külön érdekesség Slavko Grum prózája, akiben nem nehéz felfedeznünk Csáth Géza, Kosztolányi, Rilke rokonát.

A szerzők egy részével már találkozhatott a magyar olvasó. Edvard Kocbek, a „szlovén Pilinszky" versei és novellái, Lojze Kovačič és Drago Jančar írásai megjelentek kötetben és folyóiratokban is, úgyszintén Dane Zajc, Tomaž Šalamun, Milan Jesih és Milan Dekleva költészetének egy-egy darabja.

A közelmúlt szlovén költészetének két legjelentősebb eseménye Milan Jesih szonettjeinek megjelenése és Aleš Debeljak fellépése. Jesih költői szótára elsősorban szlovén klasszikusok, főleg Prešeren szövegeiből áll, amit a magyar fordításban lehetetlen megőrizni, nyilvánvaló azonban e költészet palimpszeszt jellege, ami külön érdekességet kölcsönöz e nyaktörő vállalkozásnak. Aleš Debeljak Tomaž Šalamun mellett az egyetlen szlovén költő, akinek számos kötete jelent meg külföldön, s ezt több nemzetközi elismerés is honorálta.

A karinthiai szlovén irodalomnak külön összeállítást kellene szentelni, ezúttal csak a fiatal Fabjan Hafner versei üzennek onnan.

Végül szólnunk kell a „fiatal szlovén próza" néven emlegetett prózaírókról (Blatnik, Bratož, Kleč, Virk), akiket minden különbözőségük ellenére nemcsak nemzedéki szálak fűznek egymáshoz, hanem bizonyos metafizikán túli, „posztmodern" irodalomszemlélet is. Feltehetően ezért is válhat az ő nemzedékükben a szlovén próza egyenrangúvá a költészettel.

Reiman Judit

JANKO PRUNK

Az új szlovén öntudat

Az utóbbi néhány év valamennyi eseménye és a szlovénok politikai magatartása azt mutatják, hogy a szlovénok új öntudatra ébredtek. Ez érzékelhető a szlovén politikusok körében, és különösen szembetűnő a kultúra területén, de bizonyos mértékig a lakosság széles rétegeinél is megfigyelhető. Kétségkívül ebből az öntudatból eredeztethető az utóbbi idők valamennyi szlovén politikai döntése, és ebből született a szlovén állami önállósulás eszméje is. Honnan került elő hirtelen ez az öntudat? Vajon valóban váratlanul keletkezett-e? Hol vannak a gyökerei, milyen fázisokon, milyen akadályokon keresztül kellett keresztülhatolnia? Hol találjuk meg annak a ma uralkodóvá vált tudatosságnak a kezdeteit, amelyet új szlovén öntudatnak nevezünk?

A szlovén nemzet legújabb fejlődési szakasza a 18. század második felében kezdődik a nemzeti újjászületés nagy eseményével, amelyben értelmiségi, a szlovén protestánsok kulturális eredményeire támaszkodva elhatározta, hogy a korabeli szlovén nyelvet – az egyszerű nép, a parasztok, a városi alsóbb rétegek nyelvét – úgy kiműveli, hogy az alkalmas legyen a kultúra és a civilizáció közvetítésére.

A felvilágosodás szlovén képviselői mintegy bő negyedszázad alatt számos rendkívül szükséges és fontos könyvet írtak szlovén nyelven: nyelvtant, világi költemények gyűjteményét, az első tudományos történelemkönyvet és a Szentírás új fordítását.

Megteremtették a szlovén nemzeti egység- és identitástudatot, és kialakították a szlovén irodalmi nyelv szabályait. Éppily fontos volt az a cselekedetük is, hogy meggyőzték az osztrák kormányt arról, hogy Szlovéniában az általános iskolában csak szlovén nyelven lehet tanítani. Az általános iskola, az egyéni szabadság érvényesítése, a szlovén polgárság fokozatos fejlődésének biztosítása, az új típusú gazdaság megteremtése, a pannón síkságtól Triesztig, Beljaktól* a Kolpa folyóig húzódó szlovén tartományok gazdasági egyesítése – ezek voltak a felvilágosodás korának eredményei.

Ezeken az eredményeken erősödött és fejlődött a szlovén nemzet és nemzettudat a március előtti korszakban. E nemzettudatot fejezte ki a szlovénok egyik legnagyobb zsenije, a költő France Prešeren hatalmas művészi teljesítményével és világos nemzeti kulturális-politikai orientációjával.

E korszak fejlődése tette lehetővé, hogy a szlovénok már az 1848-as márciusi forradalom első napjaiban kidolgozták és publikálták az Egyesült Szlovénia címen ismertté vált nemzeti programot, amely a Habsburg Monarchia keretén belül követelte a szlovén területi és politikai autonómia egységét, ahol a szlovén nyelv ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik, amilyenekkel a német nyelv a német tartományokban. Az Egyesült Szlovénia címen ismert programok – több szerző több programjáról van szó – némelyike javasolta, hogy az Egyesült Szlovénia kössön politikai szövetséget Horvátországgal. Az Egyesült Szlovénia című program száz éven keresztül volt a szlovén nemzet sarkalatos programja.

1848-ban a szlovén nemzeti mozgalom még túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy ezt a Habsburg Monarchia akkori nemzetiségi forrongásában érvényesíteni lehessen. A szlovénoknak a Habsburg Monarchia fennállásának következő hatvan évében sem sikerült elérni ezt a kívánatos célt, amelyről lényegében nem mondtak le, bár a kemény német politikai nyomás bizonyos korszakaiban nem követelték hangosan.

A kilencvenes évek első felében a szlovén nemzeti mozgalom határozottan és véglegesen kettészakadt a konzervatív–keresztényszociális (1892) és liberális pártra (1894). A katolikusoknak a Rerum novarum keresztényszociális tanítása alapján sikerült maguk mellé állítaniuk a parasztok tömegeit, de a kispolgárság és a munkások egy részét is. A katolikus néppárt így a következő ötven évben, egészen a második világháború kezdetéig, a legerősebb politikai erő volt a szlovénok körében.

Ilyen nemzeti szociális struktúrában nem valósult meg a liberalizmus és a demokratizmus igazi, határozottabb áttörése, és nemzeti tekintetben a liberálisok az egész időszakban bizonyos unitarista jugoszlávság irányába botladoztak, amely tagadta a szlovén államiság gondolatát és szükségességét, sőt időnként a szlovén nemzet perspektíváját is. A különféle irányzatú szocialisták – Ivan Cankart és világos nemzeti álláspontját leszámítva – még inkább a szlovén politikai élet peremén maradtak.

Ezért igen fontosak a katolikus néppárt nemzetpolitikai koncepciói és magatartása. A párt 1905-től a Szlovén Néppárt nevet viselte. A párt a Badeni kormány 1897-es válsága idején szakított a német keresztényszocialista párttal, amelytől hiába várta, hogy létrehozza a szlovén nemzeti autonómiát az Egyesült Szlovéniában. A szlovén katolikus néppárt 1898-ban kapcsolatba lépett a horvát Jogpárt vezetőivel, elfogadta annak programját és bejelentette, hogy a szlovén tartományok a horvát államhoz is tartoznak. Ez a nagy horderejű döntés a monarchia dualisztikus, azaz alkotmányos koncepciója ellen irányult. Ez a döntés jelenti a jugoszláv koncepció kezdetét a szlovén politikai gyakorlatban. A szlovénok ennek segítségével kerestek kiutat a fenyegető osztrák–német ölelésből. Ez a nemzetpolitikai orientáció – amelynek konkrét politikai kifejeződése a (horvát és szlovén tartományokat magába foglaló) Monarchián belüli harmadik autonóm

állami-politikai egység (trializmus) létrehozására irányuló követelésben öltött testet – politikai nyomás eredménye volt. A szlovénok sokkal inkább kiálltak a horvátokkal való szövetség mellett, mint a horvátok, akik több figyelmet és energiát szenteltek a Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában élő szerbekhez fűződő viszonyuknak. Ennek ellenére az első világháború idején ebből a trialisztikus koncepcióból nőtt ki a megoldás, a bécsi parlament jugoszláv frakciója által 1917-ben kidolgozott Májusi Nyilatkozat. A Nyilatkozat követelte a Habsburg Monarchia azonnali átalakítását, és azt, hogy ennek keretében az összes szlovénok, horvátok és szerbek által lakott területet egyesítsék olyan önálló állami egységbe, ami mentes minden idegen uralomtól. Az uralkodó osztrák és magyar körök részéről éles ellenállásba ütköző program 1917 őszétől 1918 tavaszáig a szlovénok, horvátok és bosnyákok körében kiterjedt deklarációs mozgalmat indított meg, amely 1918 október 29-én a szlovénok, horvátok és szerbek önálló államának (SHS) kikiáltásához vezetett. A szlovénok nemzeti önrendelkezési programját 1918-ban a horvátok segítségével, a szlovén–horvát–szerb államközösség valósította meg. A Szlovén Néppárt konzervatív szárnyának – dr. Ivan Šušteršič – koncepciója, hogy az Egyesült Szlovénia politikai autonómiáját Ausztria keretében valósítsák meg, meghiúsult a bécsi német körök azon soviniszta és imperialista törekvésén, hogy szlovén területen keresztül biztosítsák a németek Adriai tengerre való kijutását. A Szlovén Néppárt vezetősége már 1918 szeptemberében úgy képzelte el a szlovénok, horvátok és szerbek jövőbeni államát, mint három – az Isztriával együtt értendő szlovén, a horvát, és a Dalmáciával együtt értendő bosnyák – egység föderációját.

Az SHS állam azután egy hónapig élte valóban föderatív politikai életét, amit a Zágrábban székelő Nemzeti Tanács, mint központi hatalmi szervezet, s a tartományokban működő nemzeti tanácsok és nemzeti kormányok – a szlovén, a horvát (a szábor), a bosznia-hercegovinai, a dalmáciai – reprezentáltak. Ez az állam nem volt nemzetközileg elismert, s ebből bizonyos nehézségek fakadtak. Először is ez az állam nem volt képes ellenállni az olasz imperialisták szlovén tengerparttal, Isztriával és Dalmáciával kapcsolatos aspirációinak (ezeket a területeket az antant 1915 májusában titkos szerződésben Olaszországnak ígérte a háborúba való belépésért cserébe). Másodszor, az SHS állam bizonyos területein (Bosznia, Dalmácia és Horvátország egy része) lakó szerbek, nacionalista eufóriájukban, amelyet elsősorban a Szerb Királyság győzelme ösztönzött, a Szerbiával való azonnali és közvetlen egyesülést kívánták, valamiféle nagy Jugoszlávia keretében. Ők 1918 novemberében nem akarták elfogadni, hogy a Drina legyen a határ. A szlovénok, horvátok és szerbek állama így arra kényszerült, hogy tárgyaljon és egyesüljön Szerbiával. A majdani államba történő egyesüléssel kapcsolatban két elképzelés létezett: a föderalista, amely mellett a szlovénok túlnyomó része (Szlovén Néppárt) és a horvátok egy része (a jogpártiak és Radic), valamint a centralista, amely mellett a szerbek és a liberális-unitarista irányultságú horvát és szlovén polgárok álltak ki.

Szerbia győztes pozíciója miatt 1918. december 1-jén a centralista egyesülés valósult meg. Így kerültek a szlovénok abba a centralista Jugoszláviába, amely távol volt sokéves vágyaiktól és szükségleteiktől. Ennek ellenére a két világháború között ezt az államot saját nemzeti államuknak tekintették. Az ilyen megjelölés bizonyos mértékig pontos is volt. Ez az állam tiszteletben tartotta a szlovén nemzeti jogokat. A szlovénok, bár nemzetpolitikai autonómia nélkül, de államjogi tényezővé váltak.

Amikor az unitarista jugoszláv ideológia nem sokkal a Jugoszláv Királyság (sic!) megalakítása után mint a szerb–horvát együttélés egyfajta metaforájaként jelent meg – természetesen szerb politikai hegemónia keretében – a nem szerb népek autonómiát, il-

letve az állam föderációvá történő átalakítását kezdték követelni. Elsőként és leghatározottabban a horvátok cselekedtek így. Igen gyorsan (az 1921-es és az 1923-as etapokban) csatlakoztak hozzájuk a szlovénok is, majd ezután a boszniai muzulmánok és a makedónok is.

A szlovénok szempontjából sorsdöntő volt, hogy Jugoszláviához (sic!) történő csatlakozásukkor, objektív gyengeségük következtében, de szubjektív politikai és katonai tehetetlenségük miatt is, elvesztették a nemzeti földterület és lakosság jelentős részét (békeszerződés 1919 októberében Saint Germainben, a karintiai népszavazás elvesztése 1920 októberében, és az Olaszországgal megkötött rapallói békeszerződés). A nagy szlovén cél, az egyesült Szlovénia, az első világháború utáni forradalmi időkben, amikor a szlovénok megszabadultak az ezeréves német uralomtól és teljesen új kulturális-civilizációs körbe kerültek, nem valósult meg.

A szlovén nemzet a jugoszláv államban lévő anyaországban fejlődött a legnormálisabban, ahol gyors gazdasági, szociális és kulturális eredményeket ért el. A jugoszláv államban Szlovénia volt a legfejlettebb, és alig maradt el a többi közép-európai ország fejlődésétől. Valószínűleg a szlovén nemzet erejének és perspektívájának tudata miatt jelentek meg a kis ellenzéki pártok jelentős gondolkodói körében, a jugoszláv föderáció keretén belüli szlovén nemzeti önrendelkezés iránti követelések (a kommunisták 1923-tól, a keresztényszocialisták 1927-ben, L. Ude nemzeti demokratái 1928-ban).

Az alkotmányosság megszüntetésével (1929. január 6.) és a nyílt unitarisztikus és centralisztikus rezsim bevezetésével a szlovén nemzet többsége előtt is világossá vált, hogy jövőjét csak az önrendelkezés kiharcolásában találhatja meg. Így a harmincas évek elején olyan politikai programok jelentek meg, amelyek Jugoszlávia keretén belül követelték a szlovén önrendelkezés megvalósítását, azaz Jugoszlávia föderációvá történő átalakítását. Eközben hangsúlyozták, hogy csak az ilyen önrendelkezéssel bíró föderatív egységet képező Szlovénia jelenthet vonzerőt az imperialista határok túloldalán, az Ausztriában és Olaszországban élő szlovén nemzet számára. (Ilyen követeléseket explicite beírtak a Szlovén Néppárt 1932 végén keletkezett nyilatkozatába.) Hasonló követelésekkel jelentkeztek ebben az időben és különösen 1935 után az előbb már említett baloldali ellenzéki erők: a nemzeti demokraták, a keresztényszocialisták és a kommunisták, akik 1935 után többször tömörültek népfrontba. A szlovén önrendelkezés és a szlovén államiság megvalósítását valamennyien a föderatív jugoszláv keretben látták lehetségesnek. A második világháború előtt egyedül a szlovén demokrata párt – amelyet 1939 novemberében kíséreltek meg létrehozni a keresztényszocialisták és barátaik – programja nem említette a jugoszláv keretet.

Szlovénia 1941 áprilisában bekövetkezett lerohanása idején a népfront megalakította a szlovén nemzet Felszabadítási Frontját, és harcot kezdett Szlovénia felszabadításáért és a föderatív Jugoszlávia megalakításáért. A szocialista irányultságú Felszabadítási Fronton kívül a konzervatív ellenforradalmi polgári Szlovén Szövetség is kidolgozta az ugyancsak a föderatív Jugoszlávia keretén belül létrehozandó szabad és egyesült Szlovéniára vonatkozó programját.

A katonailag erősebb és az antifasiszta szövetségesekkel kapcsolatban álló és elismert Felszabadítási Front – a Kommunista Párt vezetésével, kommunista és összjugoszláv elképzelésű programmal – létrehozta a szlovén föderatív állami egységet, idekapcsolva a felszabadított tengermelléket. A föderatív Jugoszlávia keretén belül elismerték számára a formális szuverenitást és önrendelkezést.

Említésre méltó, hogy a Felszabadulási Front nem kommunista vezetőinek többsége 1944 tavaszán – amikor az új avnoji jugoszláv állam konkrét alkotmányjogi formáiról vitáztak – a konföderációért, illetve olyan föderációért lelkesedtek, amely a föderatív egységeknek az élet minden kulcsfontosságú területén rendkívül nagy tényleges önállóságot biztosít. Az ilyen elképzelések nem voltak túlzottak vagy illogikusak, hiszen ennek hívei a valóságos helyzetből indultak ki, amikor is Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina bizonyos fokig független államok voltak. A vitát azonban Boris Kidrič zárta le összjugoszláv kommunista elképzelésével és konkrét föderatív javaslatával.

A második világháború végén, a felszabaduláskor a szlovén állam így csak formális alkotmányjogi szinten jött létre, a rendkívül centralizált jugoszláv föderáció keretében.

A háború utáni föderatív Jugoszlávia gyakorlati politikai életében fokozatosan bebizonyosodott (a hatvanas évek elejétől teljesen nyilvánvalóvá vált), hogy a jugoszláv kommunista föderáció és alkotmánya nem nyújt lehetőséget az egyes nemzetek – és így a szlovén nemzet – szuverén fejlődésének kiteljesedésén. A szlovénok azonban bizonyos területeken mindennek ellenére gyorsan fejlődtek. Szlovénia iparosodott, az ipari termelés növekedett, alkalmazta a szakképzetlen paraszti munkaerőt, még más köztársaságokból is. A többi jugoszláv köztársasághoz képest meglehetősen magas nemzeti jövedelem igen csalóka volt. A szlovén ipar ugyanis 1967 után technológiailag és termelékenységét tekintve egyre inkább elmaradt Európától. A kommunista rendszer a jugoszláv önigazgatásos formában is alkalmatlannak bizonyult a gyors technikai fejlődésre. Kiderült, hogy a nemzeti kérdés megoldásáról szóló kommunista ígéretekből a szocializmusban semmi sem válik be. A nemzeti kérdés Jugoszláviában a hatvanas évek végén igen égetővé vált, és Miroslav Krleža, a nagy látnok megállapította, hogy a forradalom ezen a területen semmit sem oldott meg. A jugoszláv állam vezető erejének, a Kommunisták Szövetségének semmilyen valódi elképzelése és eszköze nem volt a nemzeti kérdés megoldására. A nemzetek közötti viszonyokat úgy próbálta megoldani, hogy az összállami párt és összállami központi apparátus voluntarisztikus módon avatkozott bele az egyes népek nemzeti mozgalmába, legnyilvánvalóbban 1969 és 1972 között, valamint az 1974-es alkotmánnyal. Ez utóbbi, a forradalom vezetőinek – Tito, Kardelj és Bakarić – legutolsó műve létrehozott néhány valóban föderatív intézményt, amelyek biztosították a nemzeti egyenjogúságot és azt, hogy a föderációs szintű döntésekhez köztársaságok közötti konszenzus kell. A nemzetek azonban még mindig nem voltak teljesen szuverének, felettük és egymás közötti viszonyaik fölött ott volt a Kommunista Szövetség.

A forradalom vezetőinek halála után, és a gazdasági válság kezdetekor a nemzetek közötti viszonyok is zsákutcába jutottak. Az európai civilizáció fejlődésével összhangban lévő radikálisan új nézetek Szlovéniában a nem kommunista, sőt antikommunista közegben, különösen a kulturális körökben jelentek meg. Bizonyos áttörést jelentettek a Nova Revija 1987 tavaszán megjelent cikkei a szlovén nemzeti programról. Ezek az írások szóltak először világosan az önálló szlovén állam szükségességéről, amelyben nem az osztályideológia, hanem a demokratikus alapelv lesz uralkodó. A szlovén nemzet ezzel új, teljesen érett politikai korszakába lépett.

Vége lett annak a különös nemzeti filozófiának, hogy mint nemzet perspektivikusan önálló entitás vagyunk, de nem vagyunk képesek az önálló állami létre, hogy továbbra is csak a jugoszláv állampolitikai közösségben fejlődhetünk, hogy számunkra ez a conditio sine qua non. Ez a filozófia tele volt félelemmel (amilyent csak ritkán találunk bármely hasonló nemzetnél), illetve olyan megfontolásokkal, hogy túl kicsik és

túl gyengék vagyunk, és hogy szomszédaink, államközösségbeli barátaink éppúgy, mint a többi állam, nem fogadnak el minket önálló államként. A szlovén kommunisták új vezetősége alaposan elemezte az új európai civilizációs folyamatokat, felfigyelt a nép körében jelentkező új hangokra, és csatlakozott a szlovén nemzet valódi szuverenitására és önállósulására irányuló törekvéshez.

A jugoszláv állam eseményeinek dialektikája a szlovénokat egyszerűen rákényszerítette az önállósodásra. A szocialista koncepció vereségével a legnagyobb, a szerb nemzetben feléledtek a jugoszláv nemzetek együttélésével kapcsolatos régi hegemonisztikus nagyszerb elképzelések, amelyek a Szerb Tudományos Akadémia ismert memorandumában jutottak nyíltan kifejezésre (1985). A szerb nemzet, szembekerülve a nemzetek között Koszovóban zajló hatalmas válsággal, türelmetlenül és a legelmaradottabb konzervativizmus, valamint a voluntarisztikus bolsevizmus keverékével reagált. Egyetlen receptje a nagyobb állami centralizáció szellemében megvalósítandó alkotmányos reform volt. A szlovénok 1988-ban határozottan szembeszálltak a centralisztikus alkotmánykiegészítés megvalósításával. A szuverén szlovén nemzeti jogok korlátlan védelmével kapcsolatos felhívás, amely Jugoszláviában senkinek sem okozott kárt, jelentős támogatást kapott a SZKSZ 1988 tavaszán tartott konferenciáján, és kedvező visszhangot váltott ki a szlovén közvéleményben. Azzal a kísérlettel, amely Szlovéniát a négy fiatal szlovén elleni katonai bíráskodással akarta megfélemlíteni és megrendszabályozni, a szlovén nemzet az akkor fennálló szlovén hatalommal és az éppen születő ellenzékkel egyesülten szállt szembe. 1988 nyarának végén a szlovén politika két vezető embere, Milan Kučan, a szlovén kommunisták elnöke, és Janez Stanovnik köztársasági elnök kijelentette, hogy a szlovén nemzet azt az államot, amely csorbítja nyelvéhez való jogát, nem tarthatja sajátjának, és Szlovéniában a szlovén ember szlovénul fog gondolkodni, és maga lesz a gazda.

1989 februárjában a szlovén nemzet képviselői egyetértésen alapuló felhívásban szólítottak fel a békés együttélésre Koszovón, s ez a szerb politikusokból irracionális dühöt váltott ki. A szlovénokat egoistáknak, szeparatistáknak, a szerb nemzet és a jugoszláv állam ellenségének kiáltották ki.

Annak ellenére, hogy a szlovén nemzet meglehetősen egységesen óhajtotta a centralisztikus föderáció hatalmától mentes valódi emancipációt, a szlovén politikai életben 1989 tavaszán érzékelhetővé váltak a nézetkülönbségek a cél elérésére vonatkozó stratégiát és taktikát, sőt magát a végső célt illetően. Ebben igen nagy szerepet játszott a szlovén politikai életnek a demokrácia és a többpártrendszer bevezetésével történő átalakítása, amit a szlovén Kommunista Szövetség is elfogadott. A szlovén politikai élet új alternatív szervezetei és a szocialista fiatalok szervezete 1989 májusában tartott gyűlésükön kiálltak a lehetőség szerint a jugoszláv konföderációba kapcsolódó szuverén szlovén nemzetállam mellett. Az akkori szocialista szövetség megkísérelte ezt a Májusi Nyilatkozatot a saját kevésbé radikális, Szlovénia Alapvető Dokumentuma című nyilatkozatával ellensúlyozni, amelyben ugyancsak a Jugoszlávián belüli szlovén szuverenitás érdekében hirdetett harcot.

1989 szeptember végén a szlovén parlament alkotmányozó bizottsága, amelyben együtt ültek az uralkodó kommunisták és az ellenzék, elfogadásra ajánlott számos alkotmánykiegészítést, amelyek a pénzügy és a törvényhozás területén megerősítették a szlovén szuverenitást. A kiegészítések elfogadása előtt a központi állami intézmények nyílt és brutális nyomást gyakoroltak Szlovéniára azzal a céllal, hogy megakadályozzák ezek elfogadását. A szlovén politikai vezetés, élén Milan Kučannal, a népakarat támogatását élvezve, nem hagyta magát megrémíteni. 1989 december elsején követke-

zett a szlovén vezetés és nemzet elleni még erősebb nagyszerb fenyegetés: nagyszerb tömegtüntetést hirdettek Ljubljanába, amit a szlovén állam betiltott, és ezzel valószínűleg megváltoztatta Jugoszláviában a politikai tempót, kétségkívül megmentette a Horvátországban és Szlovéniában zajló demokratizáció és pluralizáció folyamatát, amely formális jogi megerősítését az 1990 tavaszán megtartott többpárti demokratikus választáson nyerte el. Ebből a nem szocialista alternatív politikai erők kerültek ki győztesen, amelyek a formális demokrácia, a piacgazdaság, a szabad tulajdon és a szuverén nemzetállam mellett állnak ki. Ezelőtt azonban a szlovén kommunisták, akik elméletileg és politikailag gyorsan értek, döntő politikai cselekedetet hajtottak végre. 1990 januárjában kivonultak a JKSZ kongresszusáról, és kiléptek az összjugoszláv pártból. Követték őket a horvát kommunisták is, és a JKSZ összeomlott. Csak a jugoszláv államrendszerben végig a legfőbb ellenőr szerepét betöltő JKSZ felbomlása tette szabaddá a demokrácia és a nemzeti emancipáció erői előtt az utat. Ez jelentős politikai cselekedet volt, amelynek révén a SZKSZ normális demokratikus szlovén politikai párttá vált.

1990 tavaszától újrastrukturálódott a szlovén politikai élet. A parlamentben és a kormányban új politikai többség (57%), a nem szocialista DEMOS-koalíció uralkodik. A reformkommunisták, a szocialisták és a fiatal demokraták ellenzékben vannak. A köztársaság elnökségében a DEMOS két politikusa, egy reformkommunista és egy szocialista foglal helyet, és a reformkommunista Milan Kučan elnököl.

A rendkívül égető gazdasági, szociális és kulturális problémák ellenére a szlovén politikai élet képviselői 1991 tavasza óta legtöbbet a szlovén nemzeti és állami emancipáció, illetve az önállósodás kérdésével foglalkoztak. A kérdés lényegét illetően szinte semmilyen különbség sincs az uralkodó koalíció és az ellenzéki pártok között. Ugyanez év nyarán a szlovén parlament egyhangúlag elfogadta a szuverén szlovén államról szóló nyilatkozatot, október elején pedig egy sor alkotmánytörvényt, amelyek a szuverenitást érvényre juttatták a gazdaság és a politika területén. Az önálló szuverén Szlovénia Jugoszláviának a konföderációvá való átalakulást javasolja, s ha javaslatát semmiképpen nem fogadják el, Szlovénia önálló útra lép, vagy Horvátországgal lép konföderációra.

Így állnak a dolgok elvi-formális szinten. A valóság azonban lényegesen más, és rendkívül bonyolult. A jugoszláv állam döntő tényezői – az elnökség, a kormány, és leginkább a hadsereg – nem akarnak megbarátkozni a szuverén Szlovénia és Jugoszlávia konföderációvá történő átalakításának gondolatával. Minden lehetséges intézkedéssel, rendkívüli gazdasági nyomással és katonai fenyegetéssel megkísérlik megakadályozni ennek a szlovén óhajnak a megvalósulását. Az önálló szlovén államról szóló elképzelést nem képesek elfogadni a nyugat-európai közösség és az USA politikusai. Márpedig ettől a közösségtől nagymértékben függ a politikai elismerés és az a gazdasági segítség, amire az önálló Szlovéniának szüksége lesz.

A szlovén politikusok ebben a kritikus helyzetben döntöttek 1990 november közepén a végső politikai eszköz – a népszavazás – alkalmazása mellett, azt remélve, hogy ez majd meggyőzi Jugoszláviát és a világot arról, hogy a szlovén nemzet szabadon és önállóan kíván élni. A népszavazás segítségével ki akartak menekülni a jugoszláv gazdasági káoszból, meg akarták akadályozni a katonai beavatkozást, és kész tények elé akarták állítani Európát. A népszavazással kapcsolatban Rudi Šeligo író úgy nyilatkozott, hogy az a nemzeti öntudat és etikai kérdése, Milan Kučan elnök pedig úgy vélte, hogy az logikus következménye mindannak, amit a szlovén politika az utóbbi három évben tett.

A szlovén nemzet az 1990. december 23-án megtartott népszavazáson 90%-ban az önálló és független Szlovénia mellett voksolt, és így igazolta azokat a bátor szlovén értelmiségieket, akik bíztak nemzetük érettségében. A népszavazás utáni időszakban a szlovén parlament szinte permanens üléseken fogadta el az ún. önállósodási törvényeket: a nemzeti bankról, a vámról, a katonai szolgálatról szólót (az utóbbi értelmében Szlovénia nem küld több katonát a JNH-ba), valamint számos olyan közigazgatási törvényt és határozatot, amelyek alapján a szuverén Szlovén Köztársaság saját területén a jugoszláv föderáció illetékességéből saját hatáskörébe veszi át a megfelelő döntéseket. A parlamentben ezeket a döntéseket az ellenzék éppúgy megszavazta, mint a hatalmon lévő DEMOS-koalíció.

Az önállósodási folyamat nem zajlik könnyedén. A jugoszláv föderatív állam és azon köztársaságok, amelyek szeretnék megőrizni a jelenlegi Jugoszláviát, fanatikus módon ellenzik. A szlovén önállósodás elleni legerőteljesebb fenyegetés néhány hónappal ezelőtt a JNH részéről érkezett, amely nyíltan azzal fenyegetett, hogy nem engedi meg Szlovénia kiválását és önállósodását. A téli és a tavaszi hónapokban a külföld sem mutatott jóindulatot az önálló Szlovénia iránt.

Mindez azonban nem ijesztette meg a szlovén népet és vezetőit. Szlovénia határozottan szembeszállt a katonai fenyegetéssel, nem fizeti többé a szövetségi adókat, és a szövetségi kormánynak csak kisebb hozzájárulást fizet, az állam minimális és átmeneti funkcionálása érdekében. A szlovén politikai tárgyaló felek: a köztársasági elnök, Milan Kučan, a miniszterelnök, Peterle, és a parlament elnöke, Bučar, a jugoszláv politikai színtéren egyfelől talpraesettségről tettek tanúbizonyságot, másfelől végig kitartottak a legitim szlovén követelések mellett. Az államelnökség működésének blokádja idején, amit Szerbia okozott, bizonyos funkciókat a köztársasági elnökök elbeszélései vettek át, ahol Kučan kitartott az önálló és szuverén szlovén államra irányuló követelés mellett. Szlovénia esetlegesen a jugoszláv államok szövetségébe is hajlandó bekapcsolódni, ha a többi köztársaság ezt az elképzelést fogadná el.

1991.

SZILÁGYI IMRE fordítása

ALENKA PUHAR

Szlovén önarckép

(Részletek)

LÁZADÁS AZ OTTHON SZÜRKESÉGE ELLEN

A nyolcvanas évek jugoszláv történelme az Apa testi halálával kezdődik, majd mindenfajta apafigura jelképes megölésével folytatódik. Komoly, esszéisztikus beszédmóddal vagy csípős epigrammák nyilaival, a véres kezekről vagy a fizetések és nyugdíjak nagyságáról szóló adatokkal, tiszteletlen fotográfiákkal, fotómontázsokkal és egyre vakmerőbb karikatúrákkal. Mindez a személytelen tömeg lázadó magára ébredését jelképezi vagy a kihívó lázadást a Tito születésnapján rendezett országos staféta ellen, a kommunizmus és a nácizmus közötti hasonlóság verbális vagy nem verbális kifejtését, a kihívó éneklést a félelmetesen felhangosított erősítőkkel vagy a hallgatás ugyanolyan

mértékben kihívó pillanatait. A lázadások hol léggömbös felvonulások voltak az utolsó katonai parádéval egy időben, vagy a katonai bíróság elé szórt virágözön... Egymás után dőltek meg a totemek és tabuk. Éspedig szellemes és látványos akciók közepette, melyek állhatatosan bomlasztották a reménytelen szocialista szürkeséget.

Nemcsak az apafigurák s tekintélyük lerombolásának folyamata zajlik ebben az időben, hanem a Magna materé is, akár Jugoszláviát, akár a Pártot értsék is ezen. Mind gyakrabban jelenik meg a süllyedő vagy léket kapott hajó, az omladozó ház, az elromlott gépezet, a kátyúba süllyedt kocsi, a vonat képében, amely a kocsik különbözősége és eltérő képességei miatt képtelen a továbbhaladásra, mint a végeláthatatlan alagútban haladó vonat vagy kihunyó üstökös. A jó anya helyére egyre gyakrabban lép ellenpárja, a gonosz mostoha (a neve Föderáció, Infláció, Állam, Szövetségi Végrehajtó Tanács vagy Központi Bizottság stb.). Ez a mostoha hatalmas, kövér, csúnya, erőszakos, követelődző, szöges ellentéte az önfeláldozó anyának, aki szájától vonja meg a falatot, hogy gondoskodhasson gyermekeiről.

Az új anya keresése közepette, aki képes a tápláló és biztonságot adó anya szerepére, a tekintetek reménykedve fordulnak a nemzet mint anya elfeledett alakja felé. A gonosz mostohát, az elnyomót le kell leplezni, meg kell dönteni, meg kell szüntetni, jelképesen meg kell ölni. A rokoni szálak megtagadásával kell büntetni, hiszen a gyönyörű piros alma, amit kínált, valójában mérgezett volt. Meg kell keresni az igazi anyát, azt, aki tudja szent anyai kötelességeit. Az igazi anya a nemzet – legyen a neve akár Szlovénia, Szerbia, Koszovo vagy Horvátország –, aki az új apa segítségével igazi otthont tud majd teremteni. E folyamatban lassan visszahódították helyüket az 1945-ben „napirendről levett" nemzeti jelképek. Évről évre erősítik létjogosultságukat. A megadott játékszabályok végtelen sivatagában, ahol csak két szerep létezett, a munkásé és a bürokratáé, új *dramatis personae* jelennek meg. Körük nőalakokkal gazdagodik, a haza, a szabadság, az egyház, az egyetem és más közösségek hagyományos jelképeivel. Továbbá a népeket megtestesítő jelképekkel is. A szlovénokat képviselő Kranjski Janezek idővel ismét Kranjski Janezek lesznek és alpesi pásztorok, hársfalevéllel, harmonikával, gojzerbakancsban, zöld lódenben, pásztorbottal, mézeskalács szívvel. A Szerb Jovanoknak megint sajkacsájuk, szerb katonasapkájuk van, bocskoruk, hatalmas bajuszt viselnek és cirill betűvel írnak. A nemlétből tűnnek elő az albán sasok és a horvát sakktáblás címerek. A felejtésből kelnek életre a szerető anyák fazekaikkal és főzőkanalukkal, meg a gonosz mostohák sodrófával, botokkal, mérgezett almákkal. A kormányok fél évszázad után ismét a nép lelkesítésére használják a nyomdákat. És Szlovénia ezeken az ábrázolásokon megint verejtékezve húzza az igát.

Fél évszázadnyi búvópatakszerű lét után, amely csak elsuttogott politikai viccekben artikulálódhatott, a Balkán ismét Balkán lesz. S az ott élő népek ismét felismerhető entitások. A joggal, hogy kimondják érzéseiket és szorongásaikat. A síráshoz való joggal, ha éppen sírhatnékjuk van. Az önarcképük és a mások képének megrajzolásához való joggal.

AZ ALPOK NAPOS OLDALÁNAK ÁRNYÉKÁBAN

Aztán jön 1984-ben a „Slovenija moja dežela", azaz a „Szlovénia az én hazám" kampány, amelynek ötlete a Gazdasági Kamarában született 1983-ban. Hatása radikálisan felborította az összes addigi elképzelést. Közönséges idegenforgalmi propagandának tervezték (közönségesnek olyan szempontból, hogy számtalan párhuzama létezik szerte Európában), a külföldieknek kellett volna bemutassa a világ egy csinos

szegletét, ám felébresztette a szlovénok latens érzelmeit, amelyek láthatóan már alig várták, hogy kifejeződhessenek. A szlovénok az egyszerű reklámot úgy értelmezték, mint annak kifejezését, hogy van és lehet saját otthonuk, és azonosulhatnak is vele. A felbomló jugoszláv patriotizmus légkörében, a süllyedő jugoszláv hajón, s mind újabb bizonyítékokra – miszerint a „tágabb haza" mostoha, aki a gyermekei életére tör – megpillantották a tulajdon otthonukat. Szlovénia az én hazám. Az Alpok napos oldala. Szép, zöld, kedves, szorgalmas – kicsi, de ez nem számít! Az enyém. A mienk.

A régmúlt időkben, a parasztlázadások korában a szlovénok borostyánt vagy más örökzöldet tűztek a kalapjukra ismertető jegyként. A nyolcvanas évek közepén utódaik a hársfa levelét választották, s nyomtatták mindenfélére tömegesen. Még aranyozott jelvényeket, kitűzőket is kigondoltak, s azokat tűzték a kabátjuk hajtókájára. A közönséges reklám áttöltődött a nemzeti öntudatra ébredés folyamatába.

A „Szlovénia az én hazám" szlogenje a szlovénok számára kifejezetten anyai vonásokat hordozott. Eközben fiai és lányai egy sor olyan kezdeményezést és akciót indítottak útjára, amelyek Jugoszlávia más csoportjainak szemében a Szlovénia gyenge, határozatlan, női természetéről élő elképzeléseket erősítették: kezdeményezték a katonai szolgálat idejének lerövidítését, a sorkötelesek civil szolgálatát, a büntető és a rendőri repressziók enyhítését, a halálbüntetés eltörlését, a politikai és társadalmi liberalizációt, a halott Apa születésnapja alkalmából rendezett ifjúsági staféták beszüntetését. Az éledő szerb nemzeti forrongás hátterében, amely kifejezetten férfias, kemény, harcias jelleget érvényesített, mindez úgy csapódott le a Jugoszláviáról szóló új elképzelésben, hogy a lágy, határozatlan, védelemre szoruló, nőies északnyugat és a határozott, erős, tántoríthatatlan, militáns, férfias dél partneri viszonyát artikulálta. A szlovén nőiesség a nyolcvanas években ismét – avagy még mindig – az önfeláldozás Ivan Cankartól származó sztereotípiáival jelöli önmagát. Például a Szlovénia adakozásáról szóló kimutatásokkal és bizonyítékokkal: mekkora a szlovén hozzájárulás a szövetségi pénzeszsák, a katonaság, a fejletlen régiók számára, a gyárak háború utáni „kirablásától" a földrengés sújtotta területeknek adott éppen aktuális hozzájárulásokig. Mindez érthető módon összekapcsolódik a szlovénok megrövidítéséről, alultápláltságáról, áldozat voltáról szóló elképzelésekkel. Bár e vonások kevésbé kirajzoltak, mint fél évszázaddal korábban, az is elmondható róluk, hogy kevésbé mazochisztikusak. A jelenséget Natalie Shainess amerikai pszichoanalitikus segítségével írhatjuk le:

A nő az áldozat egzisztenciális pózában az önbizalom és az önbecsülés alacsony fokán áll, ezért másokhoz való viszonyát az állandó önvédelem jellemzi. Ez készteti olyan magatartásra, amely ellentétes érdekeivel és gyakorta fenyegetett helyzetbe sodorja. Nem áll ki magáért és az elveiért, könnyen enged a tekintélynek, nem szívesen alakít ki szilárd, önálló véleményt. Bármilyen status quót szívesebben elfogad, mint a kockázatot. Folyton elnézést kér, akkor is, amikor nem ő a vétkes, tulajdon gyarlóságai nyomasztják, s ezekre még fel is hívja a figyelmet. A dicséretektől zavarba jön, de azt várja, hogy viselkedésének kedvező legyen a hallgatólagos megítélése, hogy tiszteljék és elismerjék. Ilyen állásponttal próbálja minden áron elkerülni annak a veszélyét, hogy megsebezzék vagy elhagyják. Csendes áldozata azonban nem vívja ki az áhított elismerést. Többnyire olyan típusú embereket vonz, akik dominanciára vágynak, s akik megfelelő tárgyat keresnek agresszivitásuk kiéléséhez.

E leírásban könnyen ráismerhetünk a „szlovén" lélekre, és egy sor olyan vonásra, amely a szlovénok szerepét jellemzi a huszadik századi jugoszláv történelemben. „Megteszek mindent, dicséretet sem várok, csak annyit, hogy azért vegyék tudomásul, milyen jó, milyen szorgalmas és áldozatkész vagyok" – sugallja a szlovén cselekedetek

többsége. „Még szorgalmasabb leszek, mindent megteszek, de az isten szerelmére, engedjétek meg, hogy néha-néha elsírhassam magam nyomorúságomban!" Szlovénia kitart az áldozat egzisztenciális pózában.

Majd 1989-ben, amikor a szerb tömeggyűléseket Szlovéniába akarják exportálni, a *Mladina* c. hetilap címoldalán szép szőke nő jelenik meg (összhangban a Laibach-csoport ironizáló közép-európai esztétikájával), aki kétségkívül anya, nem, ez túl ómódi, anyuci, és attól, hogy csecsemőt tart a karján, mit sem veszít bájából. Ellenkezőleg, ez inkább erősíti kihívó vonzerejét.

Franco Juri karikaturista a *Delo* hasábjain 1990 januárjában Litvániát jeleníti meg vonzó, öntudatos nőként, aki összecsomagolt, hogy otthagyja a kommunizmussal kötött tönkrement házasságát, az öreg Gorbacsov könyörgése nem lágyítja meg a szívét, s emancipált nőként elindul a maga útján.

A legmeglepőbb alak 1988-ban jelenik meg a *Mladina* címlapján, Pornoszláviaként, mint a megtestesült kihívó nőiség, dekoltált fekete bőrruhában, fekete kesztyűvel. Ez már nem a könnyező anya, hanem a lázadó ifjúság, tulajdon nemének megbosszulója, aki a fájdalmat is perverz gyönyörré képes fordítani, tehát nem lehet megtörni a szado-mazochisztikus viszony klasszikus receptje szerint. Karján a vérző seb kétségkívül tudomásunkra hozza: Jöhet az erőszak, de lehet, hogy én jobban fogom élvezni, mint ti!

DÉLSZLÁVIA ÉS PORNOSZLÁVIA

A belső és a külső gátlások folytán a jugoszláviai nyilvános fellépések nyelvéből nagyon sokáig hiányzott a szexuális jelleg. Lett légyen a köznyelv mégoly vulgáris, a nyilvánosság nyelve ezt mindig kikerülte. Lett légyen a politikusok nyelve mégoly agresszív és szitkozódó, a szexualitásnak még mindig nemet tudott mondani. Ez a nyelv az ellenség, az árulók, a reakciósok, a klerikálisok, az intrikusok ellen beszélt, sőt a mocsok, mocsár vagy más poshadtság, a múlt maradványai, a dekadensek, sőt a férgek ellen – de semmi több. Hasonló viselkedési kódexhez vagy csendes megállapodáshoz tartották magukat a társadalmi események verbális vagy vizuális kommentátorai is. Ha nem tekintjük a kifejezetten militáns beszédmódot, akkor a jugoszláviai közélet színpada annak médiabeli arculatával, illetve visszatükröződésével együtt kifejezetten illedelmes volt.

De így ez sem igaz. Mert ha a „közélet színpada" kifejezés nem csak a konferencia- és a gyűléstermeket jelenti, és azt, ami ezekről a sajtóban, a rádióban és a televízióban elhangzik, akkor a benyomás merőben más. A jugoszlávok hétköznapi beszéde az utolsó évtizedben hemzsegett a szexuális kifejezésektől, például az általános baszdmegezéstől. S minden alkalommal, valahányszor az egyének elvegyülhettek a tömegben, s ezzel megszabadultak különféle gátlásaiktól, ez az erőszakos-szexuális töltet felerősödött, és gátlástalanul elszabadult.

E gátlástalan viselkedés legélőbb példáját a labdarúgó-mérkőzéseket kísérő tömegek szolgáltatták. Lévén Jugoszlávia több nép közössége, s lévén, hogy a focicsapatokat egyes népek adták, a szitkok különleges kompozíciói alakultak ki az egyes csapatokra/népekre, pontosabban ezek ellen. Már jóval azelőtt, hogy Jugoszlávia a politikai elképzelések szférájában szétszakadt északnyugatra és délkeletre, a stadionok szurkolói szétszakadtak a két alaptájegységre. És az északnyugati rész a homoszexualitás jegyét kapta.

Az 1988-as évről mindenképp el lehet mondani, hogy a jugoszláviai társadalmi forrongás nyilvános színterére betört az explicite szexuális töltés. Az értékrend pedig nyilvánvaló volt: a férfi többet ér, mint a nő, az igazi férfi pedig összehasonlíthatatlanul többet a homoszexuálisnál. E kontextusban az a tény, hogy Szlovéniában a nyolcvanas évek közepén igen fejlett volt a homoszexuálisok nem csekély visszhangot keltő mozgalma, hozzásegített annak az általános és persze megvető meggyőződésnek a megszilárdulásához, hogy a szlovénok közönséges buzik.

Ez persze nem változtat, inkább erősít a népek közötti alapvető férfi–nő viszonyon. Szlovénia ezzel ugyanolyan megaláztatásnak, zaklatásnak és becsmérlő megjegyzéseknek van kitéve, mint interperszonális szinten a „gyengébb nem". Önállósodási törekvései – mondjuk, az a próbálkozása, hogy modernizálja a tulajdon házasságát, és átnevelje partnereit, akiket úgy él meg, mint tirannikus, kizsákmányoló férfisovinisztákat – jellegzetesen férfiütések hosszú sorát váltja ki: kezdve attól, hogy alattomos parazita medúzának bélyegzik, amely csápjaival perfid módon kiszipolyozza és megfojtja a férfiorganizmust, egészen addig, hogy önfejű lázadóként percipiálják, ostoba emancipátorként, akit veréssel kell észretéríteni. A jugoszláv módra elgondolt szimbiózisnak ez a modellje 1989-ben már az erőszak tömeges fantazmagóriáiban tör ki.

A folyamat 1988-ban kezdődik, amikor Szerbiát és Crna Gorát elönti az „antibürokratikus forradalom" hulláma, e kifejezetten „macho" jellegű mozgalomé, amely elűzi a tehetetlen, elpuhult apákat (az úgynevezett fotelosokat), helyükbe határozott, erős apákat tesz, és velük keresi az utat az új, nagy Szerbia-anyához. E mozgalom megváltó nemzeti hőse Slobodan Milošević, a szerb férfi perszonifikációja, aki mintha a népi eposzokból kelt volna életre. A gyökerek persze sokkal messzebbre nyúlnak, és szorosan kapcsolódnak ahhoz, ahogyan a szerbek élik meg tulajdon sorsukat Koszovón. E ponton domináns a szexuális trauma: a koszovói haza anyaként percipiálódik, akit kisajátítanak, és akin erőszakot követnek el a rivális albán fiak. A szerbek szemében ezek kivételesen potens, kielégíthetetlen férfiak, hiszen összehasonlíthatatlanul több gyermeket nemzenek, mint a szerbek. Ehhez kapcsolódnak a vádak, miszerint a prepotens albánok megerőszakolják a szerb nőket, a kislányoktól kezdve az idős apácákig, mindenkit. Ahogy a Martinović-eset mutatja (ez az üveggel végrehajtott állítólagos anális erőszak), még homoszexuális erőszakra is vetemednek, ami a férfiak szemében még súlyosabb cselekmény, illetve az ellenkező oldalról szemlélve a túlerő még nagyobb diadala. A megerőszakolás a Koszovóról szóló híradásokban 1985-től domináns téma, noha a tényleges adatok azt mutatják, hogy nem volt igazi ok az ilyen fokú nyugtalanságra.

Az ebből eredő következtetés, amely felfedi a Szlovénia és a Szerbia közötti viszonyt, így szól: ha Szlovénia nem akarja megérteni ezeket a fájdalmakat, meg kell neki mutatni, miről is van szó. Élőben. Az integritásába való behatolással. A férfierő exhibíciójával. Erőszakkal.

A fenyegetések sokáig fokozódnak, s válnak egyre militánsabbakká. Hatalmas tömegek és uszító vezetőik hívnak fegyverbe a szerb tömeggyűléseken, buzdítanak a szlovén atyák erőszakkal való megdöntésére – az elpuhult, puhány, beijedt fotelosok bandája ellen, akik képtelenek az asztalra csapni, és rendet teremteni a saját portájukon, sőt a buzik, kasztráltak és eunuchok ellen, akik nyugodtan elnézik gyermekeik dekadenciáját, homoszexuális, leszbikus és egyéb züllöttségüket a tulajdon házukban, s mi több, képtelenek arra késztetni fiaikat, hogy örömmel viseljenek fegyvert, és úgy viselkedjenek, ahogy férfihoz illik. De a nép egyre hisztérikusabb „megnyilvánulása" a nyelv szexuális brutalitásának fokozódásában is kifejeződik, ami pár évvel korábban

még elképzelhetetlen volt. 1988 közepén tömegek üvöltik büntetlenül „Jebaćemo Kaćušu" (Megbasszuk Katyusát: „célzás" Katarina Jašari koszovói pártvezetőre. *A ford.*) és politikusok beszélnek szónoki emelvényekről a szlovénokról, mint buzikról.

A Közép-Európáról sok éven át folytatott szlovéniai vitákat például állandóan úgy jellemezték, mint arról szóló rágalmakat, ki a civilizáltabb, kulturáltabb, európaibb, miközben mindezen jelzőknek megvolt mind a pozitív, mind a negatív jelentése – hiszen a civilizált ember egyúttal elpuhult, puhány, leigázható. Amire a szlovénok oly büszkék voltak, vagyis Nyugat-Európa közelsége, bumerángként csapott vissza, egyenest az arcukba: osztrák lakájok, cselédek, lovászlegények, szolgák. A jugoszláv íróegyesület felbomlását is a válás retorikája színezte, amelyben a megsértett szerb férfi így fenyegetődzött: „Csak hadd menjenek! Térden állva fogják magukat visszakönyörögni!"

A képzelet világában, amely a Szerbia és Szlovénia közti vitában elsősorban a férfi- és a női princípium közti konfliktust látta, a szerb közeg büszkén dédelgette az igazi férfiak, teszem azt, Milošević, Šešelj, Drašković vagy Šolević (a volt bokszoló) kultuszát, s az ő szavaikkal kérkedett az anyámasszony Szlovénia feletti dominanciához való jogával. Magának és a világnak is azt bizonygatta, hogy a szerbek nem engednek maguknak semmiféle szervilizmust:

„A szlovénok alkotmányának diadala örömmel töltött el," nyilatkozta Vuk Drašković a szlovén alkotmánymódosítás elfogadása után, 1989 novemberében. „Azért harcolok és azért fogok harcolni minden erőmmel, hogy egy szerb se takarítson a szlovénok házában."

Egy évvel később a szlovén termékek bojkottja után ugyanaz a szerző: „Micsoda szégyen! A hős szerb nép a szlovén bugyikkal és hűtőszekrényekkel háborúzik!"

Ugyanabba a képzeletvilágba tartozik a sok elemzés arról, miben különböznek a szlovénok a szerbektől, és miként, vagyis miért van a szerbeknek olyan egyenes tartása a térden csúszó szlovénokhoz képest. Ljubiša Ristić rendező megállapítása 1990 novemberében: „A katolikus templomban az ember letérdel Isten előtt. A pravoszláv templomban viszont az ember áll Isten előtt!"

Így hát semmi különös nincs abban, ha tömegesen látnak napvilágot az efféle nyilatkozatok: „Könnyen elbánunk a szlovénokkal – egyet káromkodsz, és már futnak is." Még kevésbé különös, hogy a szerbek nemzeti eufóriájuk közepette mindenekelőtt harcos hagyományaikban találják meg az alapot, ami az idegenekben azt a megdöbbenést kelti, hogy ez a nép ismét visszasüllyedt a középkorba (egyáltalán, ugyanabban a korban élünk?), ahonnan egyre csak háborúba hívnak és így fenyegetőznek: „Mi szerbek talán nem vagyunk jó munkások, de háborúzni, azt biztosan tudunk!" (Slobodan Milošević).

A „szerb megújulás" kezdetétől – mondjuk a nyolcvanas évek közepétől – e nép szószólói erősen hangsúlyozták harcos hagyományaikat, erre alapozták öntudatukat, s vele megalázott népük „felébredéshez" való jogát. Szerbia kihívóan kezdett viselkedni, mint aki torkig van a mindenféle igazságtalansággal, s ezért erőt gyűjt a bosszúra, hogy elégtételt vegyen a (valóságos vagy vélt) sérelmekért. A szerb hősiesség és emberiesség tradícióinak mind vehemensebb idézgetésével arra hívta férfinépességét, vegyen példát a dicső apákról, nagyapákról és dédapákról, és készüljön fel a háborúra.

Milan Komnenić szerb író elhíresült mondatával fejezte ki ezt a pszichózist: „Uraim, mi hadban állunk! Ha kell, Szerbia belerántja egész Európát!" Még híresebb kollégája, Dobrica Ćosić nevezetes megállapítása, miszerint Szerbia mindig veszített a békében és nyert a háborúban, olyan, akár a fegyveres felkelésre való közvetlen felhí-

vás. Slobodan Milošević, a vezér ünnepélyes fogadalommal alapozta meg a nemzeti hős dicsőségét: „Senkinek sincs joga ahhoz, hogy bántsa ezt a népet!", valamint a szerbek munkában és harcban mutatott erényeit összemérő fent idézett, még hírhedettebb megállapítással. A korszak legnépszerűbb szerb dala, amely felhangzik az összes tömeggyűlésen, ahol csak „megnyilvánult a nép", az abbeli magabiztos meggyőződést erősítette, hogy a szerbek nem kicsik, hanem nagyok – „Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala..." („Ki állítja, ki hazudja, hogy Szerbia kicsi...") és ez csak egy volt a számtalan jóslatból, hogy a szerb fiak majd tenni fognak Nagy-Szerbiáért. E harcias hagyományok felébresztéséhez igen korán csatlakoztak a nők is, legalábbis 1987 őszétől, amikor például összegyűltek Priština közepén, és ezt skandálták: „Mi nismo kurve, mi smo majke Titovih vojnika!" (Azaz: Mi nem vagyunk kurvák, mi Tito katonáinak szülőanyái vagyunk.)

Így változott át Jugoszlávia Pornoszláviává. A sokáig tiltott, elfojtott szexuális töltet hihetetlen erővel tört ki. Ki fog kicsodát, ki az erősebb és potensebb, kié hosszabb, ki anális típus, ki kasztrált, ki mit fog nyalni és hogyan... Mindez a magánéletből betört a közéletbe, szavakban és rajzokban. Pornoszlávia, a kihívó szépség, aki a *Mladina* 1988 márciusi címoldalát uralta, erőszakra buzdítóan, lehetett volna akár az év asszonya is, ha valaki ilyen választást ír ki.

NÉZZ VISSZA HARAGGAL, JANEZ

Az 1988. év kezdetétől a szlovénok a háború szabályai szerint értelmeznek mindent, ami délről jön, mindazzal együtt, amit a háború jelent: öldöklés, vérontás, a hatalom megdöntése, a pusztítás, erőszak. „A hosszú kések éjszakájának" ígérete (értsd: a hadsereg beavatkozása a civil szférába), a lázadó értelmiségiek letartóztatásának, továbbá az ideológiai leszámolásnak eshetősége a kommunisták szövetségének soraiban, a koszovói/rigómezei csata 600. évfordulójának bejelentett megünneplése a Ghazimestanon, a tömeggyűlések Szlovéniába való exportjának erőltetése, a klasszikus konferenciarituálék, a gazdasági blokáddal való fenyegetődzés, a hadsereg növekvő dühe a Jugoszláv Néphadsereg elleni állítólagos „támadások" miatt – mindez egy és ugyanazon történet: a szerb „macho" sebet kapott, vérontásra van szüksége, és a behódoltatás erőszakkal véghezvitt aktusára. Ettől fogva a szlovén gondolat egyetlenegy irányba tart: hogyan lehetne innen lelépni. Lopva és észrevétlenül, de véglegesen. És ezzel együtt: hogyan lehetne bosszút állni. A megbecstelenítésért, ami már megtörtént, és azért, ami majd elkövetkezik.

Talán nem lett volna akkora a pánik arra a felismerésre, hogy miféle fenyegetés közeleg dél felől, és az miféle árnyat vet az egész életre, ha kronológiánkban ez a tavasz nem Janez Janša bebörtönzésével és az erre következő hadbírósági perrel ért volna véget. De ez következett, és az értelmetlen megtorlás exhibíciójával megtörtént a jelképes erőszaktétel.

Be volt jelentve, tudott volt a dolog. 1988. május 27-én (vagyis néhány nappal azelőtt, hogy letartóztatták Janez Janšát és Ivan Borštnert, a szlovén tavasz jelképes figuráit és a szlovén férfiasság helyreállításának jelképes alakjait), a *Mladina* címlapján megjelent Josip Broz-Tito. A halott, de még mindig erős és potens férfiú. A zsarnok, a túlhaladott ideológia, a dél jelképe. A brutális apa, aki nem engedélyezi a fiak emancipációját. Az átbökött zászlón keresztül a derékszíja alól kardhegy ágaskodott elő, egy erekcióban lévő hatalmas pénisz.

A kép beszéde világos volt: erőszak készül, kasztráció készül. A marsall feltámad halottaiból, és parancsot ad a támadásra.

Amikor pár nappal később elterjedt a hír Janez Janša letartóztatásáról, s arról, hogy a foglyot átvette a hadsereg, majd következtek az újabb letartóztatások, néhányan már felfogták az aktus jelképes és valóságos jelentését. Megkezdődött az ellenállás.

A hadsereg fellépése brutális élességgel megmutatta, hogy Szlovénia akkori elnökének (Janez Stanovnik) szavaival „a szuverenitás olyasvalami, mint a terhesség – a nő sem lehet csak félig terhes". Hogy ha tehát nem szuverén, nem rendelkezhet a tulajdon testével, még otthon, a tulajdon otthonában sem. Hogy a jugoszláv közösségben a bantu néger alárendelt státusában él. Hogy gyermekeit akkor és úgy büntetik meg, ahogy az a felső atyai hatalomnak tetszik. Hogy eközben megalázóan eltörlik még a nyelvét, identitásának kulcsát is – azt, amiért a messzi 1919-es évben meghalni és magát kasztráltatni is képes volt Smrekar karikaturista Kranjski Janeze... És hetven év elmúltával a szlovén képzelet megint ott látta népét a feszületen. Kranjski Janez (Janša) 1988 augusztusában a *Mladinában* ismét ott van a kereszten, mint a magasabb értékek nevében másokért feláldozott ember/isten klasszikus jelképe. A Janez Janša, Ivan Borštner, David Tasić és Franci Zavrl elleni per, amely 1988 nyarán zajlott Ljubljana közepén, ütközőpontja volt az összes latens problémának, ami miatt a szlovénok titkon már rég kétségbeestek, s amelyekről most hirtelen merészeltek hangosan elgondolkodni. A demokráciáról volt szó, az idegen dominanciáról, a szabadságról, az ideológiai anakronizmus elleni lázadásról, az emberi szolidaritásról, az egyéni és a kollektív önigazolásról. Meglepően rövid idő alatt, úgyszólván egy csapásra világos lett a szlovénok számára, hogy csak erőszakmentes lázadással léphetik át az öntudat és az önbecsülés koordinátáival újonnan kirajzolt tér küszöbét. Hogy nemcsak a négyekről van szó, hanem mindannyiunkról.

Persze még valami történt a katonai bíróság előtt folyó per idején. Megerősítést nyert a gyanú, hogy a hazai politikusok az erőszak-megerőszakolás-kasztráció idején teljesen tehetetlenek (sőt talán az áruló együttműködésre is készek). A hazai atyák nem viselkednek férfiként, teszetosza, óvatos, beijedt puhányok, akik egyre óvnak minden radikális mozdulattól, meggondolatlan lépéstől, az asztalracsapástól. Hogy rászolgáltak a némber, a buzi szitokszavakra, melyeket délről szórnak rájuk az igazi férfiak. Így alakul tovább a legújabb szlovén történelem a férfi keresésének jegyében, az apák megdöntésével, akik nem igazi férfiak.

1988-ban semmiféle nevelői beavatkozás nem képes többé megakadályozni, hogy a prepotens ifjoncok ne méricskéljék megvetően a fonnyadt és ásatag véneket, ne becsmérelnék impotenciájukat, és ne követeljék egyre hangosabban a programokat, az akciókat, az intézkedéseket. És mivel ezeknek se híre, se hamva, a változásokat. A pluralizmust. A versenyt. Az erők összemérését. A szabad választásokat.

Majd még tovább ment a dolog, felhívások hangzottak el a háborúra, az összecsapásra való felkészülésre, az ellenállásra. Útmutatásokkal, miként kell intézkedni. A *Mladina* címlapján 1989. június 30-án a szerb Stallone és a szlovén Schwarzenegger vív egymással, automata fegyverekkel, karddal és szuronnyal. Ugyanazon év októberében a szlovén, aki oly sokáig volt puhány, pipogya és kasztrált Janez, Supermanként jelenik meg, aki a jó és a gonosz apokaliptikus csatájában legyőzi a szerbeket, a horvátokat és a hadsereget. A verbális, politikai akciószinten ekkor már kovácsolódnak a döntő tett tervei. Az első politikai párt, amely a majd félszázados „együgyűség" után szerveződött, a Szlovén Demokrata Szövetség, az SDZ határozottan követeli: megszállásnak kell minősíteni a rendkívüli állapot bármiféle bevezetését.

A Balkánon már 1989-ben minden előkészület megtörtént a polgárháborúra. Az volt csak a kérdés, vajon a szerbek megelégednek-e a tisztátalan albán vér és a tulajdon vérük kiontásával Koszovón. Vajon a szlovénok megelégednek-e az apák jelképes megölésével a választásokon és az új hatalom kiépítésekor, s vajon készek-e az Alpok napos oldalán fekvő hazájuk megvédésére? És vajon mi fortyog a horvát föld alatt, amely sokáig olyan szorosan le volt szorítva, hogy az alóla érkező hangok nem voltak képesek világosan artikulálódni? És hol vannak az elképesztő koszovói türelem határai?

Aztán jött 1990 áprilisa. A Szlovénia (és Horvátország, meg persze Jugoszlávia) számára sorsdöntő időszak. Ekkor kellett kiderülnie, meg lehet-e változtatni erőszakmentes eszközökkel a rendszert, amely erőszakkal, vagy legalábbis gátlástalansággal szerezte meg a hatalmat. Számos jel mutatta, hogy lehetséges. A szlovénoknak a választásokkal sikerült véget vetni az erőszakmentes lázadásnak, amely 1988 óta tartott, és megválasztaniuk az új hatalmat – az erőset és egyenes tartásút, ahogy félig komolyan, félig ironikusan mondogatták. Érdekes, jó érzékkel elkerülték a túlzott radikalizmus csapdáját, vagy hogy az újjászületett élet vezetőiül az uralkodó jugoszláv modell szerint szabott karizmatikus vezetőket tegyenek meg. Országuk elnökéül, mely országnak majdan független állammá kell válnia, alacsony termetű, anyai érzelmeket keltő férfiút (Milan Kučan) választottak, aki szüntelenül olyan benyomást tesz, hogy mindjárt bocsánatot kér, sőt talán sírva is fakad. A kormány elnökéül egy tőle nem sokban különböző fiatalembert tettek meg (Lojze Peterle), aki az agresszivitás teljes hiányával, békés, szelíd fellépésével hasonló érzéseket keltett.

A színpad szélén pedig mindvégig olyan férfiak álltak, akik az erőt, a keménységet, az erőszakkal való érvényesülést testesítették meg. Tábornokok árnyéka vetül számos, ezen időket kommentáló karikatúrára. A tábornokok fenyegetései ugyanis sorjáztak hétről hétre. A hadsereg figyelmeztetéseinek fényében még érdekesebb a szlovén vezetők együttese: többé-kevésbé jól nevelt férfiak, szelídek, nem agresszívak, ráadásul ott van köztük Igor Bavčar belügyminiszter (a Janša-per idején az emberi jogok bizottságának elnöke) és Janez Janša védelmi miniszter – múltjukkal mindketten a megtestesült kihívást jelentik a hadsereg számára. Vajon hogyan fogadja majd ezt a hadsereg?

Övön aluli ütéssel fogadta. Ha a tények szintjén nem is, a jelképek szintjén knock out volt ez a javából.

Az egyik legfontosabb kérdés, ami napirendre került a választások után, természetesen a szlovén hadsereget érintette. A realitások szférájában többé-kevésbé világos volt, hogy a függetlenségre áhítozó országnak saját védelmi erőre van szüksége, jelképes szinten pedig, hogy szüksége van a férfielemre, hogy női, anyai szavához hozzátegye a férfi, az apa szavát is. Mindez nemcsak a szlovénok és kormányuk előtt volt világos, hanem a hadsereg számára is, amely akcióba lépett, mielőtt a másik még lélegzethez jutott volna. Amint megalakult a szlovén kormány és a parlament, a hadsereg hozzákezdett a területvédelem fegyvereinek lefoglalásához. A lefegyverzett Szlovénia ott állt megújult élete kezdetén, de félig kasztrálva, megalázva – s vele együtt Janez Janša, a védelmi miniszter is. A bosszú édes volt, és a tábornokok annak a népi mondásnak a jegyében vitték véghez, miszerint a bosszú olyan étel, amely hidegen jó.

A szlovén hadsereget eddig háromszor fegyverezték le – az első és a második világháború után, majd 1990 májusában, a rendszerváltást követően; vagyis végre tennünk kell valamit, a háborúzást is saját kezünkbe kell vennünk, s ezzel átvállalnunk a saját lelkiismeretünkre. Franco Jurinak a *Delo*-beli karikatúráin Janez Janša ekkor úgy jelenik meg, mint komor Napóleon, mint egy kölyök, aki nyíllal lövöldözik a hadsereg

ágyúira és a szerb meg horvát gyilkosokra, mint valami hetvenkedő, aki azzal ámítja magát, hogy ura a helyzetnek, mint Rambo, aki győzni fog a közelgő összecsapásban – igaz, Gorenje márkájú fegyverrel, vagyis házi készítésű bodzapuskákkal.

VÉR ÉS ÚJJÁSZÜLETÉS

Aztán jött 1991. június 26. szokatlanul forró kora nyári napja, amikor a szlovénok kikiáltották függetlenségüket, jelképesen megpecsételve az újjászületést. Pontosan úgy történt, ahogy már pár hónappal, sőt évvel korábban megjövendölték. A két dac összecsapott: a szlovénoké meg a hadseregé.

Az ünneplők felett, a derült égbolton, amely júniusban lassan sötétedik be, hirtelen megjelent két repülőgép. Két MIG hasította az eget Ljubljana felett fülsiketítő zajjal, keleti irányból a lenyugvó nap felé repülve. Két acélmadár, bármely fegyvernél jobban szimbolizálva az erőt, a túlerőt. Lent, a földön, a gyalogosok végeláthatatlan tömege a nyakát nyújtogatva kémlelte az eget. És szorongva kérdezte: „Csak nem merik megtenni...?"

Megmerték. Pár órával később, kevéssel éjfél után kinyíltak a laktanyák kapui, s az utcákat elöntötték a tankoszlopok. Újabb repülőgépek követték őket, amelyek röpcédulákon intelmeket szórtak a földre, miszerint otthon kell maradni, munkába kell állni, mert minden ellenállás kíméletlenül megtoroltatik...

Mégis volt ellenállás. Néhány napig tartott. Meglepte a hadsereget, hisz láthatóan azt gondolta, viszonylag könnyű hadjáratra indul, amely egymagában eléggé rémisztő lesz ahhoz, hogy a lázadó ország meghódoljon. És tulajdonképpen náluk is jobban meglepte magukat a szlovénokat, akik annyi időn át győzködték magukat meg a világot, hogy ilyesmire egyáltalán nem képesek, hogy béketűrésük már úgyszólván axiómává vált. Az összecsapásokban 65 ember vesztette életét. Viszonylag kevés, de elég ahhoz, hogy mindkét dacot lehűtse. A szlovénok visszafogták dühüket, és megadóan aláírták a brioni egyezményt, amelyben ígéretet tettek arra, hogy nem mennek fejjel a falnak. A hadsereg is lenyelte a békát, és megígérte, hogy nem megy sisakos fejével és egyéb segédeszközeivel a szlovén falnak. Valahogy így. Ez éppen nem hadtörténet és nem is kíván az lenni.

Akármi is történt azokban a napokban, Kranjski Janez nem bújt a kemencesutba, és nem adta meg magát a sorsának. Nem viselkedett buzi módjára, férfiatlanul, agresszivitásra képtelenül.

S amíg a harcok folytak, a szlovénok szeme csillogott a gyönyörűségtől, hogy végre alkalmuk nyílik bebizonyítani a Délnek meg a világnak és önmaguknak, mindenekelőtt önmaguknak, hogy nem buzik, nem pipogyák, nem szolgák. Mérhetetlen kielégülésükre szolgált a tény, hogy a Dél végre tetteivel is bizonyítja erőszakos, kíméletlen, erőszaktevő voltát, azét a férfiét, aki minden Nemet Igennek értelmez. Végre eljött az idő, hogy Pornoszlávia valóra váltsa jóslatát: „Csak tessék! De figyelmeztetlek – alábecsülsz!" Azokban a forró nyári napokban Szlovénia abban a meggyőződésben élt, hogy a férfi, akivel 1918-ban olyan nagy bizalommal összekötötte az életét, hogy megmeneküljön az északról és nyugatról fenyegető veszélytől, most végleg okot szolgáltatott a házasság felbontására. És tulajdonképpen nagy szolgálatot tett vele.

A történet több humorral és öniróniával végződik, mint amennyivel elkezdődött. Kevés nyoma van benne Ivan Cankarnak. Idővel feledésbe merült Cankar hite, miszerint „a Júliai Alpoktól az Égei-tengerig megtelepült nagy család egyik tagja vagyunk", bizonyára azon tag miatt is, amely erőszakkal fenyegetett – olyan eshetőséggel,

amellyel Cankar és kortársai nem mertek számolni. Szlovénia úgy döntött, parasztmenyasszonyból Európa szobalánya lesz – szegényen és tétován, soványan és csöppet sem tekintélyesen, de készen arra, hogy a maga lábára álljon. Egymagában és a maga lábán – e szavakat ismételgette makacsul, miközben Európa ajtaján kopogtatott. Keszkenője ott volt minden eshetőségre a zsebében, de sokkal kevésbé volt könnyes, mint annak idején.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

ANTON TRSTENJAK

Szlovén sztereotípiák

Nekünk, szlovénoknak, van egy egyedülálló tulajdonságunk, amely elegendő is ahhoz, hogy közös nevezőre hozzuk a „szlovén jellemet", hogy legalább egy jellemvonásban jellegzetesen egységesek legyünk, és köntörfalazás nélkül beszélhessünk a „szlovén jellemről"; a szlovén lenézi az olaszt, a németre viszont felnéz, a magyarnak pedig hátat fordít. Ezt kifejezhetjük a pszichológia nyelvén is: az olaszokkal szemben felsőbbrendűségi érzést táplálunk, a németekkel kisebbrendűségi érzésünk van, a magyarokról pedig nem is veszünk tudomást, figyelemre se méltatjuk őket: igen kevéssé érintik életterünket, és túl keveset jelentenek a világban ahhoz, hogy jobban tisztelhessük őket. A magyarokkal szemben a szlovén vízszintes viszonyban van, az olaszokkal és a németekkel szemben pedig függőlegesben, de ellentétes irányúban. A három szomszédos nemzettel szemben tanúsított szlovén magatartás eltérő jellegének hátterét természetesen a történelemben kell keresnünk, amely szomszédaink mellett hosszú évszázadokon keresztül alakított bennünket (...)

Hogy e sztereotípiák milyen értékeket képviselnek az „életben", arra jellemző példaként álljon itt baráti szomszédaink, a horvátok véleménye, akik még mindig a régi osztrák módi szerint jellemzik a szlovénokat, amikor ezzel a kifejezéssel illetik őket: „átkozott krajnai". Ez a heterosztereotípia plasztikus megvilágítást kap az ismert anekdotában: a vonaton találkozik egy horvát és egy szlovén; az utóbbi gyorsan kifejti, hogy ő stájer és nem krajnai; ezzel a horvátot egy pillanat alatt oly módon motiválja, hogy az dicsérni kezdi a szlovénokat; amikor pedig búcsúzáskor a „stájer" nyíltan megmondja, hogy ő mégiscsak krajnai, a horvát búcsúzásul ezt kiáltja: „átkozott krajnai, ámbár strájer, sohase higgy neki!"

A krajnaiaknak, aki földrajzilag a tengerpartiak, a karintiaiak és a stájerok között helyezkednek el, ezért igen erősen kidolgozott heterosztereotípiájuk van a másik háromról: a tengerpartiak számukra bőbeszédűek, akiknek nem kell adni a szavára, mert felületesek; elvtelen, beképzelt emberek, akiknek nem szabad hinni; a karintiaiak puhák, hajlíthatók, jellegtelenek; a stájerok barátságosak, de képmutatók; amikor a legbarátságosabbak, akkor hihetsz nekik a legkevésbé.

A tengerpartiaknak, a karintiaiaknak és a stájeroknak viszont – legalábbis ezeket a jegyeket illetően – körülbelül azonos a sztereotípiájuk a krajnaiakról: szerintük ezek elvtelenek, kemények és hidegek.

Érdekes, hogy mindezeknek a sztereotípiáknak az autosztereotípiákban is megvannak ugyanezen sajátosságai, csak másféle, persze pozitív előjellel: a krajnaiak nagyon

jellegzetes, következetes, hajlíthatatlan személyiségnek tartják magukat; a tengerpartiak úgy vélik, hogy ők nagyon barátságosak és előzékenyek, alkalmazkodóak, és ezért használható emberek; a karintiaiak magukat „mély érzésű" (tiefes Gemüt), szelíd és nemes természetű embereknek látják; a stájerok pedig úgy érzik, hogy ők vendégszeretők, társaságkedvelők és nyíltszívűek, akik bőbeszédűségükben képtelenek titkot tartani.

A muravidékiek heterosztereotípiája kevésbé elterjedt, mert 1918-ig a magyar politikai és nyelvi védőernyő miatt szinte valamennyi szlovén elől el volt zárva; a Murán keresztül, csak Jugoszláviában kezdtek hidat építeni. Épp ezért a másokhoz való viszonyukban általában bizonyos szervilizmust tulajdonítanak nekik, ami viszont az ő sztereotíp önképükben udvariasságként és előzékenységként szerepel.

SZILÁGYI IMRE fordítása

Részlet a szerző *Misli o slovenskem cloveku – Gondolatok a szlovén emberről* – című, 1992-ben Ljubljanában megjelent kötetéből.

IVAN CANKAR

Mátyás király

Olyan tisztán láttam őt, ahogy most téged, barátom.

Láttam Mátyás királyt, amint ott ült magas acéltrónján. A trónterem olyan volt, amilyennek el szoktuk képzelni: alacsony, sötét, és olyan tágas, hogy falat és sarkokat sehol sem látni; a szürke oszlopsorok mögött még nagyobb termek nyíltak a hideg éjszakába. Fáklya vagy gyertya sehol sem égett, mégis gyér fénysugarak szűrődtek a homályba, mintha fehér lepkék röpködtek volna a mennyezet alatt.

Ott is voltam köztük meg nem is; belélegeztem nehéz lélegzetüket, láttam fehér arcukat és piros vérüket; most mégis úgy érzem, csak testetlen szívem volt ott.

Mátyás király acéltrónján ült, hatalmas volt és erős. Arca falfehér volt, széles állkapcsa alatt pompás fekete szakáll hullámzott. Mélyen ülő szemeiben fátyolosan lángolt a tűz, két óriási, sűrű szőrzettel borított ökle a súlyos tölgyasztalon pihent, készen arra, hogy bármelyik percben fölemelkedjék. Így ült ott Mátyás király és így ültek, támaszkodtak, feküdtek körülötte vitézei is; egyikük sem mozdult, de nem is aludt, mert bármelyik pillanatban üthetett az óra, melyet ezer éve megjövendöltek.

Mátyás és vitézei fátyolos izzású tekintetében várakozás feszült. Mintha az óramutató épp most érné el a tizenkettőt, és minden pillanatban elkezdhetne ütni. Az összeszorított, hatalmas öklök várták, hogy kinyílhassanak, és kardot ragadhassanak.

Hűvös szél kerekedett, mintha valahol a sötétben kinyílt volna egy láthatatlan ajtó; Mátyás szakállának fekete hullámai feléledtek és susogni kezdtek, szemében a láng fellobbant, és világosabban kezdett ragyogni.

Egy különös alak lépett a terembe, senki sem tudta, honnan, miként jött; egyszer csak ott állt Mátyás tölgyfa asztala előtt. Arca csupa vér volt, alig lehetett kivenni vonásait; rongyos ruhája is véres és sáros; bal kabátujja üresen lógott lefelé. Így lépett Mátyás vitézei közé, s egy szót sem szólt; azon nyomban hasonlatossá vált hozzájuk, csöndes mozdulatlanságba dermedt, jobb keze ökölbe szorult: sötét szemében kigyúlt a várakozás lángja.

De már jött a következő; ez mankóval sántikált, mert a fél lába hiányzott; ugyanúgy tett, mint az első. Utána mindjárt megjelent a harmadik, aki, lássatok csodát, a kezében hozta saját fejét, amely az összetapadt hajtincsektől egészen az álláig vértől volt iszamos, de még élt, szemei élénken ragyogtak; amint beállt a társai közé, fölemelte a fejét, és a nyakára helyezte.

Néztem e csodát, és egyáltalán nem csodálkoztam; úgy tűnt fel nekem, mintha mindez a legnagyobb rendben volna, és nem is lehetne másként.

Akkor sem csodálkoztam, amikor már hosszú menetben jöttek mindenfelől; olyan menetek, amilyet emberi szem még nem látott. Csöndben, hangtalanul jöttek, léptek zaja sem hallatszott – ezer meg ezer élő testű, figyelő szemű, remegő szívű, hangtalan árnyék. És csak jöttek és jöttek; szakadatlanul ontotta őket az éjszaka titokzatos, homályos öle; ez az éjszaka, úgy érzem, egy évnél is tovább tartott. A terem egyre tágasabb lett, széthúzódott a végtelenbe, így mindenkinek jutott hely.

Mátyás király nem mozdult, lángoló szeme még csak nem is pislogott annak láttán, hogy olyan hatalmassá nőtt a tábora, mint a Jozafát völgye ítéletnapkor. Nem akart véget érni e szörnyű éjszaka, melynek szörnyűségét a csend csak fokozta; már egy éve tartott, már fordult a második, harmadik év is.

Arcok megszámlálhatatlan légióit láttam, de mindegyiket külön-külön is felismertem kivétel nélkül, közelről és a terem mélyéből is; mert véresek voltak ugyan, de sápadtan világítottak a homályban, mint megannyi éjjeli lepke. Nincs olyan emberi arc, amely ne lett volna ott Mátyás katonáinak sorában. Zsenge, pelyhes állú ifjak, akik épp hogy leszálltak a hintalóról, napbarnította, erős állú, komoly tekintetű férfiak, hajlott hátú, ősz bajuszos, bozontos szemöldökű öregek. Sok nő is akadt köztük, fiatalok és szépek, öregek és púposak; voltak gyerekek is, akik épp hogy járni kezdtek, de még karon ülő csecsemőket is láttam.

A világ minden részéből és országából gyűltek ide; ahány nemzet csak volt a földkerekségen, az mind ott volt Mátyás táborában, és várta a kinyilatkoztatást. Nemcsak fehér arcokat láttam, hanem sárgát, rézbőrűt és egészen feketét is. Bármennyire különböztek is születésben, származásban, korban és termetben, valamitől eggyé váltak, amit a szívemben éreztem, ha rájuk tekintettem, de amit lehetetlen szavakba foglalni.

Nemcsak a fekete, alvadt vér kötötte össze Mátyás katonáit. Volt valami más is, ami lényegesen több ennél – mintha mindegyikük a tenyerén hordozta volna saját élő, remegő szívét. E szívben benne volt az utolsó cseppig kiivott fájdalom emlékezete, az igazságtalanul, méltatlanul elszenvedett keserűségé, az istentelen sérelmeké, a bűn és ítélet nélküli büntetésé, szégyené és megaláztatásé; a gőgből eltiport szerelem, az elárult hűség és megcsalatott hit emlékezete. De e keserűséggel telt fekete tó fölött ott világított a várakozás, a beteljesülés pillanatába vetett tiszta, erős hit kiolthatatlan, békés fénye, amely a keserűség tavából merítkezett.

Egy megkorbácsolt, kirabolt, porig alázott, meggyalázott ember volt. Mátyás király egy vitéze.

Szétnyílt a fekete mennyezet, felragyogott az ég, a hatalmas Mátyás király felállt, és –

Semmi többet nem láttam.

Hol és mikor történt ez? Hol és mikor lesz?

(1916)

REIMAN JUDIT fordítása

SREČKO KOSOVEL

Fekete falak

Repedező fekete falak
a lelkem fölött.
Zuhanó, pislákoló
emberlámpások.
Egyszerű hal
úszik a sötétben.
Fekete szembogarú.

Egy ember jön
az éj-tömlöc
szívéből.

Szaggatott ritmusok

Egy megszakadt kör
szétszakadt íve vagyok.
Egy szanaszét-szobor
dirib-darabja.
Egy szétszaggatott szó
elhallgatott véleménye.
Oly erő, amit egy éles szablya
megszakított.

Mintha tű-hegyeken,
mezítláb.
Ezért fáj közömbös
közelséged, Titok.

BELLA ISTVÁN fordításai

ANDREJ BLATNIK

A dobos ütése

Abban a pillanatban, amikor az ütő a dobhoz közelít, úgy látszik, hogy minden el van vészve; nézd, a szaxofonos túl korán vesz levegőt, és rosszkor fogja megfújni, a kontrabasszista fiú úgy áll ott, mintha a hangszer egyszer csak egy darab bottá válna a kezében, a trombitás kidülledt szemmel arra a piros sportkocsira gondol, amely majdnem elütötte hároméves korában, amikor hirtelen kiszakította magát anyja kezéből, és átszaladt az úttesten, a zongorista tekintetével pásztázza a billentyűzetet, egyik végétől a másikig, úgy látja, hogy összegörbedt, a két vége egymásba hajlott, mintha az ördög a billentyűk alá gyújtott volna, az énekesnő is szorult helyzetben van, meglazult a harisnyagumija, és tudja, hogy nem képes többre, mint hogy tompán belehörögjön a mikrofonba, ha egyáltalán eléri még, mert bármelyik pillanatban felborulhat, az emberek hamarosan az érintetlen fogásokra ejtik az evőeszközt és a pincért keresik tekintetükkel, a főpincér a fejéhez kap, a portás a teljes kudarc láttán körmönfont udvariassággal fogja ingatni a fejét, sajnos, mára minden helyünk foglalt, mégis, a kiváló cég mégis dobra kerül; szerencsére a dobos az utolsó pillanatban lelassítja az ütést, az ütő finoman ér a dobhoz, és mindenki úgy kezd játszani, ahogy kell, az énekesnő is megragadja a mikrofont és rázendít, mint egy csalogány, győzelem, a vendégek elégedetten csörömpölnek az evőeszközzel, holnapra is foglaljon nekünk asztalt, kérem, súgják a főúr fülébe, nagyon kellemes a zene, eljövünk, hogyne, biztosan jövünk.

REIMAN JUDIT fordítása

SLAVKO GRUM

Külvárosi bűntény

Zuhog az eső, veri az éjbe fordult ablakokat, kipp-krropp, pörögnek a cseppek az ereszcsatornában. Álmosan csordogál a víz az utcán. Minden alszik, alszanak a város lakói. Itt-ott még felvillan egy ablak, valaki leül az ágy szélére, de mindenkit lefoglal az álom, csukott szemhéjjal tesznek-vesznek.

Valaminek mégis történnie kell, bizonyos dolgoknak meg kell történniük. Benne van a levegőben. Fullasztó, párás az éjszaka. Voltaképpen senki sem alszik, csak azon van, hogy elaludjék.

A szobákban kósza zörejek riogatnak. Zenóbia varrónőnél már az este rágni kezdte a fát a szú, amit néhol halálórának is neveznek. A kövér házmesterné a huszonnyolcból kétszer is hallotta, hogy az udvaron ledőlt a farakás.

A házak egészen ferdén hajolnak az utca fölé.

A Tímár utca végén léptek visszhangzanak. Halkan, vészjóslóan bontakoznak ki az éjszakából. Nem közönséges léptek, van bennük valami ijesztő. Most már jól kivehetően hallani: sántít! Otrombán, semmire sem ügyelve, akár a legnagyobb nappali zajban, beleront a csöndbe. Egyre közelebb, közelebb és közelebb jön. Titokzatossága végigsöpör az utcán. Határozott célja van, ez biztos, valami szörnyűséget forralhat, hogy ilyen eltökélten halad előre.

A virrasztók felvetik fejüket, visszafojtják lélegzetüket. Az ágy szélébe kapaszkodnak. Hirtelen mindenki megdermed a gondolatra, hogy egyszer csak megáll, felfüggeszti lépéseit és –

És aztán, mi lesz aztán? Az abbamaradt lépések fönnakadnak az utca fölött, nem mozdulnak tovább. Egész éjjel ott függenek majd, és velük együtt kell virrasztani.

Most – valóban – megállt. Valamit biztosan forral, valami borzalmasat kell hogy –

Az utcán a csönd zümmögő gömbbé sűrűsödik. És terjed, egyre csak terjed. Az ablakokat feszegeti. Ó, Istenem – !

Elindult, ismét belevésve magát az utcába. A virrasztók fellélegzenek, hanyatt dőlnek. Eső, kipp-krropp. Elengedik az ágy szélét. Álomba merülnek. Időnként feljajdulnak, és újra álomba zuhannak.

A kövér zöldségeskofa, aki reggel jött meg a piacról, a kapuban kiejtette kezéből a szatyrot: szemközt a negyediken, a francia nő, Mária!

Ajtócsapkodás, lábdobogás a lépcsőházban. A felborult szatyor körül csődület. Egy szál ingben, mosdatlanul állnak. Négy sebet ejtett rajta. Csak balta lehetett!

A padlásról leviharzik az írnok, hálósapkában, fuvolával a kezében. Tudakolja, mi történt. Megvetően néznek rá, mert még nem tudja, senkinek sincs kedve elmagyarázni. Megszégyenülten félreáll, be kell érnie a hozzá érkező hangfoszlányokkal.

Titokzatos dolgokat tudnak a bűntényről. Az asztalos, aki részegen jött haza reggel, látta, hogy az üres építkezésen elegáns idegen szállt ki egy kocsiból, köpenyben és cilinderben. A pincében lakó kíntornásnak az éjszaka megszökött a majma.

Különféle dolgok vannak. És minden, ami lehetséges, még benne rejlik a gyorsan múló jövőben. Az ügyvéd cselédje azt olvasta gazdája újságjában, hogy hamarosan háború lesz.

(1927)

REIMAN JUDIT fordítása

EDVARD KOCBEK

A hold fényudvarával

Mellettem öltek meg egy embert.
Volt anyja, aki a világra hozta,
apja, aki játékot szerkesztett neki,
fivérei, egy kópé bácsikája,
játszótársa, egy copfos, szőke lány,
volt kis szekere, kicsi falova,
álmokkal pingált ládikója,
az éren halfogó helye.

Fürge léptekkel sietett felém,
levegőért kapkodva ért utol,
megálltunk, mint az ismerősök,
a kezében kalitka madarakkal,
s a hosszú útra élelem,
levél zsebében, három völggyel odébb a címzett,
foga közt zengő szájharmonika,
mindjárt, mindjárt meghallom a hangját.

Csend üli meg az égi tereket,
hársfák sűrű lombjába fúl a szél,
öreg stelázsin almák illatoznak
s az ajtó felé fordul a kenyér,
ő már belémlopódzott csendesen.
És búcsúzkodni kezdtem a világtól,
boldogtalan szív sötét ablakán
beragyogott a hold fényudvarával.

Sötétség

Az, aki velem játszik,
a szemem bekötötte,
megforgatott a szívem körül,
olyan vagyok, mint egy bolond hold,
mely elvesztette a napot.

Kurjongatok és táncolok
kapkodva, törve-zúzva,
nem tudom abbahagyni,
keresem ellentétemet
és nem találom.

Az, aki velem játszik,
ledöntötte az égtájakat,
céljaimat összezavarta,
szétzilálta a távlatokat
és jót mulat velem.

Kurjongatok és táncolok
kapkodva, törve-zúzva,
nem tudom abbahagyni,
Ptolemaiosz és Galilei
köreit kell egymásba kötnöm.

Nézd, a sötétség tengelye vagyok,
játszi kinyilatkoztatása.
Keress meg, csillagász,
olyan lencséd még sose volt,
mint ez a mai éjszaka.

Holdfény

Hajnalig imbolyogva
járok a holdfény mélyén,
zöld és ruhátlan testek
hevernek szerteszéjjel,
oszlopos templomukkal
együtt tengerbe süllyedt
márványszobrok, kiket most
kiemeltek, és koszorút
tartó karjukat, fejüket
letépte a horgony.

Tudom, búvár vagyok, kit
az esztelen történelem
mélyére leküldtek,
lomhán ellenszegül a víz,
a hínárok befonnak,
szállnak alá a dolgok,
rezseg az elmerült világ,
áldozatok egy arénában,
szarkofágjába hanyatlik egyre
a beomlott égbolt.

Hajnalig imbolyogva
járok a holdfény mélyén,
zöld és ruhátlan testek
hevernek szerteszéjjel,
a roppant rend kibillent,

rámzúdul, s más leszek már,
ott, éjjel jöttem rá: igaz
amiről nem beszélünk,
hogy durvább élet vár
és gyengédebb halál.

CSORDÁS GÁBOR fordításai

Lipicaiak

Az újság híreli:
lipicaiak vágtattak, nyerítettek
egy történelmi filmben.
A rádió mondja:
egy milliomos lipicaiakat vásárolt,
s a nemes jószágok nem nyugtalankodtak
a repülő-úton az Atlanti-óceán fölött.
Tankönyv tanítja:
a lipicai remek hátasló,
a Karszt szülötte, ezért edzett patájú,
vágtája büszke, heves vérmérsékletét
konok hűséggel gazdagítja.

*

Mégis azt mondom, fiam,
hogy e csupa-ideg, nemes állatot
nem lehet holmi egyszerű képlet [hámjába] fogni:
bár természetesen napsütésben
a csikók árnyék-sötétek,
éjjel a lipicai kancák
karszt-fehéren világolnak,
de hajnalkor, a Napot várva
igazi fehér-fekete komédiások,
színjátszói, kiismerhetetlen udvari bolondjai
őfelségének, akit másképp szólva
szlovén történelemnek hívunk.

*

Más népek szent tehenet, sárkányt,
ezeréves teknőcöket és szárnyas oroszlánt,
egyszarvút meg kétfejű sasokat,
és csodás főnixeket imádtak,
de a mi választásunk a legszebb állatra esett:
cirkuszok és harcterek elismert, szép szolgálatosára,

nyergében királynék, aranyos szentségtartók forogtak;
ezért az osztrák császárok a ravasz diplomatákkal
franciául konspiráltak,
olaszul hódoltak a színésznőknek,
spanyolul imádták a Mindenhatót,
s németül korholták a parasztokat,
de a lovakkal csak szlovénul beszéltek.

*

Emlékezz, fiam, mily titokzatosan
fonódik egybe a természet a történelemmel,
s mennyire különböznek a népek
lelkületük (pattanó) rugója szerint.
Tudod: mi versenyek, örökös futamok földje vagyunk.
Mintha fehér lovaink
egyenest Noé bárkájából menekültek volna ide,
mintha csak nekünk rendeltettek volna,
hogy vágtassanak történelmi legendáinkon,
a jövőbe vetett, halasztott legendákon keresztül,
s megleljék nekünk az ígéret földjét:
rajtuk a mi szenvedélyes lelkünk a nyereg.

*

Kedves fiam,
szüntelen ezen a fekete-fehér paripán ülök,
mint valami beduin-nagyfőnök,
szinte összenőttem már ezzel a nemes állattal,
utazom rajta, közben imáimat mondom,
csatákba visz, mikor kell
aludni tudok, sőt álmodni is hű lovamon,
halálom majd nyergében ér,
minden történelmi jóslatunk
beteljesedett e titkokat cipelő állaton;
ez a vers is itt született,
míg rázkódtam az ihlető nyeregben.

*

A világos beszéd igazsága
mindig sötéten komorul,
mint az igazi vers mélysége,
amit az értelem csupán súrolni képes,
hisz a hősök a nappali fényben csak botladoznak,
bölcsek is dadognak a sötétben,
és színjátékos-bohócok lesznek a költők,
s a szárnyas pegazusok vágtája is gyorsul,

ahogy átvágnak a mi földünk barlangjai fölött,
Közben patájuk dobogásával,
türelmetlen nyihogásukkal, dobrokolással
szüntelen ébresztgetik Mátyás királyt.

*

Aki még nem tudja megülni a lovat,
tanulja meg mielőbb,
törje be e gyönyörű, szilaj állatot,
biztosan s szabadon üljön a könnyű nyeregben,
hogy a vágta ritmusát átvehesse,
de legfőképp a sejtést őrizze konokon,
hogy a mi lovaink az időben messziről jöttek,
s nagyon messzire tartanak még, –
hiszen a motorok gyakorta cserbenhagynak,
az elefántok meg túl sokat esznek,
a mi utunk pedig hosszú:
gyalog aligha érnénk a végére.

NAGY GÁSPÁR fordítása

LOJZE KOVAČIČ

Dokumentum a lélekről

RÉSZLET A KRISTÁLYIDŐ CÍMŰ KÖTETBŐL

Amikor belép B., összeszedem minden erőmet. Azon egyszerű okból, mert szeretem. Ez a szerelem fontosabb nálam és mindennél, ami énrajtam érdekes: középpontja B. Csak ne gyötörne szüntelenül a félelem, hogy valami baja történik, mialatt a városban szaladgál, vásárol, másoknak intéz dolgokat, és tudom, eközben milyen veszélyes utakat kell mindenütt átvágnia. Vagy este, amikor eljön a munkahelyéről, és egyedül vár a buszmegállóban; mostanáig mindent elkövettem, hogy megvárhassam. Talán túlzott a félelmem, de most úgy nézem kettőnk életét, mint valami különleges rovar, például egy fantasztikus tetű vagy hernyó struktúráját, ami pont olyan bonyolult, mint az emberé. És elképzelem B. gyors helyváltoztatásait, a hatásokat, az incidenseket, amelyek érhetik a munkahelyén, az utcán... A tömegben a nő a legészrevehetőbb, mindig ő fizet rá, az emberek természetüknél fogva spiclik, mindig mindent szóvá tesznek, csípős szavakkal mondanak ítéletet minden felett, ha értik, ha nem, csakhogy a hallgatóság meg legyen elégedve... B.-n mindent szeretek, a testét, az érzéseinek, kívánságainak a másságát, szeretem az emberekbe vetett különös, feltétlen bizalmát, mindenki iránt megnyilvánuló segítőkészségét, alaposságát, ahogyan szívességet tesz másoknak, és hogy ezt maga sem veszi észre soha, másfelől pedig, hál' Istennek, az emberek, a tanítványai belé vetett bizalmát (1934-ben született szép fiatal *theacher*jükbe), az ő, mint

egyesek mondják, kozmikus méretű jóságába, amiről nem tudják, hogyan lehetne viszonozni. Számomra ő az utolsó szalmaszál, a kapu egy erdőbe vagy egy kertbe, ahol minden gyermekien üde; ahol sosincs némaság az embert körülvevő ürességben, s ahol még furcsa és értelmetlen lényed is birtokolhat ilyen közeli társat. Nem tudom leírni őt, bizonyára, mert túlságosan szeretem, és ha sikerülne is kanyarítanom valamit, a kép bizonyára csak egy pillanatig volna hűséges, mert kis idő, egy hét, két nap múlva már hiányozna valami belőle, mert közben történne valami új, B. valami mást csinálna, szavakat mondana lánykorából, a gimnáziumi évekből, első szerelmének idejéből, azokból az évekből, amikor beteg apját ápolta, vagy amikor az ápolónők közt a legutolsóként dolgozott Angliában... vagyis egyszer csak egészen más környezetben pillantom meg, illetve más tereket veszek észre benne, a részletek új vonzerejével, amit eddig nem ismertem, felfedezek egy szokatlan, váratlan gondolatot, s eláll tőle a lélegzetem, mintha valaki, aki eddig némán ült a sarokban, egyszerre felállna, és valami lényegeset mondana az életről... Talán nem írhatnék a feleségemről, sem így, sem másként... nem érdekel, ha valaki ízléstelennek tartja... ezt itt magamnak írom („az ismeretlennek és még valakinek"), magányban, olvasó nélkül, az ördögbe is!... ezt itt akárki átugorhatja, csak aztán ne nyaggasson azzal, ha valahol összetalálkozunk, ő kérdez, áll és bámul, mint borjú az újkapura, hogy válaszoljak neki... itt van, tessék... Tulajdonképpen a válasz egyszerű: az élet utolsó szakaszában, a sír előtt, a nő mindig átváltozik azzá, ami mindig is volt, ő a bajtárs a fronton, az első vagy az utolsó lövészárokban, mindegy, beleszorítva a tétova várakozásba; minden napból egy újat csinál, csakhogy az katasztrófák és bukások nélkül múljon el. Csak azt szeretném, bár pihenne, bár ne a másoknak szóló szívességeken járna az esze, bár hosszúak volnának az álmai, amiket el szokott mesélni, s ne kelne mindjárt fel, ahogy felnyitja a szemét, és ne sietne, hogy kézben tartsa a napot, a fénynek ezt a pár órás misztériumát. Amikor így kilép a tolóajtón, kócosan és gyönyörűen a világoskék pizsamájában, olyan vagyok minden reggel, mint akit optikai bűvölet ért. Szeretem a könnyű pihét a bőrén, amelyen ismerek minden részletet és minden ráncot, s az arcát, amelynek egyetlen pontján sem találok semmit, ami a szakrálist elválasztaná a profántól, szeretem odaszorítani az ajkam a nyaka és a válla hajlatába, átölelem a derekát és a hátát, amely ívelt, akár egy fiatal lányé; örök metafora: friss virág marad. Mindig arra gondoltam, szép, hát persze!... de a teste tulajdonképpen egy büszke vonal, lényege a lélek, az adja bűvöletesen könnyű járását és könnyű mozdulatait. Legtöbbször mindennapi észjárásának másságán ámulok el, amely a napot a tevékenység és a pihenés valamiféle tarka mezejévé rendezi el; bizonyára ezt teszi minden nő, de ennek talán csak most ébredek a tudatára; meg annak, hogy bizonyos képességei váratlanul mutatkoznak meg, mint sokáig rejtett kincsek. Különös. Nem szeret kitűnni. Mintha szemernyi energiája sem volna önmaga számára. És még mindig elpirul, mintha a legkevésbé felnőtt ember volna az emberek között. Tudása nagy, de titkolja. Esetét talán a *Változások könyvé*ből vett mondással lehetne megvilágítani: „Egy sárkány ereje lakozik benne, de azt soha senkinek nem fogja megmutatni." B. megy az emberek között, nézem őt, ő az embereket figyeli; örömmel veszi el tőlük, amit adnak, s ő ugyanezt teszi velük, megajándékozza őket azzal, amire szükségük van, vagy amit szeszélyükben megkívánnak: az a kapcsolata az emberekkel, hogy boldoggá teszi őket. Tudom, nevetséges vagyok e pátosszal, ahogy áthágom a privát szféra némaságát és az irodalomban érvényes tiltásokat, de ez van, akár távolodom B.-től, akár közeledem hozzá. Talán ha leírnám neki a gondolataimat, érzéseimet, reményeimet, de hát ezt mindenki megteszi, akár gyűlöl, akár szeret, hiszen ezen érzések nélkül közömbös volna minden és mindenki iránt. Az egész talán az én nők

iránti megértésem következménye is, amely hosszú tanulóévek után csak most ért el a tudásig... talán két érettség találkozott össze... ez esetben nem létezik semmiféle más összehasonlítás, csak a „nem hazudok többé", vagyis amikor az ember szeret. De a klímát, ezt az eget, amit kifeszítettünk a területünk fölé, meg kell őriznünk, hiszen az élet kevéssé meggyőző, nyitott, mindennek az antiszintézise, s benne káosz ural minden szférát. Dolgozunk, hogy megéljünk, és megdolgozzunk a sírunkért... ezt is itt pénzért írom (micsoda undorító formája az üzletnek, kétszeresen is undorító, mivel „a szerelem és a tehetség" fonódnak benne össze). Közös életünk másfél évtizeddel ezelőtt kezdődött... 1975-ben, amikor elhatároztuk... B., ötéves kislánya meg én, hogy otthont keresünk magunknak. És megkezdődtek vándoréveink: a szállodától, amíg tartott a pénzünk, a munkásszállásig, ahol nem tudták elviselni a gyereket, az albérleti kamrától az albérleti szobáig, míg ide nem költöztünk, a magunkéba, ebbe a cellákból álló lakásba, a hét vasbetonoszlop egyikébe (a részleteket 2005-ig fogjuk fizetni). „Gyerünk, legyünk túl ezen is, keressünk valami jobb helyet," mondja a társam, de tudja, hogy nincs tovább; a kalandnak vége. Számomra B. végre elég fényt jelent, és számára talán én is eléggé otthonias telket a földön. S ezért hajt kétségbeesésbe a félelem és a balsejtelem, hogy mindig arra az utolsó pillanatra gondolok, amikor jön a véletlen és elpusztítja a rovart... Talán B. legújabb frizurája lesz az utolsó, amit látni fogok a civilizációból, rémült tekintete az utolsó érzelmi olvadás... B. sokat álmodik; álmai lenyúlnak a mélybe, ahol többé semmit sem lehet megmagyarázni, s ahol az ember úgyszólván ott van Istennél. B. szinte minden éjszaka a szeretteiről álmodik – halott anyjáról, halott apjáról, a partizánoknál elesett három bátyjáról, a negyedikről, aki emigránsként halt meg szardíniai haciendáján, még élő bátyjáról, aki Ljubljana környékén lakik családjával, önmagáról, a lányairól, Tináról és Mirjamról, rólam, a rokonairól, anyja barátnőiről, még az *Államvasutak*ról is, ahol édesanyja dolgozott, élőkről és holtakról, akik mindannyian ott vannak B. hajdani szülőházában, a Vodovod utcai szoba-konyhás lakásban. Álmodik róluk minden éjszaka, mintha a jelenben találkozna velük, és nem volna sem halál, sem távolság, otthonában még a munkahelyi kolléganői is összejönnek, a gyerekek, akiket B. tanít, a barátnői a korábbi évekből; aztán megint rólam álmodik, magáról, Tináról, minden élőről és halottról, akik kitartóan összegyűlnek az egykori otthonban és mindig jönnek újak, az Amerikában élők közül, vagy mások, például akik valaha is írtak nekünk, vagy itt ültek egyszer is ebéden nálunk. Mit álmodtál ma? szoktam kérdezni. Kis történetek ezek, kedvesek, vidámak, csak időnként komorak és félelmetesek. Álmodik szinte minden éjszaka, valóságos ciklusokban, és reggel elmondja az álmait... mindent megjegyez, időjárást, órát, párbeszédeket, érkezéseket, távozásokat... A konyhában voltunk, és vártuk, hogy kisüljön a kenyér. Kirándulni voltunk: te voltál, ő... mindig jön egy új arc, valaki, aki csak telefonált, vagy egy nő, aki pulóvereket árult a házban... mindig felbukkan egy újonc a hosszú sorban. Ők, ő meg ő mentünk kirándulni. Lementünk a vízre. Egy nagy tanyán ettünk. Hajóval mentünk Szardíniára. Ha netán elfelejti elmesélni, megkérdezem, mi történt az éjszaka, s akármikor teszem fel is a kérdést, simán felmondja emlékezetből az összes apróságot... megígértem neki, ha megérem, egyszer együtt megírjuk az *Álmok a Vodovod utcából* című könyvet... Még sosem ment fejjel a falnak, ahogy én, és ha a fejére is csaptak néhányszor, nem természete, hogy ezt külön feljegyezze. Egész idő alatt közeledik a gonoszhoz anélkül, hogy a közelébe érne, mert mozgását más motor, más szellem irányítja. Szeretem az álmaiért, a szelídségükért, azért, hogy ott van bennük mindig mindenki, emberek, állatok, kertek, halottak, a régi lakás: ezek egy harmonikus ember álmai, aki megőrizte gyermeki lelkét, fájdalmát gonoszság nélkül, és a

teljesen magától értetődő jóságot. Néha, amikor reggel kilépek a szobámból, a poklomból, ő már ott van a konyhában, az asztalnál áll, a salátát szaggatja a tálba; szépségének, félrehajtott fejének látványával elvarázsol teljes valómban, mire én sietve előhívom derűm minden morzsáját, ezeket a kiskutyákat, nehogy meglepjem vagy megijesszem valami semmiséggel... Mert annyit megtanultam a kettesben való életből... a szavaknál félelmesebbek a grimaszok... a harag, a szitkok, a kétségbeesés fintorai, a szorongás, az ingerültség kifejeződései... az arc helyett a görcsös, félelmetes pofák... Az a mimika és azok a mozdulatok, miket a testnek diktál a tébolyult lélek.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

DRAGO JANČAR

A kasztíliai freskó

Ulrik compostelai zarándokútján történt valami, amire kíséretének tagjai nem találtak magyarázatot, s amitől az ifjú gróf egy időre teljesen megváltozott. Valencia közelében jártak, talán közel a Sergoba nevű helyhez, amint azt később néhányan állították, mindenesetre egy forró nap delén és a hullámzó, izzó spanyol fennsík közepén, Ulrik hirtelen egy magányos kápolna felé fordította a lovát. Ennek előtte megpihentek egy dombhát ligetében, ahonnan kilátás nyílt körös-körül a fehér kövekkel és ritkás bozóttal borított sötétvörös földre. A domb gyér árnyékot nyújtó fái alatt megpihentek és szomjukat csillapították; fáradtak voltak, csak elvétve váltottak néhány szót. Lefeküdtek, leültek a csendben, amelyben csak a lovak fara és szája körül gyülekező rovarok dongása hallatszott. Az egyik ló hangosan vizelt a porhanyós földre, valahol pajzshoz csapódó kard pendült. Körülöttük nem volt egyetlen település sem, a dombon fekvő ligetből csak a naptól izzó tájat lehetett látni, s fáradt szemük hunyorgott a ragyogásban. Csak egy épület állt nem messze a helytől, ahol megpihentek, a lankás völgybeli út mentén ugyancsak egy halmon, egy dombháton. Fehér kápolna állt ott hosszúkás hajójával s az éppen csak fölé emelkedő harangtoronnyal, mint egy kuporgó fehér galamb, amely iderepült valahonnan, és fáradtan leült az átizzott dombhátra. Nem lehetett tudni, mire való azon a kápolnán a torony és a harang, kinek szól, kit hív imádságra, ha egyszer se közel, se távol nem lehetett látni emberi élet nyomait. A kíséret tagjai tudták, ők biztosan imádkozni fognak itt is, hiszen uruk még egyetlen templomot sem hagyott ki, és csak azért pihentek itt meg az imádság előtt, hogy az emberek meg a lovak ne a szent hely körül heverésszenek, egyenek, igyanak, szellentsenek és vizeljenek.

Ulrik hallgatagon állt egy ideig a halom peremén, a liget szélén, a napsütés és az árnyék határán. Majd egyszer csak elővezettette a lovát, felült rá, és lassan kilovagolt az izzó tájba. Ott volt a hullámzó spanyol fennsík közepén, a kasztíliai királyságban, talán közel Valenciához, mint egyesek később állították, nem messze a Sergoba nevű helytől.

Cillei Hermann, a hatalmas hűbérúr 1430-ban két zarándokcsoportot indított útnak fegyveres lovagok, fegyverhordozók és apródok nagyszámú kíséretével. Az egyik Rómába indult búcsút járni, Hermann bűnös fia, Frigyes vezetésével, akinek lelkiisme-

retét feleségének meggyilkolása, számos züllöttség és paráznaság terhelte, förtelmes kicsapongások és ocsmány erőszaktételek. A másik csoportot Ulrik vezette, Frigyes fia, Hermann unokája, az apjánál és nagyapjánál sokkal erényesebb természetű ifjú gróf, uralkodói határozottsággal és bátorsággal felvértezett férfiú, az idős gróf legfőbb reménysége. Ulrik sokkal messzebbre indult, Compostelába tartott Szent Jakabhoz, hogy *megtisztuljon, ígéretek és áldás kiválasztottja legyen, és fogadalmával megalapozza jövőjét.* A krónikák szerint nagy feltűnést keltett az idős Hermannak és utódainak hirtelen megtérése. Úgy látszik, eljött az idő, amikor felismerte, hogy a hatalmas dinasztia jövője érdekében a pénz és a hadsereg, az agyafúrtság és a kegyetlenség mellé hasznos volna megnyerni az isteni gondviselést is. Azt is feljegyezték, hogy Hermann az utóbbi években sokszor felriadt álmából, éjjelente holdkórosként bolyongott, tekintetében eszeveszett félelemmel és mélységes iszonyattal. Összes vétke közül leginkább az ifjú és boldogtalanul szép Veronika halála gyötörte, fia boldogtalan kedveséé, akinek nem adatott meg, hogy Cillei grófné legyen, az ifjú Veronika halála, akit Hermann megöletett, *a lány vérével oltván ki elbűvölő tekintetének tüzét, amely felgyújtotta volt Hermann fiának szívét,* amint azt ugyancsak megírták. Ezért sokan vélekedtek úgy, hogy a váratlan jámborság a kegyetlen öregember részéről, aki nem volt képes többé a hosszú zarándokutakra, s ezért fiát és unokáját küldte el, a halál előtt feltétlenül elkövetkező hirtelen megbánás következménye volt. A megbánásé, a könyörtelen gyilkosság éjszakája, a boldogtalanul szép Veronika arca miatt, amely minden éjszaka megjelent előtte.

Frigyes útja, adják hírül a krónikák, összhangban zajlott zabolátlan természetével, szüntelen bonyodalmak, nemesekkel, polgárokkal és parasztokkal való folytonos civakodások, sőt fegyveres összetűzések közepette. Mielőtt célhoz ért volna, Ferrara őrgrófja ejtette foglyul, és korhely kíséretével együtt hosszabb időn át fogságban tartotta, amíg ki nem váltották és haza nem küldték.

Ulrik zarándoklata merőben más volt. Kísérete, amely télvíz idején vágott az útnak, nemcsak a várakban és a városokban állt meg, ahol vendégül látták őket, hanem a templomos falvakban, a tanyáknál és a hegyekben álló magányos templomoknál is. Ulrik az út menti feszületek előtt sem csupán keresztvetéssel tisztelgett, hanem leugrott lováról, térdre ereszkedett, vagy legalább a nyeregben hajtotta meg a fejét, és mélyedt imádságba. Gorizián, Észak-Itálián és Dél-Franciaországon keresztül vezetett engesztelő útjuk a messzi Compostelába. A kíséret csodálta ifjú urát, aki egész úton nem vétkezett sem zabolátlan életmóddal, sem mértéktelen evéssel, ivással, gőgös viselkedéssel vagy mohó ajándékvárással. A gróf egész idő alatt derűs volt, biztatta őket szélben és esőben, nem vitette magát a meredek hegyi hágókon, hanem gyalogolt ő is felvérzett lábbal a többiek között, habos szájú lova mellett. Így múlt el a tél a hosszú úton, beköszöntött a tavasz, zöldelltek az itáliai, dél-francia földek és mezők, elpusztult lovakat és beteg zarándokokat hagytak maguk mögött, megpillantották a kék eget a Földközi-tenger közelében, mosták őket a Pireneusok langyos esői, s végül elértek a spanyol földek és sziklák forró fényébe, majd egy napon a dombtetőt borító ligetbe, a rovarok cirpelésének, a mezei bogarak duruzsolásának csendjébe, a magányos kápolna elé, amely hirtelen megváltoztatta Ulrikot.

Ulrik egy ideig hallgatagon állt a halom peremén, a liget szélén, a fény és az árnyék határán. Aztán hirtelen elővezettette a lovát, felült rá, és lassan kilovagolt az izzó tájba. A hullámzó spanyol fennsík közepén volt, a kasztíliai királyságban, talán közel Valenciához, egyesek később úgy állították, hogy nem messze a Sergobának nevezett helytől.

Egy pillanatra eltűnt a láthatárról, aztán alakja egybeolvadva a lóéval, feltűnt a völgyben, a napsütéstől remegő izzásban. És mielőtt kapaszkodni kezdett volna felfelé, a fehér kápolnához, utánaeredt még néhány lovag és apród, a többiek pedig ott maradtak a ligetben. Ulrik odafent leszállt a lóról, türelmetlenül feszült az ajtónak, amely zárva volt, segítség után nézett, majd nekiveselkedett a vállával, mire az ajtó engedett, és feltárult a kápolna sötét belseje. Egy pillanatra megállt, lehajtotta a fejét, összekulcsolta a kezét és belépett. Szemét megfájdította a kinti ragyogás, eleinte semmit sem látott, keresztet vetett, és az oltárhoz indult. Testét borzongatta a hűvösség, tekintete lassan kivette a fából faragott szobrok és a falra festett képek körvonalait. Szerény kis kápolna volt, freskói elmosódtak, a szobrokról lemállott a festék, a halvány fény vékony sugárban hatolt be a magasan vágott ablakon. Ulrik letérdelt, tekintetét a hűvös kőre eresztette, és imádkozni kezdett.

Amikor ismét az oltárra pillantott, meghallotta a lovak horkantását kint a templom előtt, a bogarak dongását valahonnan a hullámzó és izzó fennsík tengeréről, amely körülvette a templom hajóját. Amikor felállt, és lassan az ajtóhoz indult, pillantása egy másodpercre követte a fény sugarát, amely ferdén hullott a helyiségbe, s ott a keresztelőkút melletti falra. E pillanatban megpillantotta a képet, amely egészen más volt, mint a többi, eleven színei szinte éltek, csöppet sem halványodtak el, mintha nemrég fejezte volna be munkáját a festő, Keresztelő Szent János fejevételét ábrázolta a kép, a halott főt az eleven kép; Ulrikot a látvány a földhöz szögezte, s pár pillanatig nem tudott elmozdulni onnét. Megfagyott a vére, és iszonyat ült ki a szemébe, szája szólásra, kiáltásra nyílt.

A lovagok és apródok, akik ifjú uruk után indultak, hogy megvédelmezzék, noha ebben a pusztaságban semmiféle veszedelem nem fenyegette, és most ott álltak a kápolna előtt, kezükben a gyeplővel, egyszerre hangot, kiáltást hallottak, és összenéztek. Összenéztek, de mielőtt kardjukat, tőrüket előrántván berohantak volna a kápolnába, annak ajtajában megpillantották Ulrikot. A félfának dőlt, arca sápadt volt, szeme ismeretlen félelemtől zavaros, tekintete üres a mélységes iszonyattól. Hadonászott a kezével és tagolatlan szavakkal megállította őket. Be akartak menni a kápolnába, de a gróf – aki közben magához tért, valamennyire kitisztult a tekintete és a beszéde – teljes határozottsággal rájuk parancsolt, hogy térjenek vissza a többiekhez. Lóra pattantak és sebes vágtában visszatértek a szelíd völgy túlfelére, a dombot borító ligetbe. Onnan láthatták, amint a napsütésben Ulrik ide-oda bolyongott vagy magába roskadtan ült a kápolna előtt. Visszaküldte az apródot is, aki vizet és ennivalót vitt neki. Az egész éjszakát a kápolnában töltötte, és kísérete csak találgatta, vajon angyallal harcol-e, akárcsak Jakab, akihez készült Compostelába, s az angyal majd megsebesíti a lábán, és ráparancsol, hogy sebesülten, de megtisztulva, sebesülten és győzedelmesen térjen vissza atyái földjére. Reggel valóban visszatért hozzájuk, elgyötörten, de nem árulta el senkinek, mi történt a kápolnában azon a magányos éjszakán.

Komor arccal, amelyről eltűnt minden derű, lovagolt távol kíséretétől, és nem hederített a parasztokra, akik üdvözölték, sem a körülötte elterülő napsütötte vidékre. Hallgatott, esténként imádkozott: ha a szabadban éjszakáztak, látták alakját, amint közeledett a tábortűzhöz, majd újra visszahúzódott a sötétbe. És azután is, sok nap múlva, amikor a távolban megpillantották a templomok kupoláit, és Amusca piros háztetőit, nem örvendezett, mint a kísérete, amelynek tagjai felkurjantottak, és vágtára fogták a lovaikat.

Húsvétra értek Amuscába, amint azt a kasztíliai királyok krónikájának tizenharmadik fejezete hírül adja: *Érkezett egy nagyúr, Zsigmond király unokaöccse, egyébiránt*

Cilli grófja, éspedig azért, hogy felkeresse Santiagót, hatvan lovas kísérte, valamennyi gazdagon felfegyverzett nemesúr. A király nagy tisztelettel fogadta, vendégül látta, küldött neki lovakat, öszvéreket és brokátöltözéket, mindebből azonban a gróf nem akart elvenni semmit, hiszen amikor elindult hazájából, fogadalmat tett, hogy egyetlen fejedelemtől sem fogad el ajándékot. Semmit sem fogadott el, és elsőként távozott az ünnepségekről, amelyeket a király és a királyné rendezett számára húsz álló napon keresztül. Megfejthetetlen titok pecsétjével az arcán teljesen megváltozott, amióta egy napot és egy éjszakát töltött a kasztíliai fennsíkon álló magányos kápolnában. *És így indult el ismét, hogy megtegye útját Santiagóba,* zárja feljegyzését a kasztíliai királyok krónikása. A zarándoklat és az úton esett váratlan fordulat históriája azonban ezzel nem zárult le. Nem zárult le a fogadalommal, az adományokkal és a hosszú imádsággal Szent Jakabnál, Compostelában, sem a visszafelé vezető hosszú úttal. És zöldellő vagy talán már behavazott országukba való visszaúton nagy ívben elkerülték a kápolnát, amely magányosan állott a ligettel borított dombháttal szemben, a hullámzó fennsíkon. A kasztíliai udvarban és a Compostelában átélt élmények hatására megfeledkeztek a kápolnáról, és Ulrik gróf arcára is visszatért valamelyest a korábbi derű.

A kíséretből egy apród lemaradt Valenciában, hogy megpatkoltasson néhány lovat, majd megpróbálta rövidebb úton elérni a búcsúsokat, s egy alkonyatkor egészen közel vetődött ahhoz a helyhez, egészen közel a kis kápolna hajójához, Kasztília hullámzó fennsíkjának vörösesfehér dombhátán. Noha fáradt volt és sietnie kellett, nem tudott úrrá lenni kíváncsiságán. Erővel kinyitotta a lezárt ajtót, és ott találta magát, ahol korábban Ulrik, a homályos helyiségben, amelybe ferdén verődtek a lemenő kasztíliai nap sugarai. Végigpillantott az oltáron álló szentek szobrain és a sötétbe borult freskókon. Semmit sem talált, ami felkelthette volna a figyelmét. Már indulni akart, amikor a keresztelőmedence mellett a falon megpillantotta egy szakállas férfi képét, s az ismerősnek tűnt neki. A nap vöröses fénye ekkor megvilágította az egész képet, s a magányos látogatónak elállt a szívverése: Keresztelő Szent János levágott feje, amelyet Heródes vagy valaki más tartott a kezében, urának arcvonásait viselte, Cillei Ulrikét, az ő fáradt tekintete meredt rá a képről, s fúrta keresztül. Egy fiatal nő alakja is látható volt, s az apród egy pillanatig úgy érezte, az ő arca is ismerős: a boldogtalanul szép Veronika Deseniška arcát vélte felfedezni. De ebben nem volt bizonyos. Salome a kép hátterében állt, különös mosollyal az ajkán, az ő halottfehér arca lehetett volna Veronikáé, emlékeztetett rá, de Veronika arca távoli volt és halott. Az apród azt képzelte, talán a forró és vörös kasztíliai nap, amely alatt egész nap lovagolt, az teszi mindezt. De Ulrik képmása teljes erővel vonzotta magához iszonyodó tekintetét. Ulrik képmása bizonyosan itt volt, több mint egy hónappal ezelőtt ura is itt állt, ugyanezen a helyen, és előbb döbbenten, aztán mind rémültebben meredt a különös képre, amely itt várta őt, az ismeretlen országba vezető útnak csaknem a végén. Itt bámult ebbe a tükörbe, tulajdon arcvonásaiba, amelyek szinte frissen, eleven színekkel voltak odafestve; a ruházat, amely a lefejezett testemet borította, szerény volt, durva darócból készült, távol állt a gazdag öltözéktől, de az arc, az orr, a még mindig piros ajkak a levágott fejen, sőt a haj és a ritkás szakáll színe is tagadhatatlanul mind itt volt előtte. És az apród akkor megértette azt a kiáltást, urának hangját, átható, világos, kissé fáradt tekintetét; a tisztelt és szeretett fő, a szeretett és félt fő most itt volt, elválasztva a testtől, megfestve eleven színekkel, és nyakából pirosan csorgott a vér.

Egy hosszú mozdulatlanságba nyúló pillanatig állt riadt szívvel, amely most bolondul kalapálni kezdett e felfoghatatlan jelenet láttán, majd kirohant az ajtón, és

Egy hosszú mozdulatlanságba nyúló pillanatig állt riadt szívvel, amely most bolondul kalapálni kezdett e felfoghatatlan jelenet láttán, majd kirohant az ajtón, és nézte a lenyugvó kasztíliai nap izzó vörös korongját a táj felett, mint aki ott keres választ a titokzatos, különös képre, amit az imént látott, és amit nem tudott felfogni.

A spanyolországi zarándokokat nagy tisztelettel, ünnepségekkel fogadták otthon pár hónappal később – borongós ősz járta, csupasz faágak meredtek a szürke ég felé. A zarándoklatot befejezték, és a fogadalmat megtartották. Az ifjú grófra, akit rövidesen hercegi rangra emeltek, a távoli országba tett sikeres utazás emlékére ráragadt a „Spanyol" név. A krónikák szerint a következő években fényes szerencse kísérte: gyarapította birtokát, élvezte az európai uralkodók bizalmát, felesége három gyermeket szült neki, biztosítva a Cilleiek fényes jövőjét. És amikor Ulrik szerencséje a legragyogóbban fénylett, bekövetkezett a dicső család hirtelen hanyatlása. Gyermekei sorra meghaltak. Cillei Ulrikot huszonhat évvel a dicső spanyolországi zarándoklat után, erejének teljében, amikor erős hadseregnek parancsolt, amikor fejet hajtottak előtte a magyar nagyurak, huszonhat évvel később a Duna és a Száva torkolatánál Cillei Ulrikot, a dicső család utolsó férfiörökösét éjnek évadján megtámadták a Hunyadiak hívei. Védekezett, és a lábán megsebesülvén esett el, mint Jakab, akinek fogadalmat tett Compostelában. Aztán megölték, de talán még élt, amikor levágták a fejét. Senki sem tudja, vajon a jámbor nagyúrnak volt-e még ideje fohászkodni compostelai védőszentjéhez, senki sem tudja, vajon eszébe jutott-e a képmás, amit a kasztíliai freskón látott a forró nap fényes csendjében, egy sötét és hűvös kápolnában, az idegen tájban, egy domb tetején.

Az apród, aki maga is ott állt a különös freskó előtt a kápolnában, Valencia vagy talán a Sergoba nevű hely közelében, s aki már azt gondolta, hogy Ulrik képmását netán a vörös kasztíliai nap festette a szeme elé, tudta, hogy a világ másik pontján csak kikerekedett a történet, amely már jóval korábban kezdődött el, egy homályos kápolnában, a spanyol fennsík közepén. Tulajdonképpen annál is korábban, hogy a kápolnát felépítették és kifestették volna, egy felfoghatatlanul *korábbi* időben, amelynek mélyére sohasem hatolhat a gyarló emberi elme.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A celjei grófok, azaz a Cilleiek a szlovén köztudatban a nemzeti arisztokrácia, és ezzel a nemzetté válás Ulrik halálával elvesztett lehetőségét, másrészt a feudális önkényt jelképezik.

DANE ZAJC

* * *

Ki világítja meg utadat éjjel.
Ha mocsárba tévedsz, mely fényre emeled szemed.
Ha az űr fölött függsz majd, kit hívsz segítségül.
Ha nem lesz párnád, hová hajtod fejed.
Az éjszaka csupa hangzás, de hogy hallod meg az igazit.
Az éjszaka csupa fény, de melyik fény szemed fénye.
Ki veti ki szádra a horgot az éjszaka vizében.
Ki követ utadon.
Miféle fogak mélyednek húsodba,
fehérek és habzók a magánytól és az éhségtől.
Ki gyújtja meg neked a reménység lámpását, ha haldokolsz.
Ki vár majd éjfélkor a keresztútnál.
Ki köti össze a két utat könyörtelen kézzel.
És ki vágja szét a kötést.
Mely láthatatlan éles kés.

REIMAN JUDIT fordítása

MILAN DEKLEVA

A nyelv eredete

A női nyelv földúlt virágágyás-zsargon.
A beteg fájdalmul,
a kő kőül beszél.
Fénygravitáció a csillagmotyogás.
Próféták és bűvészek Isten-igéje a kinyilatkoztatás-kölcsönzőből.
A rétek a hangyák ábécés könyvei,
és piszlicsáré dolgok katymasz kantilénája a város.

Csak a szabadság beszél szabadul a szabadságról,
ami a szabadság.
Itt kezdődik a szó. Az emberi fülbe
gyömöszöli az egész világot.
Közrefog, ahogy a halál az életet.
Nyitódunk-csapódunk tárva-nyitva,
százszor száz titka

az értéktelenségnek.

BELLA ISTVÁN fordítása

TOMAŽ ŠALAMUN

A hitetlen unoka

„Gyerekek, Trieszt és Bécs között aludhattok a vonaton. Útközben nincs semmi."
(Nagyanyám, Mila Gulič, 1891–1978)

Ne szunnyadj el
Velence és Bécs közt a
vonaton, nyájas
olvasó.
Szlovénia olyan
parányi, hogy könnyen
észre sem veszed! A Sierrától keletre
fekvő ranchomnál is
kisebb!
Inkább állj föl,
hajolj ki az ablakon, bár ki van írva:
TILOS!
Hallgass
arany szavamra!

REIMAN JUDIT fordítása

ALEŠ DEBELJAK

Prózaversek

Mihajlo Pantićnak

Az időről írsz, de nem a mostaniról. Férfiakról. Nőkről.
Az óráról órára halványuló emlékről. A látomásaidban találkozó
idegenek kelletlenségéről. A folyó torkolata felett és a szobákban
lebegő nyirkos sötétről. Hozzám hasonlóan, néha sokkal jobban.
Kint eső permetez. Valaki, akit mindketten ismerünk, Berlinbe
készül. Örökre. Hideg csillagok hunyorognak. Majd fél évszázada
vagyunk bezárva ki-ki a maga nyelvébe, noha egyazon világon,
egyazon kínon osztozunk. Úgy fáj ez neked, ahogyan nekem?
Új nap kezdődik. Valóban: mit mondjak még neked?

* * *

Belesüppedve a pirkadat vagy az éjszaka előtti félhomályba.
Nem hallotta a lépéseiket, sarkuk tompa koppanását
a padlaton, izmos testükhöz tapadó kabátjuk
jellegzetes surrogását. Azt kívánta, bár hallaná csizmájuk
csikorgását, mindét egyenként. Azt gondolta: ha ez az apró
kívánságom teljesül, nem várhatok többet a sorstól.
Újból kimeresztette a szemét, fülelt, hiába kutatva emlékeiben
rég elfeledett hajszák, üldöztetések, futások mikéntjét.
A világok átfedik egymást, futott át rajta. A fenti szobában
egy nő éleset sikoltott, majd szaggatott nevetésben, neurotikus
röhögésben csuklott el a hangja.

* * *

A hamu szaga láthatatlan szövetként lebeg a fullasztó hőségben
az emberek nehezen lélegeznek, a presbiteriánus templomban
délután ötöt harangoznak, az ég mélyen a földre súlyosul, egy lány
tétován, szinte ijedten ül taxiba, isten veletek, harmatozatlan
tükrök sima felülete. Elolvasatlan könyvek, tűzoltólépcsőkről
málló rozsda, harmincévesek nyomják el cigarettájukat az utcasarki
téglafalban, izzadság csorog a gerincükön, a kutyák nyugtalanul
forgolódnak álmukban, állott víz pang a csövekben, pillanatok,
elhúzódva, sokáig, még tovább. Az avar rétegei között
bogarak haldokolnak, fuldokolva a légszomjtól, a fal repedései
fokozatosan tágulnak. Nem gondolod, hogy van valami szép abban,
ahogy a déli falvakat felfaló tüzek zavaros visszfényei
remegnek a hegyek fölött, messze a város fölött,
melyet sem te, sem én nem akarunk elhagyni?

* * *

A folyó zúg. Úgy sejtem, nagyon régóta. Kócsagok
vagy a természettudományos könyvek kócsagjaihoz hasonló madarak
készülnek útra, megszakítatlan repülésre, délnek. A nád halkan
remeg az esti szélben. Az enyhe fuvallatokban. Itt és ott. A parti házak
eltűnnek a ködben. Ablakaikon alig észrevehetően tör át
az áttetsző, tejszerű fény. Az emberek égő lámpáik mellett
álmodják, ahogy életükbe belépnek a katonák. A pincében alma
illatozik. Ha túl sokáig áll, rohadni kezd. Tizenhárom éves
kislány gyakorol kitartóan egy zongoraszonatinát. Zsibbadt ujjak.
Szüntelen szél. Elfutó órák. Unalom ül az emberek
tekintetében. Ha jól meggondolod, mondhatnál istenhozzádot is.
Bizonyos módon csak a búcsú módozatait váltogatod.
Én is éppen ilyen voltam évekkel ezelőtt.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

FABJAN HAFNER

*

Villámzuhataggal
vakítja a vihar a tájat.

Pillanat és perc
határa
egybemosódik,
ha ez a szanaszétomló
aranyeső
villámlik a kertben.

„Épp a palántákat
akartam megöntözni,
amikor esni kezdett."

A villanat-pajor
kibúvik a sötétből,
bántja a szemet.

Megráng
a patak
sima tükre.

„Tán félnek a halak az ömlő
eső nedvességétől?"

A kikötő kavicsán
megcsillanó fény
se hóz megnyugvást.

„Vacogva eredtem útnak,
egy szál ingben.
A színe – lúdbőrzés.
Visszája – bévül – didergés."

Az éj a folyó-mélyből jön.
Hazatér az esővel.

BELLA ISTVÁN fordítása

* *

Kisöpört utak, mintha egy száz s valahány éve játszódó film forgatása lenne. A város kihalt, kéthetente hadiállapot-gyakorlatok. Kell-e hát hangsúlyozni, hogy itt, e kül-sztráda és a kukoricás között hamarost sáncokat ásnak? Feltehetően most előzöl meg itt utoljára

egy félig olvasható rendszámú külföldi autót. Ne hidd, hogy te vagy az egyetlen, aki hóvihart, árvízt vagy napfogyatkozást vár. Túlnan a határ. Akácos. Fagy, jégeső és köd dől belőle, lassan ellepi az egész völgykatlant. Szemed elé tartott kezed se látod. Mindegy bármi út. A beszélgetések vége: pontosvessző = elhallgatás.

Borús délelőtt meredező esernyők feszülnek a súlyos levegőnek és a bevégeztetettség ködös sejtelmének, amitől nem könnyű szabadulni. Mint a kínaiak, a szemünk sarkából ismerjük föl egymást. A sarkon túl kezdődhetne akár a

tenger is, nem változtatna semmit. Annak se, aki hajnalban néma öleléssel búcsúzik tükörképétől. Csak azok, akik elég bátrak történelmi maskarákba bújni, azok tűnnek el majd estefelé a végeláthatatlan tömegben.

BELLA ISTVÁN fordítása

ALOJZ IHAN

A támadás

Június 27-én a televízió bemondta, hogy tankok
támadtak ránk. Elmentem a boltba, hogy vegyek
harminc pulykafilét meg tizenöt liter tejet.
Sorbaálltunk a pénztárnál, mindenki csendben volt,
és a rádiót hallgatta, mi a teendő légitámadás esetén.
Majd meghallottuk fentről a zúgást és hirtelen
remegni kezdett a szánk, egymást bámultuk,
mint a szerelmesek a vasútállomáson, és volt, akinek
könny szökött a szemébe. Elővettem a zsebkendőmet,
és letöröltem a mögöttem álló asszony arcát. „Köszönöm",
rebegte, és a vállamhoz dőlt, én meg csontjaimban éreztem
az iszonyatot, amely szép testét rázkódtatta. Aztán
a repülőgépek robaja elhalt, a pénztárgép
újra csengetett, és mi elővettük a pénztárcánkat,
idegesen szórtuk az aprót a pultra, majd elsiettünk,
mint akik valamiért mélységesen szégyellik magukat.

Farkasvermek

Az emberek többször halnak meg, mint gondolnánk.
Minden meggyilkoltra legalább még egy gyilkos jut,
néha háromnak, négynek a golyói találnak a testbe,
s a veszteségek sokkal nagyobbak.
Oly nagyok, hogy a katonák érzéketlenek lesznek,
a parancsnokok tehetetlenek, a tábornokok pedig
döbbenten merednek számításaikba, nem sejtvén, hogy a számok
hamisak; hogy az áldozatok számosabbak, és a zászlóaljakat
rövidesen bekerítik. Egyre szorosabbra zárulnak
körülöttük az árnyak, és nincs menekvés,
csak a szomorú, véres gödrök, a jégbe fagyott farkasvermek.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

JANI VIRK

Az ugrás

A halál minden reggel újra megörvendeztet. Bár mindig ott van az ágyamban, reggelente olyan erősen megérint, hogy agytekervényeim összegabalyodnak, mielőtt elkezdenék befalni a környező tárgyakat. Azután boldog vagyok, mert tudom, hogy haldoklom, haldoklom, elúsznak tőlem a szavak, haldoklom, fejem tetejére állva, és elúszik az ég, haldoklom cigarettával a számban és elúszik a cigaretta. Haldoklom, elúszik a szentírás, elúsznak a képek, általuk ennek az igazán szép világnak a különböző vidékeivel és tárgyaival barátkozom. Mindez és más egyéb is minden reggel egy pillanat alatt elúszik. Abban, amely ott lapul az alvás és azon pillanat között, amikor minden elúszik előlem, s a pillanatban, amely ott lapul a pillanat között, amikor minden elúszik, s aközött, amelyikben rájövök, mit jelent mindez, lapul két pillanat, amelyekben a halál minden reggel megörvendeztet. Mindkettő teli a meghittség meleg érzésével, mindkettő biztos és kellemes, hisz azt mondja: „Lám, megint valami meghitt következik, nem feledkezik meg rólad, és megnyugtat azzal, hogy még mindig itt vagy." Aztán a negyedik pillanatban jön a halál, és én felismerem. Szétterül, és vele szétterül a pillanat, annyira, hogy el sem lehet mondani. Aztán megáll a levegőben, mint egy dagadó vitorla. Iszonyat süvölt fel az ereimben, aztán otthonias meghittséggel visszhangzik a fülemben. Jön felém a pillanat, egészen lassan, s érzem, hogyan őrlődik fel a szemem és a pillanat közötti csatornában. Az idő mutatói elgörbülnek, meghajolnak, és a mennybe mennek. A pillanat egyre közeledik, megszoktuk már egymást, már nincs kedvünk találgatni, ki kicsoda. Jön az iszonyat, de el lehet viselni, igaz, már-már a tűréshatáron, mert az idegeim olyan feszültek, mint szegény Gubec Mátéé, mielőtt elkínzott testét négybe hasították volna. Az embernek a legnagyobb önuralomra van szüksége. Hiszen aki megbolondul, akinek az idegei szétspriccelnek a világba, az nem

jól végezte a feladatát. Más szóval: nem jól sáfárkodott tálentumával, mely sajnos oly ritka. Akinek sikerül kitartania a rettenetes végig (és ez már keveredik az extázissal, biztosan olyan hülye módon, mint ama akasztottaknál, akiknek a fulladás előtt megkeményedik és feláll a farkuk – és a maga módján hasonlatos a hasban sajgó fájdalomból és a szívben lobogó boldogságból font zsinórhoz, amelyen a Mama bocsát a világra bennünket), de értékes és személyes, ehhez kúszik el a pillanat a szemen át, és olyan lesz, mint egy kontaktlencse.

Hozzá lehet szokni ehhez, és igazuk van az embereknek, amikor azt mondják, hogy mindenhez hozzá lehet szokni. A halál olyan gyakran jön, hogy igazán nincs értelme szemet hunyni felette vagy elkergetni. Magától jött erre a világra, és bizonyára megvannak már a maga indokai. Az emberek előtt különféle álcákban mutatkozik, és nem állítom, hogy kettőnk kapcsolatában az egyedüli Arcát mutatná. Énhozzám tehát így közeledik magában vagy valami famulusa által, a lélek mély sötétjéből. Néha eszembe jut, hogy lehetne a fehér vérsejt, amely évekkel ezelőtt a pupillámon átutazva ráérzett a világ lényegére, most pedig valódi ok nélkül itt tartózkodik a testemben, időnként megfordul Fix pontom körül, aztán érzem, hogy foszlanak szét a porcikáim, és sodródnak egy összetört tengely körüli forgásba. Talán a halált is valami gonosz némber hazudja, aki a halál után megmarad a tulajdon bőrében, és minden ok nélkül abba a résbe illeszti az ujjamat. Az okot nem ismerem, nincs szilárd talaj, amin az ember megállhatna, és a logika szikkadt ahhoz, hogy abból meríthetném a valóságos válaszokat, amelyek átugrálnak az emberi Beszéden. Csak el szeretném mondani, mi történt velem legutóbb, hiszen kár volna, ha a Felejtés emésztené el azt a néhány mócsingot, ami ott úszkál mindenki káposztájában.

azon a napon a halál még erősebben rámakaszkodott. a dolgok már az állomás felé vezető úton táncoltak a szemem előtt. eltorzultak, elgördültek, behorpadtak. aggódtam miatta e látszólagos szilárdságban, a valóságos jelenlét eme látszatában. megpróbáltam magam visszafogni, ellenálltam a valóság vékony felszíne alá hatoló késnek. megtámasztottam a dolgokat és velük tartottam. mikor az állomáshoz értem, feszült idegeim némileg lecsillapultak, koponyám megszabadult az erőteljes nyomástól, amely már eresztékeiben ropogtatta. megnyugtatott az ajkaim közé vett cigaretta, ahogy rágyújtottam. még itt vagyunk mindketten, vigasztaltam a cigarettát és magamat. a cigaretta minden szippantással kisebbedett, én meg újra kúszni kezdtem a valóság mellett a sötétségbe, az autóbusz fékjei úgy csikorogtak, mint valami messzi alagútban, mely a hangot lassan megforgatja magában, aztán mintaként elküld egy távoli visszhangot. lassan, nehézkesen forgattam a fejem, forgásában képek között mozgott. a képek közé üres lapok ékelődtek, sem fehérek, sem feketék. elszörnyedtem a gondolatra, hogy e hasadékok bármelyike magába szívhat, megláncol, megtöri a gerincemet, körbeforgatja a fejemet, ha nem támaszkodom a képek peremére és nem tartok ki ott a végsőkig. amint tétován közelítettem az autóbuszhoz, számoltam a lépteimet, hogy befogjam magam a számok, vagyis az absztrakciók hálójába, és megfeledkezzem a szétvert valóságról, elég szerencsésen, ugrálva képből képbe, közeledtem az autóbuszhoz. lassan megkapaszkodtam és felszálltam. az ajtóval szemben egy lány ült és mereven bámult rám. persze, mondtam magamban, ha képeken járok, mint slow motion *a filmekben. a következő képben belekapaszkodtam az ülés támlájába, s a lányra mosolyodtam. van ez így, ilyesmi is előfordul. a következő képben felkapaszkodtam a lépcsőn, és kereszteztem az ablak felé tartó lány útját. leültem elhagyott helyére s éreztem, ottfelejtette a segge melegét. ó, ezek az emberek nem tudják, mi történik velem. bocsáss meg, mondtam a lánynak, gondolom, ezt mondtam neki. már amikor kimondtam, eszméltem fel, hogy*

semmit sem mondtam, már a következő pillanatban kínos volt, mikor azon kaptam magam, hogy nem tudom, valóban elnézést kértem-e tőle, egyáltalán mondtam-e valamit. hogy ne legyen probléma, elhatároztam, elülök mellőle. hogy útitársnőm ne gondolja, vele van bajom, a képeken feléje fordultam, hogy rámosolyogjak. mikor a szám mosolyra húzódott, kellemetlenül éreztem magam, mert nem éreztem a számat és az arcizmaimat és inkább emlékezetből mosolyodtam el, csak úgy a levegőbe. kellemetlen volt, hiszen akaratlanul az arcomra merevedhetett volna a fintor, ezt persze nem akartam. az első kép kezdetén láttam útitársnőm arcán, hogy a mosolyom bátorító volt. az ő ajka is mosolyra húzódott, kivillantak fehér fogai. aztán lassan, mégis egy pillanat alatt elkezdődött arcának elváltozása. ínye lassan levált a fogairól, feltárult és a semmibe kiáltott, csontjának fehérsége rémülettel töltött el. csontos szája azután hatalmas lett, borzalmasan éreztem magam, nem látod ezeket a csontokat, haldokolsz, te lány, akartam neki mondani. talán nem is ezt mondtam neki? megérezte, hogy valami nincs rendjén, és elfordult, én meg elmentem a leghátsó ülésekig, és gyötrődve bámultam ki az ablakon. táncolt előttem a tovairamló táj, a semmiből éppen kibomlott friss színek. ó, igen, csalóka leveleid teltsége és feszessége. amikor képbe foglak, úgy fogsz kivirágozni, mint egy gennyes seb, és kipréseled látszatlétedből az üresség régi és majdani szakadékait. kis hangyák kezdtek tolongani a sejtek között és széttolták őket, kinyíltam, testem meglazult eresztékeivel olyan voltam, mint az atom, kitéve a más részecskék bombázásának. ilyenkor pokolian szerencsésnek kell lennünk, vagy talán olyan szilárd törvényszerűség ez, mely szerint a test építőelemei természetellenes szétszórtságukban, melyben már semmi sem kapcsolja őket egymáshoz, azután visszailleszkednek saját régi épületükbe. ilyenkor az ember mindig attól fél, hogy e szétszórtságba nem lopakodik-e az ördög, hogy aztán kovászként feldagadjon, és megsemmisítse az embert.

mikor az autóbusz megállt a következő állomáson, végleg magamhoz tértem, utazás közben a képek változtak, és bár kinyíltak, nem hullottak szét. itt tértem magamhoz. a fehér vakolatú ház képe elkezdett élesedni, a barna kerítés és rajta a piros rózsák színe kitisztult. egyszerre nem volt köztük semmiféle logikai kapocs. színeik egyre feszesebbek lettek és közeledtek a szememhez. aztán a kép megállt, hirtelen kidudorodott, aztán középen, mintha megingott volna, elkezdett lassan beroggyanni, a színes lapok közepén repedések tekerőztek. a kép lassan szétesett és a széléről nagy festékdarabok kezdtek pattogzani. köztük a görcs bénította szétesett sejtjeimet. a kép darabjai lassan hullottak a kép belsejébe, ködösen fordultak egyik vagy másik oldalukra, és a színek szélei mint a fuldokló keze nyúlkáltak felém. végünk van, fiúk, mondtam nekik. a hazugság nagyobb mint a szívünk, a házunk, a kerítésünk, rózsák függnek a levegőben ablak gyanánt, melyen át megnézzük, mi van kint. alap nélkül van ez a világ, de nem is érdekli. aztán elaludtam.

A ljubljanai főpályaudvaron ébredtem fel. Szép, normális nap, ragyogó napsütés. Az emberek itt vannak, a házak itt vannak, az utak itt vannak. Útitársnőm egyszerűen rámragadt, hát meghívtam egy kávéra. Nem tiltakozott, szívesen elfogadta. Közben elmagyaráztam, hogy az autóbuszban huzat volt, ezért ültem el mellőle. Megértette. Kávé helyett minden egyebet ittunk. Megszédültem, megszédített a fiatalsága, teltsége, s persze kezdte elcsavarni a fejemet. Lassan megmámorosodtam, egyre nagyobb ostobaságokat beszéltem, s a világ kezdett kicsúszni alólam. „Elrabollak, elviszlek a koponyámra, elérünk majd egy repedéshez és belezuhanunk, s a letépett húscafatok süvíteni fognak a levegőben. Aztán cafat a cafattal fog szeretkezni." Nevetett, nevetése egyre távolibb lett, a levegő sűrűsödött és remegett. Az asztalra néztem, amelyen kezünk

összekulcsolódott. A kép lassan keretet kapott. A színek kidudorodtak, aztán kezdtek behorpadni. Behúzta őket, és hallottam, ahogy a semmi tölcsérén őrölt csontok zuhognak át. Távolról csörömpöltek a fülemben. „Már a csontjaim is odalettek," dörmögtem, s felnéztem a mennyezetre, hogy ne megint a lány nyomorult csontos száját kelljen látnom. Pocsékul éreztem magam miatta, miattam, mindannyiunk miatt. Szó nélkül felálltam, és kitámolyogtam a kocsmából. A kinti homályos, tejszerű fény a csontjaimig hatolt. A házak, az emberek, az ég kinyíltak és magukba omlottak. Mindez nem létezik, mindez soha nem is volt. Nem vagyok én, nem vagytok ti, sose volt a játék, amit játszunk. A Tromostovjén átlendültem a híd korlátján. A vízben nem volt kedvem lehunyni a szememet. Aztán levágódtam a fenékre.

A hídról néztem, hogyan ér véget a dolog. Egyszer el kell szakadnunk saját magunktól, hogy elinduljunk a magunk útján. Lassan befordultam a piac felé, és az egyik standról elemeltem egy dinnyét.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

MILAN JESIH

Szonettek

1.

Ez éji órán, úgy látom, életem
az, ami volt – illatok, érintések,
emberek, nevek – csupa: „elfeledem".
Likas memóriája elmém egy kreténnek.

Még tudok nevetni, sírni, tudom, mi a hála,
amit szeretteimért vissza-érzek –
de a szerelem oszló semmi pára:
nem süket, nem vak a Volt – néma érzet.

Puszta sírok már csak az enyémek.
Megéltem, tudom haláluk a halálban,
gyertyacsonkok az idők áramában,

s nem főnixek, hogy újra, újra égnének.
Bár a régmúltak minden éhe bennem,
üres szájukat nem támaszthatom fel, nem.

2.

Minden a szerelem tanúja, szerelmes:
erdő, déli szél, tavaszi vízcsoboly;
s ha már temetett szerelmest a szerelmes,
annak a „fönti" dolgokról valahol
minden csönd fájó fájdalmait fújja;

s ki egyszer álmai mélyére nézett,
s egy hívó kezet látott – meg sose tudja,
mily soká bolyong majd, mily út-kínra tévedt.

De mi az út? Égő fagytól, naptól kérdi,
eltéved, kétkedik, vándorol, s mindha lenne,
a silány időt űzi, hajtja, vérzi.

A Bakó szépségét imádja benne,
s ha szája a végső párától habos,
megnevezi az Időt: igaz neve a Most.

3.

Kígyók ugattak egész éjjel odafönt,
a hegyekből a szél csupasz seggel szánkált,
s minden vityillót röhögve körbefütyölt,
hogy a mámik fején égnek állt az a pár szál.

Az ég sarkában minden égtáj összedőlt,
az Úr elkuglizta az angyalok gatyáját,
majd zabos lett, mert lóhúgy volt a sör,
és Ős-Túrónak mondá legott a kiszolgálást,

s így rikkanta: Legyen rend! Ollalá!
Ily golyóbison járok én föl s alá,
és egyre fogy a föld: kevesbedik a kókusz.

S hogy hajnalonta haza-hazatérek,
az éj még borongós tükrébe nézek:
csak hallgatok. Maradok filozófus.

4.

Ó, bár az éj felén, mikor sivatag-szájjal
ébredek, egy Mosoly, korsóval kezében
fölémhajolna, s ragyogna mély szemében
a békés, végtelen remény a félhomályban.

Ablakom alatt három énekkar zenészne
piano sfumatoban suttogva, angyalszájjal;
„Jött valaki?" verítékeznék nagy lázban,
s Ő homlokom letörölné: „Ne beszélj, ne!"

Ó, bár elmerítne a jó álomhomok!
S mint egyenlítőnél a felkelő napot
várják a szarvasok az égi itatónál,

míg az ég színpadáról a csillag ellebeg,
álomvándorolnánk egymásra szomjasok.
S egyedül csak tőle lehetnék beteg.

5.

E lerobbant házban, ahol az a
héja-lány lakik, kinek gyönyör a karma is,
a csigalépcső csillagokba visz,
s túlcsavarul az Idők Halmaza

Halmazán, hol út, karó hamis.
S hol szerelmi tébolyom önműfaja
szerint egy giccsregény előszava
lett életem lángja és hamva is.

De mit se rá! A lépcsőre ül énem,
s míg fujtó füsttel bódítgat dohányom,
harisnyáját – képzelmemben – letépem:

bevallhatom, halálosan kívánom.
De ha meghalnék s magam veszejteném,
ki szerethetné Őt más, ha nem én?!

6.

Süskind Parfümjét olvasván: sanyarú
mennyire nincs szavunk az illatokra,
metonímia mind – körül habogva
írjuk le őket: „sötét", „friss", „savanyú".

És: egyikőjüket sem ismerem,
a növényt se, hol e kincs tenyésztődik,
s csak habzsolom buján temetőmig –
céltalan szavakkal zsúfolt e cinterem.

Vegye át más dalnok e készletet,
lajstromozza az összevisszaságot,
s a káoszban, játszva, gyújtson világot,

hol rend van, forma, tiszta, ép észlelet –
s ha isten is akarja, megfogan majd a
versek verse vers: a semmi magja.

BELLA ISTVÁN fordításai

MILAN KLEC

Teknőcök

Ez a pár mondat nem kíván más lenni, mint megemlékezés arról a két teknősről, akik különösen kedvesek voltak számomra.

Már jó idő eltelt azóta, hogy a barátnőm meghozta őket a piacról egy kis akváriumban. Parányi víziteknősök voltak. Az egyik hím, a másik nőstény, hogy ne unatkozzanak, és valóban, a hím sohasem szállt le a nőstényről. Nem tudtam eldönteni, hogy ez melyikük kívánsága volt, de rövidesen sok mindenre fény derült. Voltaképpen bűnösnek éreztem magam. Talán épp ezért írok róluk. Az én átkozott hatásom!

A két teknős már hónapok óta éldegélt nálunk, s én sajnáltam őket, mert úgy festettek, mint szerencsétlen játékszerek a szűkös, túlságosan is szűk akváriumban. Barátnőmmel együtt elhatároztuk, hogy ha megjön a gyerektáborból, elvisszük őket egy halastóba. De már késő volt.

Mindig is mélabúsnak, lehangoltnak látszottak, mintha párzással múlatnák, ütnék agyon az időt. Így láttam őket a barátnőm ágyából, mert az akvárium az ő szobájában volt.

Mikor a barátnőm a gyerektáborba készült (tanárnő volt), ennek nagyon örültem. Egyedül akartam maradni, és elsősorban más nőknek szentelni az időmet. Azon a reggelen, amikor elment, nagyon vidám kedvemben voltam. Korán ébredtem, megfőztem a kávét, ami egyébként nem volt szokásom, majdhogynem táncra perdültem vele, összevissza csókoltam, úgyhogy szándékaim több mint nyilvánvalóak voltak, de a tettetés különben sem kenyerem. Mindent bevallottam neki. Hogy alig várom, hogy kirúghassak a hámból, és ebben senki sem tud megakadályozni. Könnyes szemmel ment el. Jól van, gondoltam. Kirúgtam hát a hámból, és még aznap este észrevettem, hogy kimúlt az egyik kis teknős. Amikor nagy búsan megnéztem, melyik az, kiderült, hogy a nőstény. Szomorúan temettem el a kertben, és egész idő alatt azon törtem a fejem, hogy fogom megvigasztalni a hímet. De egyáltalán nem volt szüksége vigasztalásra, mert jobb állapotban volt, mint gondoltam. A szűk akvárium egyszerre elég nagy lett neki. Olyan vígan úszkált, mint még soha. Még a hátán is lubickolt. Ó, hogy élvezte! Mint én azokat a perceket, amikor a barátnőm egy hétre itthagyta a lakást. „Vajon hallott minket?" – töprengtem. Ez azt jelenti, hogy a nőstény kényszerítette a szüntelen párzásra. És mintha örülne, hogy megszabadult tőle! De az ő párja nem gyerektáborba ment egy hétre, hanem idő előtt a sírba. Még arra is gyanakodni kezdtem, hogy esetleg nem természetes halállal múlt ki a kis teknőc, hanem a hím, miután elege lett belőle, egyszerűen kitekerte a nyakát. Azért úszott olyan felszabadultan a hátán. Az elején még mosolyogtam rajta, de derűm rövidesen keserűséggé változott, mert a teknős nem tudhatta, hogy egy másik szobám is van. A következő napokban itt henteregtem a nőkkel, nem ott, ahol az akvárium is volt. A teknős tehát tévedett, amikor idő előtt megszabadult a szeretőjétől. A következő héten egyetlen teknős sem jött el hozzá. Hamarosan meg kellett fizetnie tévedéséért.

Álljon itt ez az írás örök emlékezetükre.

Magyarország

„Amikor hazafelé megyek, a lehető leggyorsabban akarok mindig odaérni. Nem szeretem a hosszú utakat, vagyis a vonatozást, a legtöbbször mégis erre kényszerülök, mert nem engedhetem meg magamnak, hogy drágább közlekedési eszközt vegyek igénybe. Még sohasem történt másként, így költözéseim nem ismernek kivételt. Mindig vonattal, busszal vagy autóval megyek, természetesen ha még nem voltam abban a városban, ahová utazom. Lassan szeretem felderíteni a terepet, nagyon lassan, de gyorsan akarok távozni, amihez természetesen legjobb a repülő.

Most mással próbálkoztam. Prágából nem Bécsen keresztül mentem haza, ahogy jöttem, hanem Budapest érintésével. Valami azt súgta, hogy meg kell tennem ezt a kerülőutat, mert új tájakat fedezhetek fel egy olyan országban, amelyet még nem ismerek. Így terveztük a barátaimmal, de történetesen minden energiánkat Prágára pazaroltuk, mintha arra lettünk volna időzítve. Budapesten már az állomáson kezdődtek a bajok. Rossz állomásra irányítottak minket, és lekéstük a csatlakozást, miközben a megfelelő pályaudvart kerestük. Rá se rántottunk, de a java még hátra volt. Először a rossz pályaudvar, de már előtte kedvünket szegték a pénzváltás körüli elképesztő bonyodalmak, aztán egy adott időpontban minden bezárt – nincs alkohol, nincs cigaretta, mert sohasem vagy eléggé előrelátó, hogy tartalékokról gondoskodj, végül pedig kevés volt a pénzünk szállodára. Mindig is gyűlöltem az ilyen utazást. Ha nincs pénzem, inkább otthon maradok. Rémes volt: hogy töltsük el az éjszakát a pályaudvaron? Az ilyen utasok mindig az idegeimre mentek már Ljubljanában, ahol évekkel ezelőtt gyakran iszogattam a pályaudvari restiben. Egyenesen provokáltuk őket. Ezzel azt akarom mondani, hogy ezek nem koldusok voltak, hanem olyanok, akik ilyen életmóddal akarták fiatalítani magukat, ami sohasem volt számomra rokonszenves. Budapesten sem volt másként, de egyenesen belekényszerültem. Sétálgathattam volna egész éjszaka a városban, de nem akartam demonstrálni makacsságomat. A fáradtságnak is volt némi szerepe benne. Már előtte is panaszkodtam eleget abbéli meggyőződésemben, hogy kevés az innivalónk. Csak egy üveg vodkánk volt, de a barátaim nem vitték túlzásba az ivást, ez pedig nekem kedvezett. Beittam hát annak rendje és módja szerint, és hamarosan elaludtam. Reggel a barátaim biztosítottak róla, hogy egész kellemesen horkoltam, de én határozottan állítottam, hogy ez kimondottan részeg horkolás volt, nem pedig a kényelem jele. Így töltöttem az éjszakát egy budapesti pályaudvar várótermében. A világ minden tájáról ideseregett hátizsákosok között, akik megállás nélkül barátkozni akartak. Hihetetlen! De most jön a lényeg. Hogy hogyan ébredtem fel. Tulajdonképpen nem magamtól, ahogy hamarosan rájöttem, hanem valami nyomást éreztem a bordáim között. Ösztönösen felugrottam, összeszorított ököllel. Egy rendőrrel álltam szemközt, akinek a gumibotja ébresztett fel. „Még csak ez hiányzott", gondoltam. „Most aztán emberére talált!" A rendőr igazoltatott, odaadtam az útlevelemet. Teljes hangerővel káromkodtam az anyanyelvemen. Az ilyet nem szeretem. Már a ljubljanai pályaudvaron is szünet nélkül felírogattak, most meg már itt is, ilyen messze. Mintha nem bújhatnék ki a saját bőrömből. Mintha valami bélyeg volna a homlokomra ütve. Ki tudja, amikor később érdeklődni kezdtem, fekete sejtéseim beigazolódtak. Csak engem igazoltattak. Nagyon felháborodtam, bár a rendőr nem bántott. Csak elegem volt ebből a szüntelen felírogatásból. Felháborodásomban elhatároztam, hogy bosszút állok Magyarországon. „Bosszút állok!" Milyen furcsa kifejezés. Nem voltam hozzászokva. Most hogyan álljak bosszút Magyarországon, amely megszégyenített, ez már maga volt a realitás, amellyel

nehéz volt felvenni a harcot. Egyre inkább kiütközött makacsságom. Tudtam, hogy valamit tenni fogok. Barátaim hiába nyugtatgattak. Újabb és újabb terveket kovácsoltam, és kerestem a módját, hogyan valósíthatnám meg őket. Betörhetnék egy kirakatüveget, ellophatnék valami csekélységet, eltörhetnék egy csövet a vécében vagy széttörhetném a vécékagylót, de ezek mind pitiáner vandalizmusnak tűntek, ami nem elégített ki. Ennyire már ismerem magam az ilyen helyzetekben, hiszen mindig hasonlóképpen cselekedtem, ha nyugodt volt a lelkiismeretem, és úgy éreztem, hogy igazságtalanság ért. Amikor például Ljubljanában egy bíró szabálysértésért igazságtalanul százezer dínár megfizetésére ítélt, ez évekkel ezelőtt volt, annak ellenére, hogy nyomós ellenérveim voltak, ki kellett egyenlítenem a számlát. Ezért késedelem nélkül az első áruházban elloptam egy inget, egy könyvesboltban egy könyvet, a fennmaradó tízezerért pedig elemeltem néhány apróságot. Hát így van ez. Vagy szétvertem egy utcai lámpát, ha valamiért igazságtalanul büntettek. A lényeg az, hogy ki legyen egyenlítve a számla. De Budapesten nem csak erről volt szó. Elsősorban a saját makacsságommal kellett megküzdenem, mint már említettem, és mondhatom, szerencsém volt, bár még most sem állíthatom, hogy valami közöm volt az események menetéhez, ami ezután következett, és amit most elmondandó vagyok.

Fél napunk volt még a vonat indulásáig. A barátaim elvittek egy parkba. Utolsó forintjainkon innivalót vettünk, amit nagylelkűen mind nekem adtak. Vagy kegyelemből, a fenébe is, mert akkoriban még sokat ittam. Egy padon ültünk, mikor még mindig a bosszút forraltam magamban, amely egyre nagyobb távolságra került a vonat indulásának közeledtével. Egyik barátom azt ajánlotta, kezdjünk el focizni, hogy jobb kedvre derüljünk. Azonnal beleegyeztem. Egy kissé be is voltam rúgva. Ketten játszottunk kettő ellen. Azzal a labdával, amit a barátom vett ajándékba a fiának. Két pad között játszottunk, amelyek a kapukat helyettesítették. Ha most gondolok vissza rá, a meccs valóban érdekes lehetett. Az enyém volt az első nagyszerű akció. Amely minden alkalommal beválik. Ilyenkor általában abbahagyom a játékot, mert elértem, amit akartam, és tökéletesen elégedett voltam. Az eredmény sohasem érdekelt. De Budapesten tovább játszottam. Még a barátaim is meg voltak lepődve. Úgy látszott, bár senki sem szólt egy szót sem, hogy briliáns akciómat még egy követi, amely az előzőt is felülmúlja. Nem éreztem semmi különöset. Talán azért is, mert más dolgok vonták magukra figyelmünket. A parkban valahogy sok ember aludt egyszerre. Úgy is mondhatnám: mi fociztunk, a magyarok pedig, akik arra jöttek, és nézték, hogy játszunk, egyszerűen elaludtak. Fantasztikus volt. Egyik akció jött a másik után. Ragyogó húzások sorozata. Aki csak elment mellettünk, és látta, hogy játszunk, azon nyomban elaludt. Nem tudtuk mire vélni a dolgot, de nem engedtem, hogy a barátaim ébresztgetéssel szerezzenek bizonyságot felőle. Ez lett volna az én bosszúm?! Nem hinném, mert az alvásban nincs semmi rossz. A park lassan megtelt alvó férfiakkal, nőkkel, gyerekekkel. Ezért a pályánk is egyre kisebb lett. De egyikünk sem háborgott emiatt. Érdekes, hogy közülünk senki sem aludt el, tehát mégiscsak mi okoztuk ezt a tömeges alvást. Az alvó emberek között ugráltunk, és adogattuk egymásnak a labdát. Mintha kicseleztük volna őket. Ebben némi alantas bosszút is éreztem, ezért nem akartam abbahagyni a játékot. Ily módon az eredményt az alvó magyarok száma jelezte. A győzelem elsöprő volt. Sietnünk kellett a vonathoz. Az alvó magyarok között utat törtünk magunknak az állomásig. Elképesztő volt. Mintha egész Budapest visszhangozta volna győzelmünket. Mint az álomkórt. Aki meglátott egy alvó embert, ott helyben elaludt. Mint valami pusztító járványtól, úgy hullottak előttünk. Aludtak a vasutasok is. Mindenki aludt. Ezért a mentés is lehetetlen volt. Aludtak a rendőrök is. De a vonat szerencsére nem

aludt, irigylésre méltó pontossággal érkezett az állomásra. Megijedtem, hogy nem volna jó, ha a mozdonyvezető engedne a csábításnak. De nem aludt el, nyilván nem volt magyar. A vonaton is sokan horkoltak, amiben nem volt semmi különös. Átfurakodtunk a helyünkig. A vonat betartotta a menetrendet, és nem bocsátkozott részletekbe az állomáson. Kis várakozás után elindult, és kivitt minket ebből a szerencsétlen országból. Mi is elaludtunk. Csak Zágrábban ébredtünk fel. Egyetlen szóval sem említettük az alvó magyarokat.

Megint volt pénzünk. Jót ettünk és ittunk. Egyetlen kívánságunk volt, hogy minél előbb Ljubljanába érjünk. Ez is teljesült.

Hát ez van Magyarországgal" – fejeztem be a történetet barátomnak. Nem tudtam mást válaszolni, amikor azt kérdezte, milyenek a magyarok, és miféle szokásaik vannak. Érdekelte, hogy tanulmányoztam-e a magyaros temperamentumot és hasonlókat. Igazán nem tudtam mást válaszolni, de biztos vagyok benne, hogy ennyi is elég volt neki. Hogy most is alszanak-e, azt nem tudhatom, és nem is érdekel túlságosan.

REIMAN JUDIT fordításai

A szlovén összeállítás szerzői

Andrej Blatnik 1963-ban született Ljubljanában, próza- és esszéíró, a Kmecki glas kiadó szerkesztője, a kortárs amerikai irodalom fordítója. Egy regénye és több novelláskötete jelent meg. Itt közölt írásai a *Biografije brezimenih* című, 1989-ben megjelent novelláskötetéből valók.

Ivan Cankar (1876–1918) a legjelentősebb szlovén prózaíró. Számos regényt, drámát, novellát, karcolatot, vitairatot, pályája elején verseket is írt. A szociáldemokrácia oldalán részt vett a századelő szlovén politikai harcaiban, nézeteiben a délszláv egység és a szlovén kulturális autonómia híve volt. *Jernej szolgalegény igazsága* és *Szegénysoron* című regényeit Pável Ágoston fordította magyarra.

Aleš Debeljak 1961-ben született Ljubljanában, költő, irodalomkritikus, publicista és fordító, öt verseskötete és két esszégyűjteménye jelent meg, jelenleg a ljubljanai egyetemen kultúrszociológiát ad elő. Fő kutatási területe a posztmodern társadalom és kultúra. Válogatásunkban szereplő versei a *Slovar tisine* (1987), a prózaversek a *Minute strahu* (1990) című kötetekben jelentek meg.

Milan Dekleva 1946-ban született Ljubljanában, költő, drámaíró, publicista, zeneszerző. Itt közölt verse a *Vilenica 88* antológiában jelent meg.

Slavko Grum (1901–1949) dráma- és prózaíró. Bécsben szerzett orvosi diplomát, és itt ismerkedett meg a pszichoanalízissel. Fő műveit 1930 előtt írta, utána csak kisebb jegyzeteket és orvosi cikkeket publikált. Fő műve az *Esemény Goga városában* című dráma (1927), a mozdulatlanságba merevedett kisváros mozaikszerűen ábrázolt groteszk-szimbolikus képe, a szlovén drámairodalom egyik csúcsteljesítménye.

Fabjan Hafner 1966-ban született az ausztriai Feistritz in Rosenthalban, költő és prózaíró, fordító. Szlovénra és németre egyaránt fordít. A *Mladje* című klagenfurti szlovén irodalmi folyóirat szerkesztője, a karinthiai szlovén értelmiség kiemelkedő képviselője.

Alojz Ihan 1961-ben született Ljubljanában, költő, foglalkozására nézve kutatóorvos. Számos irodalmi díj tulajdonosa, öt verseskötete jelent meg. Itt közölt verse az *Igralci pokra* (1989) című kötetből való.

Drago Jančar 1948-ban született Mariborban, író, drámaíró, publicista, a szlovén PEN CLUB titkára. Magyarul megjelent *A gályarab* című regénye, számos esszéje, és *A nagy briliáns valcer* című darabját játszotta a veszprémi színház. Itt közölt novellája még nem jelent meg szlovénul.

Milan Jesih 1950-ben született Ljubljanában, költő, drámaíró. Kezdettől fogva játékos, ironikus és szatirikus költészete az utóbbi időben fordult a szonett felé, amely jelenleg kizárólagos kifejezési formája. A verseket a klagenfurti Wieser kiadónál 1990-ben megjelent *Soneti* című kötetéből vettük.

Milan Kleč 1954-ben született Ljubljanában, ahol szabadfoglalkozású művészként él. Költő, próza- és drámaíró. E két írása a *Lasje* (1987) című kötetéből való.

Edward Kocbek (1904–1981) az egyik legjelentősebb szlovén költő, író, gondolkodó, politikus. Az 1938-ban általa alapított Dejanje c. folyóirat keresztényszocialista

irányultságával a baloldali katolikus értelmiség legjobbjait gyűjtötte maga köré. A Szlovénia felszabadításáért harcoló Felszabadítási Front keresztényszocialista képviselőjeként magas politikai funkciókat töltött be a háború után, de a *Félelem és bátorság* (Strah in pogum, 1951; magyarul Európa-Fórum, 1989) című novelláskötetét ért támadások után visszavonult, és haláláig vers- és naplóírásnak szentelte idejét.

Srečko Kosovel (1904–1926) a „legfiatalabb szlovén klasszikus" költő, elbeszélő, esszéíró. Ötven év után napjainkban fedezték fel aktualitását.

Lojze Kovačič 1928-ban született Baselban, író. Írásai kivétel nélkül önéletrajzi jellegűek, melyekben rendkívüli szuggesztivitással tágítja ki családjának történetét, saját gyerekkorát egy egész korszak panorámájává. *Kristalni čas* (Kristályidő) című regényét (1990), amelyből szemelvényünk is való, „lélekdokumentumnak" nevezi.

Janko Prunk 1942-ben született, történész, politológus, a ljubljanai egyetem professzora, jelenleg a szlovén kormány nemzeti kisebbségekkel foglalkozó minisztere. Itt közölt esszéje, amely azonos című könyvének rövidített változata, a XXVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj, 1991. című gyűjteményben jelent meg.

Alenka Puhar 1945-ben született Černomeljben, újságíró, publicista, fordító, a Delo című központi szlovén napilap munkatársa. Számos, igen jelentős esszéje jelent meg a Nova Revija című folyóiratban. Ma az egyik legjelentősebb szlovén közírónak számít, könyvei eseményszámba mennek. Szövegünk forrása: *Slovenski autoportret,* 1992.

Tomaž Šalamun 1941-ben született Zágrábban, költő. Húsznál több verseskötete jelent meg, a hatvanas években indult újavantgárd költészet legkiválóbb képviselője.

Anton Trstenjak 1906-ban született Gornja Radgonában, a legismertebb szlovén pszichológus, nemzetközileg elismert tudós, akadémikus. Harminckét könyve jelent meg. Közölt írása a *Misli o slovenskem človeku* című, 1992-ben kiadott könyvéből származik.

Jani Virk 1962-ben született Ljubljanában, író, költő, kritikus, egy regény, két novelláskötet és egy verseskötet szerzője. Itt közölt írása *Preskok* (1987) című novellagyűjteményéből származik.

Dane Zajc 1929-ben született Zgornja Javorščicában, költő, drámaíró. Itt közölt versei a *Vilenica 88* antológiában jelentek meg.

Reiman Judit

LUKÁCS ISTVÁN

A magyar irodalom recepciója Szlovéniában a XX. században

Irodalmak közötti folyamatok egyik lehetséges osztályozása megkülönböztet genetikus kapcsolatokat és tipológiai összefüggéseket.[1] Magyar–délszláv irodalmi érintkezések esetében a genetikus kapcsolatok feltárására eddig jóval több figyelem jutott, mint a tipológiai összefüggések vizsgálatára. Tegyük hozzá rögtön azt is, hogy a magyar–szlovén irodalmi kapcsolatok vonatkozásában az irodalomtörténet-kutatásnak mindkét irányban vannak adósságai.[2] A genetikus kontaktusok számbavételén túl a tipológiai rokonságokról sem szabadna megfeledkezni. Ez utóbbi elemzéseket indokolná az a körülmény is, hogy a történelmi, politikai és kulturális érintkezések nem voltak olyan jelentősek, mint a horvátok és a szerbek esetében.[3]

A magyar irodalom szlovéniai recepciójának fenti általános jegyein kívül szólnunk kell még az *irodalmi közvetítőkről*, a *szlovén hungaricák*ról, és ezzel összefüggésben a *magyar slovenicák*ról,[4] valamint a különféle *közvetítő csatornák*ról.

Irodalmak közötti folyamatok vizsgálatakor gyakorta megfeledkezünk, hogy e szellemi mozgásokat emberek irányítják, a jó irodalmi kapcsolatok mögött *irodalmárok személyes kontaktusai*t kell látnunk. A szlovén–magyar érintkezések híven tükrözik ezt. Az ismert szlovén irodalomtörténész, Ivan Prijatelj (1875–1937) Asbóth Oszkár (1852–1920) felkérésére 1903-ban rövid áttekintést adott a szlovén irodalomról az *Egyetemes Irodalomtörténet* számára.[5] Levelezésüket ebben a tárgyban Angyal Endre közölte a Studia Slavicában (1967). Vilko Novak szlovén néprajztudós és szlavista és Pável Ágoston (1886–1946) barátságának köszönhetően a 30-as években sok publikáció jelenik meg Szlovéniában a magyar irodalomról és Magyarországon a szlovén literatúráról. A 60-as évektől kezdődően Štefan Barbarič (1920–1988) irodalomtörténész közöl alapos tájékozottságról tanúskodó ismertetéseket a magyar irodalomról. Barátságot köt Tamási Áronnal, és Illyés Gyula is személyes ismerősévé válik.

A szlovén sajtóban a XX. században folyamatosan találkozunk magyar irodalommal foglalkozó írásokkal. A *szlovén hungaricák*ra vonatkozó első átfogó dolgozatot Vilko Novak írta meg a harmincas évek végén.[6] Novak írása bibliográfiai pontossággal gyűjti egybe az addigi hungaricákat. A szerző külön is kiemeli a muratáji szlovén nyelvű tájirodalom közvetítő szerepének jelentőségét. Felsorolja azokat a magyar szerzőket, akiket ottani fordítók népszerűsítettek az ún. prekmurjei (murántúli) nyelvjáráson, pontosabban regionális irodalmi nyelven. Novak dolgozatában számba veszi a magyar irodalom ljubljanai fogadtatását is. Megemlíti, hogy Petőfi *A hóhér kötele* című regényének két fordítása is megjelent Szlovéniában: 1911-ben és 1934-ben. Végezetül felsorolja a harmincas években írott saját, magyar vonatkozású cikkeit is.[7] Ezekből az írásokból a szlovén olvasó betekintést kap a kortárs magyar irodalmi életbe. (Pável Ágoston szlovén és horvát vonatkozású írásait ugyanebben az időben publikálja Magyarországon.) Századunk 30-as éveiben Magyarországon is érzékelhető nyitás, tapogatózó érdeklődés a szomszédok irányába. Nem vitatható, hogy ennek oka a belülről fakadó őszinte érdeklődés, a szomszédaink szellemi értékei iránti kíváncsiság is. A novaki–páveli irodalomközvetítői örökség igazi letéteményese és folytatója Szlovéniában

Štefan Barbarič lett. Petőfi szlovénra fordított verseiről a költő halálának 100. és születésének 150. évfordulója kapcsán részletes áttekintést adott.[8] Szakszerű és elmélyült elemzése rámutat a fordítások gyengéire is. A Petőfi-bibliográfiát 1973-ban Vilko Novak és Jože Munda egészíti ki.[9] A már említett Ivan Prijateljnak az Egyetemes Irodalomtörténet számára a szlovén irodalomról adott áttekintése kapcsán Barbarič egy újabb tanulmányában az *Enciklopedija Jugoslavije* magyar és szlovén irodalmi kapcsolatokkal foglalkozó két szócikkének – A délszláv irodalom a magyaroknál, A magyar irodalom a délszlávoknál – hiányosságaira mutat rá.[10] Kiegészítései elsősorban az 1945 előtti korszakot érintik. Itt olvashatjuk azt is, hogy Vilko Novak e tanulmány megírásának időpontjáig kb. 50 hungarisztikai vonatkozású bibliográfiai egységet hozott létre. Barbarič jelentős kiegészítései egyúttal figyelmeztető értékűek: a magyar–szlovén irodalmi kapcsolatok filológiai föltárására több figyelmet kellene szentelni, a dilettantizmust és felületes megközelítést szakszerűséggel kellene fölváltani. Egy újabb tanulmányában, amelyet 1980-ban írt, már főként az 1945 utáni fordításokat veszi számba.[11] Az összevont szlovén mérleg, írja, kb. 50 cím. Ez igen kedvező, hiszen sem a horvátok, sem a szerbek nem jelentettek meg ennyi magyar szépirodalmi művet.

A *szlovén hungaricák*kal párhuzamosan ejtsünk néhány szót a *magyar slovenicák*ról, némileg enyhítve Vilko Novak megállapítását, amely így szól: „Szinte nincs is olyan kiáltó példa Európában két szomszédos nép viszonylatában, mint volt – s részben ma is – a szlovénok nemtörődömsége mindazzal szemben, ami magyar – és viszont."[12] A szlovén irodalom magyarországi népszerűsítésében Pável Ágoston nem pusztán délszláv tárgyú tanulmányokkal vette ki részét, hanem szlovén művek fordítójaként is kiemelkedő szerepet vállalt.[13] Ivan Cankar (1876–1918), a modern szlovén próza első számú képviselője műveinek ő volt legelső tolmácsolója nálunk. Pável szerepéről a magyar–szlovén kapcsolatokkal foglalkozó szakemberek is említést tesznek. A szlovén irodalom magyarországi fogadtatását vizsgálva – paradox módon – többnyire Szlovéniában publikált elemző írásokra kell hagyatkoznunk Gállos Orsolya, a kortárs szlovén irodalom jó ismerője Magyarországon a hetvenes évek elején írott tanulmányában rövid és nagyon vázlatos áttekintést ad a szlovén irodalom magyarországi fogadtatásáról.[14] Felsorolja az addig lefordított műveket, és több magyarországi recenzióból is idéz. Štefan Barbarič a magyar irodalom szlovéniai fogadtatása kapcsán számadatokkal illusztrálja, hogy a magyar mérleg hasonló a szlovéniaihoz: a nyolcvanas évekig a budapesti Európa Könyvkiadó, a jugoszláviai Forum és a szlovéniai Pomurska založba kiadók összesen mintegy 35 címet jelentettek meg.[15] A korábbi és az újabb fordításokat is számba vette Marjanca Mihelič.[16] Áttekintéséből kitűnik, hogy az utóbbi két évtizedben lefordított szlovén művek jó áttekintést adnak a magyar olvasónak a kortárs szlovén irodalomról. Egy másik tanulmányában a magyarországi szlovenisztikai kutatások rövid áttekintését adja – bibliográfiai teljesség nélkül.[17]

A magyar irodalom szlovéniai és a szlovén irodalom magyarországi népszerűsítésének a század folyamán kialakultak ma már jól körvonalazható *közvetítő csatornái. A muratáji szlovén tájirodalom*ban 1919-ig lépten-nyomon találkozunk magyar szerzők szlovénra lefordított műveivel. Később a szlovénok szellemi központja, *Ljubljana* építi tovább a magyar kapcsolatokat. Korábban itt is rá-rábukkanunk magyar vonatkozású írásokra, de ezek igen esetlegesek. A Pomurska založba (könyvkiadó) életre hívásával (1954) *Muraszombat* (Murska Sobota), amely korábban a Muratájnak fontos szellemi centruma volt, ismét részt vállal a kapcsolatok építésében: főként az itt kiadott magyar szerzők szlovén nyelvre lefordított műveivel, szlovén–magyar kétnyelvű

kiadványokkal és magyar nyelvű könyvekkel. A Muratájon ma kibontakozó *magyar nemzetiségi szépirodalom* mindkét irányba erősít(hetné)i a kapcsolatokat. „Muratáj" címmel 1988-ban „Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat" indult, amely földrajzi és szellemi helyzeténél fogva a kapcsolatépítésnek és -teremtésnek fontos láncszeme lehetne. Nem szabad megfeledkeznünk a *vajdasági magyar irodalom*ról sem, amely a szlovéniai magyar irodalomhoz hasonló pozíciót tölt be. Vajdasági magyar lapokban szlovén szerzők műveivel mindig is találkozhattunk. Az 1933-ban indult szombathelyi *Vasi Szemle* (1940-től Dunántúli Szemle) még Pável életében, éppen a viszonosság elvét tartva szem előtt, fölvállalta a szlovén irodalom magyarországi népszerűsítését. De tették ezt a kor legismertebb szlavistái is Budapesten: Asbóth Oszkár, Melich János és Hadrovics László. Napjainkban a budapesti *Európa Könyvkiadó* kötelezte el magát a páveli hagyomány és örökség folytatása mellett.

A Mura és a Rába közötti terület a X. századtól egészen 1919-ig a magyar állam fennhatósága alatt állott. Az évszázadok folyamán e területen kibontakozó és fejlődő szlovén nyelvű regionális tájirodalom több ponton is kötődött a magyar kultúrához. Az itt megjelenő könyveket kezdetben a magyar ábécé betűivel nyomtatták, később – leszámítva az 1941 és 1945 közötti időszakot, amikor a Muratáj ismét Magyarországhoz tartozott, s az ún. Gaj-féle (horvát) helyesírás tilos volt – kizárólag a Gaj-féle helyesírással. Ezeknek a könyveknek magyar mecénásai voltak. Magyar egyházi és iskolai könyveket rendszeresen fordítottak szlovén nyelvre. Petőfi, Arany és Vörösmarty verseinek első szlovén nyelvű fordításai ezekben a tankönyvekben láttak napvilágot. A nyelvi, kulturális és etnikai érintkezések révén e tájnyelvbe sok magyar nyelvi elem került.[18] A Muratáj szellemi életébe Budapest és Ljubljana felől beszüremkedő hatások itt részben lecsapódtak, de útjukat folytatták is, egymást keresztezve, a két kulturális központ irányába. Ez a földrajzi és politikai tájegység, amely a magyar–szlovén együttélés szerencsésnek mondható képződménye, természetesen nem pusztán mechanikus közvetítő közeg volt, hanem teremtő és formáló szellemi térség is. Az aktuális politikai mozgások, események és fordulatok e szellemi áramlásban mindig is meghatározó szerepet játszottak.

Magyar vonatkozású írásokkal, vers- és prózafordításokkal a múlt század végétől, bár nem oly gyakorisággal, mint a Muratájon, de Ljubljanában is találkozunk. Anton Aškerc (1856–1912), akinek költészete a szlovén realizmus csúcspontját jelenti *Fred spomenikom Petőfijevim* (Petőfi szobra előtt) című versében,[19] amely pesti útjának emlékét őrzi, éppen Petőfi költészetének szellemében figyelmezteti a magyarságot, hogy elveszti szabadságát az a nemzet, amely másoknak meg nem adja. Josip Stritar (1836–1923), aki a XIX. század második felének legjelentősebb szlovén irodalomkritikusa és esztétája, *Dunajske elegije*iben (Bécsi elégiák) hasonló hangnemben és rokon politikai megfontolásból bírálja a nemzetiségekkel szemben intoleráns magyarságot. A főként politikai okokkal magyarázható Aškerc–Stritar-féle kritikus hangnem a XX. század folyamán eltűnik, helyette az új értékek feltárása kerül előtérbe. Alojz Gradnik (1882–1967), a szlovén modern költészet egyik jeles alakja 1933-ban Ady, Kosztolányi és Reichard Piroska verseit jelenteti meg szlovén nyelven.[20] Ezeknek az elszórt és esetleges szépirodalmi magyar vonatkozású információknak, utalásoknak a jelentőségét nem szabad túlbecsülnünk. A magyar irodalom ljubljanai fogadtatásának fordulópontját jelentették Vilko Novaknak a harmincas években születő írásai, amelyek szinte programszerűen figyelmeztették a szlovénokat, hogy többet kell tenniük a szomszédos magyarság jobb megismerése érdekében.[21] Novak muravidéki származása, magyar nyelvismerete szinte predesztinálta őt a közvetítői szerep felvállalására. A magyar iro-

dalmat és tudományt népszerűsítő tevékenységének a betetőzése volt *Az ember tragédiájá*nak átültetése szlovén nyelvre.[22] A művet Novak nyersfordítása alapján Tine Debeljak (1902–1989) költő és műfordító fordította. A fordítás egy tervezett bemutató alapjául szolgált volna, ám az előadás 1941-ben politikai okok miatt nem valósulhatott meg. Szeli István újvidéki irodalomtörténész szerint a létező hét horvát-szerb fordítás ellenében ez a szlovén nyelvű sikerült a legjobban.[23]

Mindezek után természetesen nem kell csodálkoznunk, hogy a második világháború éveiben magyar irodalmi vonatkozású írásra nem akadunk Ljubljanában.

Az ötvenes években minden korábbinál agresszívebben a politikai viszonyok alakulása határozta meg a kulturális mozgásokat. Ez azután mély gyökereket vervén a kelet-közép-európai népek együttélésének, inkább egymás mellett élésének, vagy még inkább egymás ellen élésének szerves részévé vált napjainkig. A kommunista pártok Tájékoztató Irodájának 1948-as, Jugoszláviát megbélyegző határozata mindkét részről hallgatásra ítélte azokat, akik korábban is elkötelezett hívei voltak a magyar–délszláv közeledésnek. A dogmatikus irodalomfelfogásnak, természetesen, Jugoszláviában is vol tak hívei. Franc Šebjanič így jellemzi a háború előtti magyar irodalmat: „A magyar irodalom a múltban igen távol állt a valóságos élettől, messze a magyar néptől. Úgy ábrázolnám, mint egy felfuvalkodott uracskát teljes nemesi díszben a pesti szalon parkettjén, cigányzene és bárgyú úri szokások közepette, vagy úgy festeném le, mint egy felfuvalkodott mágnást vidéki kúriájában, valahol távol a romantikus pannon alföld peremén."[24] Itt ugyan írókat és költőket Šebjanič nem nevez meg, ám kétségünk sem lehet afelől, hogy Babits és Kosztolányi messze alul maradnak a sebjanici mércén. Nem éppen dicsérő gondolatait, meglátásait szerzőnk kiterjeszti a második világháború utáni magyar irodalomra is. Lesújtó ítéletéből Déry Tibor és Illyés Gyula sem marad ki. Nyilván tájékozódott a korabeli magyar irodalomkritika felől. Sajnálatos módon Šebjaničnak jó alapul szolgálhatott az a Lukács Györggyel készült belgrádi interjú, amelyet 1948-ban a szlovénok is megjelentettek.[25] Lukács a beszélgetésben kifejti, hogy az új társadalmi rendnek az irodalmi realizmusra van szüksége, a dekadens irányzatok kora lejárt, a szocialista irodalom számára csakis és kizárólag a Tolsztoj-féle művészet, valóságábrázolás a követendő példa. Ebben az időszakban – jellemző módon – magyar népmeséket és ifjúsági irodalmat fordítottak szlovén nyelvre.

Az ötvenes évek legkiemelkedőbb, részben magyar történelmi vonatkozásokat is tartalmazó publikációja Ivan Grafenauer (1880–1964) irodalomtörténész és néprajzkutató *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu* (Szlovén népmesék Mátyás királyról) című munkája.[26] Mátyás király a szlovén népköltészetben szinte mitikus hősnek számít. Grafenauer egybegyűjtötte a róla szóló szlovén népmeséket, és nagyon alapos tanulmányban jellemezte a szlovén népköltészet Mátyás-hagyományát: „A Mátyás királyról szóló szlovén népmesék Kelet és Nyugat között helyezkednek el, a bizánci és a román–német világ között; azaz nem olasz–németek és nem bizánci-balkániak, hanem mindkettő egyszerre, tehát európaiak, egyben pedig sajátosan a mieink, *szlovénok*". Grafenauer a Mátyásról szóló népmesékkel foglalkozó tudományos publikációknak egész európai panorámáját adja, ám egyetlen magyar történelmi, néprajzi írást nem említ. Nyilván nem tudott magyarul. A Grafenauer publikálta néprajzi anyagot rövid időn belül Milko Matičetov néprajzkutató egészíti ki.[27] Korábban Pável Ágoston is foglalkozott behatóan ezzel a kérdéssel.[28] A Mátyásról szóló népmesék több jelentős szlovén írót és költőt is megihlettek. Anton Aškerc *Stara pravda* (Ősi juss) című, a XVI. századi parasztlázadásokról szóló verses történelmi tablójának egyik darabja a Mátyás feltámadását váró nagyapáról s három unokájáról szól, akik más-más szempontból

szeretnék a király újbóli eljövetelét. A *Junaki* (Hősök) c., szándéka szerint – anakronisztikus – szlovén népi eposz megalkotására törő, négy darabból álló epikus verses művének utolsó egysége úgyszintén Mátyás királyról szól. A verses „népmese" a királyról szóló népmeséknek és népdaloknak szerencsétlen és elhibázott kompilációja. Oton Župančič (1878–1949), Karel Destovik-Kajuh (1922–1944) és Fran Eller (1873–1956) költőket is megihlette a népmesei Mátyás-motívum. Ivan Cankar (1876–1918) *Sodba* (Ítélet) című költeménye a feltámadó király és a világ minden tájáról összesereglett szenvedő emberiség párbeszéde. (*Potepuh Marko in Kralj Matjaž* (Mihaszna Marko és Mátyás király) c. kisregényének egész gondolatvilágát átszövi a Mátyás-mítosz. Végezetül említsük meg Ferdo Kozak (1894–1957) drámaíró szatirikus *Kralj Matjaž* (Mátyás király) c. darabját.

A hatvanas években Szlovénia minden korábbinál nyitottabbá vált a magyar irodalom befogadása iránt. A Rákosi-korszak béklyóiból ocsúdó magyar irodalmat akkor valóban a pezsgés jellemezte. Megkezdődött a leszámolás a dogmatikus marxista irodalomfelfogással. A magyarországi folyamatokról több tudósítást is olvashatunk ezekből az évekből. Külön figyelmet érdemelnek azok a híradások, amelyek az egzisztencializmus körüli magyarországi vitákkal foglalkoznak. E viták, nyilván, tanulsággal szolgálhattak a szlovénok számára is,[29] Štefan Barbarič kitűnő magyar irodalomismeretéről azokból a tanulmányokból is meggyőződhetünk, amelyekben bemutatja Tamási Áront, Déry Tibort, Sánta Ferencet és Németh Lászlót.[30] Dolgozatait néhány rövidebb regényrészlet fordításával teszi még értékesebbé.

Az alábbi jelentősebb magyar szerzők művei jelentek meg könyv alakban ebben az időszakban: Illyés Gyula Petőfije (Ljubljana, 1960.), a Puszták népe (Murska Sobota, 1962.), Zilahy Lajostól Valamit visz a víz (Lj., 1963.), Fejes Endre Rozsdatemetője (M. S., 1964.), Móricz Zsigmond Légy jó mindhaláligja (M. S., 1966.), Moldova György Sötét angyala (M. S., 1966.), Jókaitól Az aranyember (M. S., 1966, 1967, Lj., 1975.), Németh László Iszonya (M. S., 1966.), Mikszáth Kálmán Különös házassága (M. S., 1968.), Tamási Áron Ábelje (M. S., 1968.), Ljubezen (Szerelem) címmel válogatás a kortárs magyar prózából (M. S., 1969.), Jókai: Fekete gyémántok (M. S., 1969.) és az Egy magyar nábob (M. S., 1969.).[31]

A hetvenes években a megelőző évtizedhez képest tényleges változás nem következett be. Napvilágot látott Gállos Orsolya tanulmánya a hatvanas évek magyar lírájáról,[32] kilenc magyar költő verseivel illusztrálva, valamint Palkó István dolgozata a magyar irodalom fejlődéséről 1945-től,[33] Örkény Macskajátékát is bemutatták Ljubljanában, de a kritikai fogadtatás, mint korábban A Tótéké, igen vegyes volt. Magyar klasszikusok műveinek kiadása változatlanul napirenden van – kortárs szerzőktől alig jelenik meg valami. Jókai, Gárdonyi, Móricz és Németh László művei mellett szinte eltűnik Kertész Ákos Makrája (M. S., 1973.) és Lakatos Menyhért Füstös képei (M. S., 1977.). Petőfi Apostola (M. S., 1973.) az első magyar verses epikai mű szlovén nyelven. Két fontos verseskötetet mindenképpen meg kell említenünk, hiszen mindkettő nagy adóssága volt a szlovénoknak: Ady Endre válogatott versei *Kri in zlato* (Vér és arany) címmel jelentek meg (M. S., 1977.) és a *Madžarska lirika 20. stoletja* (Huszadik századi magyar líra) című antológia, úgyszintén 1977-es kiadással, Adytól Tandoriig ad képet költészetünkről.

Amíg a hatvanas, s részben a hetvenes években is a szlovén irodalmi közvélemény szinte naprakész információkat kapott a magyar irodalom aktuális kérdéseiről, némi ízelítőt klasszikus és kortárs művekből, addig a nyolcvanas években nagyon kevés híradással találkozhatott irodalmi s egyéb lapokban. Štefan Barbarič 1980-ban írott dol-

gozatában a megelőző két termékeny évtizedet mintegy lezárva máig érvényes megállapításokkal szolgál fordítók és kritikusok számára egyaránt.[34] Felhívja a figyelmet a fordítás előtti alapos történelmi és kultúrtörténeti előtanulmányok jelentőségére (nagyon sok félrefordítás éppen ennek hiányából fakad), és szól a megjelenést követő kritikai visszhang fontosságáról. A magyar irodalom szlovéniai fogadtatásánál gyakorta mindkét tényezőt figyelmen kívül hagyják.

E korszaknak két kiemelkedő műfordítása egy újabb Ady-kötet[35] és Weöres Sándor válogatott versei.[36]

Az 1988. évi Vilenica nemzetközi irodalmi díjat, amelyet a Szlovén Írószövetség alapított, Esterházy Péternek ítélték oda. A díjjal azokat jutalmazzák, akik művészetükben a kelet-közép-európai térség aktuális kérdéseit fogalmazzák meg meggyőző művészi erővel és hitelességgel. Azóta kiadták Esterházynak A szív segédigéi című regényét (valószínűleg ezzel a művével tudott a fordító a legkönnyebben megbirkózni).[37] A nyolcvanas évek utolsó felében egyre több híradással találkozhatunk szlovén lapokban a magyar irodalom fejlődéséről, szellemi életünk változásairól és néhány jelentősebb kortárs alkotóról.[38] A radikális politikai változások gyökeres megújulást hoztak hazai irodalmunkban. Korábban tiltott és üldözött írók mára ünnepelt művészekké váltak. A külföld, így Szlovénia is, szívesen figyel rájuk. Konrád György Antipolitikáját már 1988-ban lefordították.[39] A kelet-közép-európaiság gondolatának Szlovéniában is egyre több híve van. Talán nem alaptalan az az állítás, hogy az utóbbi egy-két esztendőben tapasztalható érdeklődés a magyar irodalom iránt egy új, felívelő korszak kezdetét is jelentheti.

A *vajdasági magyar irodalom* helyzeténél fogva nyitott, ily módon alkalmas arra és képes is rá, hogy többirányú közvetítést lásson el. A Magyarország felől érkező hatások, információk gyakorta éppen innen jutottak Ljubljanába. A második világháború előtt kevésbé, később egyre inkább. A kultúrát irányító politika, kiváltképpen az ötvenes években – hasonlóan a maga különállásához, elhatárolódásához Kelettől s Nyugattól – igyekezett a jugoszláv népek irodalmát is hasonló elvekre építeni, keretek közé szorítani. Kétségtelen tény, hogy ebben az időszakban művészi szabadság dolgában Jugoszlávia messze fölülmúlta a környező szocialista országokat. Franc Šebjanič már idézett dolgozatában, ahol a zsdanovi elvek alapján nyilatkozik a háború előtti és utáni magyar irodalomról, az újvidéki Híd c. folyóirat méltatása mellett felsorolja a legjelentősebb vajdasági magyar írókat, majd így folytatja: „A vajdasági magyar írók és költők bármely alkotása ma jobban képviseli a kortárs haladó magyar irodalmat, mint egynémely magyarországi irodalmi mű."[40] Mindebből világosan kitűnik, hogy az ötvenes években bizonyos szlovéniai irodalmi körökben (természetesen politikai megfontolásból) mennyire felértékelődött a vajdasági magyar irodalom. Egy későbbi dolgozatában Štefan Barbarič a tőle megszokott józansággal és alapossággal tárja fel a vajdasági magyar irodalom kapcsolatrendszerét.[41] Méltatja B. Szabó Györgynek (1920–1963) a szlovén–magyar kapcsolatok terén kifejtett közvetítői szerepét, s említést tesz a Hídról, amelynek vállalt küldetése volt a jugoszláv népek irodalmának magyar nyelvű népszerűsítése.

A Pável Ágoston által 1933-tól szerkesztett, Szombathelyen megjelenő *Vasi Szemle* a lapalapító életében elkötelezte magát a szlovén–magyar kulturális közeledés mellett. Pável saját lapjában a Ljubljanában élő Novakhoz hasonlóan rendszeresen tájékoztatta olvasóit a legjelentősebb irodalmi eseményekről Szlovéniában. Személyesen is ellátogat a szlovén fővárosba, hogy ottani elvbarátait megismertesse a nálunk zajló irodalmi élettel.[42] A Budapest és Ljubljana közötti földrajzi távolságot is mintegy áthi-

dalva Szombathely szellemi kikötője, állomása lett a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatoknak. Pável halálát követően vált igazán világossá, hogy a későbbiek folyamán intézményessé, s ezzel formálissá is váló kapcsolatok korábban a legteljesebb mértékben lelkes irodalombarátok odaadó igyekezetén alapultak. Štefan Barbarič így jellemzi a Pável halálát követő korszakot: „Először az ő halála, majd a jugoszlávellenes uszítások a sztálinizmus idején előidézték azt, hogy a szlovén vonatkozású információk Magyarországon a hét esztendő alatt majdnem teljesen eltűntek, s a megváltozott körülmények ellenére ennek következményeit nem kis mértékben ma is érezzük, éspedig elsősorban a megbízhatatlan publicisztikai információkban, a pontatlan fordításokban, amelyek többnyire szerbhorvát nyelvű fordítások alapján készülnek."[43]

A Szlovéniából érkező kulturális információknak Budapest egyfajta végállomása is volt. Időnként a magyar irodalom szlovéniai népszerűsítése is itt bonyolódott. Jó példa erre Imre Agustich (1837–1879) Pesten kiadott, múlt századi szlovén nyelvű *Prijatelj* c. folyóirata – természetesen szlovén anyanyelvűeknek szánva. Magyar klasszikusok műveinek szlovén nyelvű fordításai is helyet kaptak a lapban. Melich János (1872–1963) a század elején elkészítette a muratáji szlovén nyelvű tájirodalom bibliográfiáját.[44] Bevezetőjében ezt írja: „E vendek irodalmának az ismertetése, nézetem szerint, elsősorban a magyar tudományos irodalom feladata. Könyveik nagy részben nem csupán magyarországi sajtótermékek, de testestül-lelkestül magyar emberek munkái, magyar helyesírással."[45] Vilko Novak Melichhel vitázva éppen e két mondatban foglalt állítást cáfolja.[46] Ő a művek szlovén jellegét domborítja ki. Érdemes megemlíteni Hadrovics László 1939-es *A szlovének* című írását, amelynek bevezető gondolata máig érvényes: „Ha délszláv problémákról beszélünk, nagyon is megszoktuk, hogy csupán a szerbeket és horvátokat tartjuk szem előtt, mint a legfontosabb államalkotó nemzetet. A szlovénség létkérdéseiről vajmi kevés szó esik."[47] A Csuka Zoltán (1901–1984) által szerkesztett kérészéletű Déli Csillag (1947–1948) a második világháborút követően a Magyar–Jugoszláv Társaság folyóirataként népszerűsítette Jugoszlávia népeinek kultúráját. Szlovén szerzők is helyet kaptak a lapban, így Oton Župančič, Prežihov Voranc és Ivan Cankar.

Angyal Endre (1915–1976) *A vend kérdés* c. dolgozatában a muravidéki szlovénság sorsát követi nyomon a XX. században. A történelmi tények elemzése mellett több kultúr- és irodalomtörténeti adattal is találkozunk írásában.[48]

A szlovén irodalom magyarországi jelenlétét illusztráló példáink azt igazolják, hogy a magyarság a horvát és a szerb kultúra mellett valójában sohasem feledkezett meg a szlovénról. Ezzel kapcsolatos kritikus észrevételünk talán csak az lehetne, hogy a magyar–délszláv komparatisztikai kutatásoknak a magyar–szlovén ága mostohagyermeke volt. Fried István *A szlovén és a magyar irodalom „találkozásai"*-t elemezve és értékelve[49] arra a megállapításra jut, hogy irodalmi jelenségek, korszakok tipológiai vizsgálata déli szomszédaink közül leginkább a szlovénok esetében indokolt, mert a két irodalom nagyon keveset tudott egymásról. Az általa összevetésre javasolt korszakok: a protestáns irodalom, felvilágosodás, romantika, romantika és realizmus együttélése, a szlovén Moderna és a magyar századvég. A sor természetesen folytatható, hiszen kortárs irodalmainkban is találkozunk rokon jelenségekkel, törekvésekkel.

JEGYZETEK

1. Ďurišin, Dionýz: Összehasonlító irodalomkutatás. Budapest, 1977.
2. „A szlovén és a magyar irodalmi kapcsolatok kultúrtörténetünknek alig ismert fejezete." – állapítja meg Štefan Barbarič. A szlovén irodalom első magyar nyelvű áttekintése. In.: Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok I. Újvidék, 1982. 240. – Fried István hasonló következtetésekre jut: A szlovén és a magyar irodalom „találkozásai". In.: F. I.: Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmaiban. Bp. 1989.
3. Tipológiai összefüggéseket vizsgálnak magyar–szlovén viszonylatban: Pogačnik, Jože: France Prešeren és Petőfi Sándor. In.: Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok I. Újvidék, 1982. 136–151.; Lőkös István: Simbolizam i socijalna angaziranost u stvaralastvu Cankara, Mastoša i Endreja Adyja (Szimbolizmus és szociális elkötelezettség Cankar, Matoš és Ady Endre műveiben). Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Ljubljana, 1983. 63–72.; Fried István: France Preseren és az európai romantika. In.: F. I.: i. m. 260–273.
4. Szlovén hungarica=a szlovén irodalomban előforduló magyar vonatkozású írások; magyar slovenica=a magyar irodalomban előforduló szlovén vonatkozású írások.
5. Štefan Barbarič részletesen is ír a Prijatelj által az Egyetemes Irodalomtörténet számára a szlovén irodalomról készült cikke megszületéséről és megjelenéséről. B., Š.: i. m.
6. Novak, Vilko: Hungarica pri Slovencih (Szlovén hungaricák). Čas, Klny. 1938/39. I–II. sz. 39–42.
7. A Slovenec című folyóirat magyar cikkei: Madjari in Slovenci (Magyarok és szlovénok). 1932. 237. sz. – Pismo o Madžarski (Levél Magyarországról). 1932. 90. sz. – Novo madžarsko leposlovje (Új magyar szépirodalom). 1933. 192. sz. – Pogled v sodobno madžarsko književno življenje (Betekintés a kortárs magyar irodalmi életbe). 1934. 202. sz. – Naši kulturni stiki z Madžari (Kulturális kapcsolataink a magyarokkal). 1935. 207. sz.
8. Barbarič, Štefan: Popravila in dopolnila k Petőfiju v slovenščini (Megjegyzések és kiegészítések Petőfi szlovénra fordított verseihez). Nova obzorja, 1949. 10. sz. 479–482., valamint B., Š.: Stopedeseta obletnica Petőfijevega rojstva (Petőfi születésének 150. évfordulója). Knjiga, 1973. 9. sz. 495–497.
9. Munda, Jože-Novak, Vilko: Sándor Petőfi v. slovenščini. Bibliografija prevodov (Petőfi Sándor szlovén nyelven. Fordítások bibliográfiája). Ljubljana, 1973.
10. B., Š.: i. m. L. a 3. jegyzetet.
11. Barbarič, Štefan: Manifestacija tvornega sosedstva. Bogata slovensko–madžarska izmenjava (Az alkotó szomszédság manifesztálása. Gazdag szlovén–magyar csere). Naši razgledi, 1980. 15. sz. 438–439.
12. Novak, Vilko: Odgovornost prevajanja iz madžarščine (A fordítás felelőssége magyarból). Jezik in slovstvo, 1970/71. 7. sz. 217.
13. Pável Ágoston munkásságába az alábbi művek adnak jó betekintést: P. Á.: Válogatott műfordításai és versei. Szombathely, 1986. – P. Á.: Válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely, 1976. – Pável Ágoston (bibliográfia). Kiadta a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 1986.
14. Gállos, Orsolya: Nekaj odmevov na slovensko literaturo v madžarskih prevodih (Magyarra fordított szlovén művek visszhangja). Sodobnost, 1973. 12. sz. 1117–1121.
15. B., Š.: i. m. L. a 12. jegyzetet. Barbarič ebben a dolgozatában Tóth Ferencnek a Knjiga 1974. 9. számában megjelent bibliográfiájára támaszkodik.
16. Mihelič, Marjanca: Na kad obsojena ribica razmišlja o srednji Evropi. Odmev slovenske misli in umetniške besede na Madžarskem (A kádra ítélt halacska Közép-Európáról gondolkodik. A szlovén eszme és szépirodalom magyarországi visszhangja). Naši razgledi, 1989. 3. sz. 92.
17. M., M.: K madžarski slovenistiki od Avgusta Pavla dalje (Adalékok a magyar szlovenisztikához Pável Ágostontól napjainkig). Slavistična revija, 1990. 1. sz. 69–76.

18. Igen alapos áttekintést ad erről a témáról Novak, Vilko: A murántúli irodalom magyar kapcsolatai c. dolgozatában. In.: Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok I. Újvidék, 1982. 56–59. Továbbá: Novak, Vilko: Izbor prekmurskega slovstva (Válogatás a murántúli irodalomból). Ljubljana, 1976.
19. Ljubljanski zvon, 1887. 578.
20. Ljubljanski zvon, 1933. 398–401.
21. N., V.: i. m. L. a 7. jegyzetet.
22. Madách, Imre: Tragedija človeka. Ford.: Tine Debeljak, Vilko Novak. Založba ljudskih iger, Kranj, Ljubljana, 1940.
23. Szeli István: A Tragédia délszláv képe. In.: Sz. I.: Utak egymás felé. Újvidék, 1969. 49–162.
24. Šebjanič, Franc: O sodobni madžarski književnosti (A kortárs magyar irodalomról). Nova obzorja, 1950. 170.
25. Görg (sic) Lukacs o živih tradicijah oseminštirideset ega leta (Lukács György negyvennyolc élő hagyományairól). Vprašanja naših dni, 1948. 14. sz. 327–329.
26. Ljubljana, 1951.
27. Matičetov, Milko: Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj (Mátyás király az újabb szlovén néprajzi anyag és kutatások tükrében). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razprave IV. Ljubljana, 1958. 101–156.
28. Pável Ágoston: A Hunyadiak a délszláv népköltészetben, Mátyás király és a szlovének. In.: P. Á.: Válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely, 1976. 46–66.
29. A. R.: Nova „tretja pot". Pogled v sodobno madžarsko književnost (Az új „harmadik út". Betekintés a kortárs magyar szépirodalomba). Delo, 1961. (VI. 18.) 165. sz. 8., valamint Zadravec, Franc: Srečanje z madžarskimi književniki (Találkozás magyar írókkal). Naši razgledi, 1965. 21. sz. 438–439.
30. Barbarič, Štefan: Madžarska literarna gosta (Magyar íróvendégek). Delo, 1963. (IV. 27.) 115. sz. 5. – B., Š.: Beležka o pisatelju, Déry Tibor (Jegyzet az íróról. Déry Tibor). Problemi, 1965. 27–28. sz. 432–433. – B., Š.: Sánta Ferenc. Dialogi, 1965. 6. sz. 289–293. – B., Š.: Ljudska mudrost Árona Tamásija. Pokojnemu pisatelju za slovo in v spomin (Tamási Áron emberi bölcsessége. A megboldogult író dicsőségére és emlékére). Dialogi, 1967. 1. sz. 45–48.
31. Forrásul az alábbi művet használtuk: Moder, Janko: Slovenski leksikon novejšega prevajanja (Az újabb fordítások szlovén lexikona). Založba Lipa Koper, 1985.
32. Gállos, Orsolya: Madžarska lirika šestdesetih let. (A hatvanas évek magyar lírája). Sodobnost, 1974, 6. sz. 541–546.
33. Palkó, István: Današnja madžarska književnost (Mai magyar irodalom). Dialogi, 1972. 5. sz. 320–324, 6. sz. 405–410, 7–8. sz. 490–498.
34. B., Š.: i. m. L. a 12. jegyzetet.
35. Ady Endre: Pesmi (Versek). Ljubljana, 1980.
36. Weöres Sándor: Boben in ples (Dob és tánc). Ljubljana, 1984.
37. Esterházy, Péter: Pomožni glagoli srca. Ljubljana, 1989.
38. Az egyik legnépszerűbb és legismertebb irodalmi és társadalomkritikai folyóiratban, a Naši razgledi-ben, például az 1989-es esztendőben a következő magyar vonatkozású írásokkal találkoztunk: Novak, Bogomir: Intelektualec je nosilec internacionalizma (Az Internacionalizmus hordozója az értelmiségi). György Konrád: „Antipolitika". Srednjeevropske meditacije (Közép-európai meditációk). KRT, Ljubljana, 1988. (recenzió) N. r., 1989. 7. sz. 216–217. – Ladik, Katalin: Pesmi (Versek). (Szerbhorvátból fordította Drago Bajt.) N. r., 1989. 11. sz. 338. – Konrád, György: Uresničljiva Evropa. Integracija enakopravnih. Po obdobjih superiornosti in inferiornosti je tej celini potrebna avtonomija (Európa megvalósítható. Egyenjogúak integrációja. A szuperioritás és az inferioritás korszaka után ebben a térségben autonómiára van szükség). N. r., 1989. 17. sz. 509–511. – Végel, László: Srednjevzhodno-evropska elkimija. Kjer stoji sedaj namišljeno mesto, bodo jutri

namišljene ruševine (Kelet-közép-európai alkímia. Ahol ma elképzelt város áll, ott holnap elképzelt romok hevernek). N. r., 1989. 18. sz. 535–536. – Végel, László: Manjšinska elegija. Po človeškem zemljevidu občega hodi prikaz: manjšinkski človek (Kisebbségi elégia. Az általános emberi térképen kísértet jár: a kisebbségi ember.) N. r., 1989. 21. sz. 630–631.
39. Konrád, György: Antipolitika, Ljubljana, 1988.
40. Š., F.: i. m. 174. L. a 26. jegyzetet.
41. Barbarič, Štefan: Vojvodinska „Odprta vrata" (Vajdasági „Nyitott ajtó"). Sodobnost, 1969. 3. sz. 322–331.
42. E látogatás emlékét őrzi egy interjú. V. B. (Novak, Vilko): Pogled v sodobno madžarsko književno življenje (Betekintés a kortárs magyar irodalmi életbe). Slovenec, 1934. 202. sz. 4.
43. Barbarič, Štefan: Levstik in Cankar v madžarščini (Levstik és Cankar magyarul). Delo, 1964. (III. 12.) 70. sz. 5.
44. Melich János: A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája. Magyar Könyvszemle, 1902. 426–449.
45. I. m. 427.
46. N., V.: i. m. L. a 19. jegyzetet.
47. Hadrovics László: A szlovének, Magyar Szemle, 1939. XXXVI. k. I. (141.) sz. 49.
48. Angyal Endre: A vend kérdés. Klny. az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének „Komplex földrajzi és történelmi kutatások újabb eredményei a Dunántúlon" c. kötetéből, Bp., 1972.
49. F. I.: i. m. L. a 3. jegyzetet.

KISS GY. CSABA

Sorskérdések szlovén tükörben

AZ ELTÖRT KORSÓ CÍMŰ ESSZÉGYŰJTEMÉNY MARGÓJÁRA

Sokszor fölidéztem azt a beszélgetést, amelyet annak idején a zárai nyári egyetemen folytattam Miran Hladnikkal, egy rokonszenves ljubljanai tanársegéddel (úgy tudom, ma irodalomtörténetet tanít az egyetemen). A szlovén irodalomról kérdeztem – nem emlékszem pontosan, németül vagy horvátszerbül beszélgettünk –, s mentegetőztem, hogy nem járok az általa tartott szlovén lektori órákra, mert reggel 7 és 8 között tartja őket, meg elég nekem a számomra új horvátszerbbel birkózni. Nevetve legyintett: „Ugyan, miért volna fontos szlovénul tanulni?" Mondtam volna vajon én ilyet egy nyelvünk iránt érdeklődő külföldinek? És persze eszembe jutott a pozsonyi szlovák nyári egyetem, a vendéglátók legtöbbjéből gyakran előbújó kisebbrendűségi érzés, az öntömjénezésnek és a saját kulturális értékek felől való bizonytalanságnak furcsa, nekünk, magyaroknak annyira hazai ízű vegyülete. Jószerivel fele annyi szlovén sincs, mint szlovák, szinte történelmi csoda, hogy eljutottak a huszadik századba, megőrizve nyelvüket és kultúrájukat. Közép-Európának azok közé a népcsoportjai közé tartoztak a XVIII–XIX. század fordulóján, amelyeknek a modern nemzetállam mércéje teljesíthetetlenül magasnak látszott. Hiszen az Ausztriai Ház több tartományában éltek szétszabdalva, szlovén tudatú nemesség és polgárság híján.

És a XX. századi történelem is mennyi pusztító kataklizmát hozott rájuk! Nagy reményeket 1918 őszén a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulásakor, majd viszonylag hamar bekövetkező kiábrándulást, testvérgyilkos polgárháborút a második világháború idején, véres bosszút utána, jugoszláv kommunista totalitarizmust, keményebb és puhább diktatúrát. 1988-ban pedig - Lengyelországgal és Magyarországgal szinte egy ütemre – kezdődtek Szlovéniában a tiltakozások, a sajtóban és az utcán is, az emberi jogokért és a demokráciáért, a szlovén nyelv jogainak megsértése ellen, míg végezetül győzött az egyesült ellenzék az 1990-es választásokon, majd a köztársaság lakosságának 80%-a a függetlenségre voksolt. Az ezutáni eseményeket ismerhettük a napi sajtóból: a független állam kikiáltását követően tavaly júniusban megindultak a jugoszláv néphadsereg páncélosai Szlovénia ellen, de a katonai kudarc és a belátás (hiszen ott nem élnek jelentős számban szerbek) visszavonulásra kényszerítette őket. Hosszas elismerési hercehurcát követően jelenhetett meg a térképeken a szuverén szlovén állam.

Ideje volt tehát ennek az esszékötetnek, megjelenése ma aktuálisabb, mint bármikor. És nem véletlenül jutott róla először eszembe szlolvén kollégám finom nemzeti öniróniája. ùgy tetszik, nem csak egyéni hozzáállásról, alkatból következő könnyed szellemességről volt szó. A szlovén írók és gondolkodók legjavából nem hiányzik az effajta önszemlélet, a kisnépi sors ilyen távolságtartó vállalása. A sajnálkozást, az együtt-érzést kívánják elkerülni vele, hiszen az efféle gesztusok csak még jobban fölhívják a figyelmet az illető nép, nyelv kicsi mivoltára. Inkább az öngúnyt vállalják, hogy ne nyomja le őket túlságosan a szlovénság terhe. Egy kiragadott megállapítás Andrej Inkret szlovén költészetről szóló esszéjéből: „A szlovénságra... szinte mindig rányomta bélyegét a szkepszis és a tragikus irónia, az ellenállás és a katasztrofikus szarkazmus."

Az exiliumról szóló írásában azt kérdezi Drago Jančar: „...hogy lehetséges az, hogy egy nemzet csak haraggal tudja szeretni hazáját?"

Lássuk, miképpen foglalja össze a szlovén esszéista (Andrej Inkret) nemzetének sorsát: „Az egyik legkisebb európai nép, amelynek nem volt önálló politikai múltja, és amely csak az 1918-as osztrák–magyar összeomlás után szerveződött nemzetállammá (az úgynevezett Szerb–Horvát–Szlovén Királyság multinacionális keretében, vagyis mint korlátozott illetékességű, balkáni előjelű állam, amelynek nemzeti területe jelentős mértékben kívül került az államhatárokon)..." Jellemző maga az önbemutatás kényszere is, különösen külföldi közönségnek szólván (több ilyen írást találhatunk a kötetben), hiszen újra meg újra el kell mondani az iskolás tudnivalókat.

Érdekes képet kapunk az esszégyűjteményből a szlovén történeti mítoszokról. A kisnépi tudat jellegzetes önostorozó gesztusai mellett kell megemlíteni az „ősi dicsőség", a hajdani nagyság szlovén hivatkozási alapját, a középkori karantán államot a VII–IX. századból. Ebből alakították ki az ősi szlovén hazai idilli képét, s mivel hajdan a jelenleginél jóval nyugatabbra terjedt a szlovén nyelvterület, a szlovénok szemében éppen a Karantánia helyén létrejött Karintia németesedése mutatja a legbeszédesebben a tragikus szlovén sorsot. Elveszett az ősi szláv haza, az évszázadok során fokozatosan halványult szlovén jellege. Több helyen is olvashattuk a kötetben, mennyivel csökkent az utóbbi száz évben a tartomány szlovén lakossága (kb. 100 ezerről 20 ezernél kevesebbre). Karintiában található az a római korból származó oszlopfő, az úgynevezett fejedelemkő, amelynek a középkor derekáig volt szerepe a fejedelmek beiktatásánál; drága nemzeti jelkép a szlovénok számára, az új állam új pénzén, a talléron (szlovénul: tolar) is rajta van; Ausztriában akadtak olyan, akik e tényből Szlovénia területi igényeire akartak következtetni. Tény és való, hogy 1918-ban és 1945-ben – ne feledjük, a jugoszlavizmus jegyében és katonai hátterével – voltak olyan szlovén erők, amelyek törekedtek erre. Ma természetesen csak durva provokációnak lehet minősíteni az efféle osztrák véleményeket. A szlovén írók inkább keserűséggel summázzák nemzetük történetét; írjuk ide Drago Jančar sorait: „...a szlovénság története az elvesztegetett és széjjelszórt fizikai és szellemi erő története." *(A szlovén exilium).* A legtöbb veszteséget a disszimiláció okozta, a németesedés, az olaszosodás. Évszázadokon keresztül paraszti sorban élt a szlovénság, klasszikus nagy írója, Ivan Cankar „proletárnemzetnek" nevezte, előbbre jutni, érvényesülni, polgárosulni csak más nyelveken lehetett. Jellegzetes szlovén kép az idegen érdekekért hulló szlovén vér, a más nemzetek számára dicsőséget szerző, anyanyelvétől, szülőföldjétől eltávolodott szlovén. Ismét Jančart idézem, a kételkedés, a pesszimizmus keserű szavait: „Miért kell az etnikai térségen kívül élő szlovénoknak olyan gyakran és olyan kíméletlenül megváltoztatniuk nemzeti identitásukat? [...] Miért nem magától értetődő szlovénnak lenni? Mi van e létben, ami nem világos, kimondhatatlan, olyannyira, hogy repedés keletkezik benne? Mi hiányzik e tudatból, hogy az elemi hűség ilyen gyakran és ilyen könnyen semmivé foszlik?"

A szlovénok úgy tartják magukról, hogy a kivándorlás nemzete; a múlt század végétől tízezrével hagyták el szülőföldjüket, a XX. század pedig politikai okokból kényszerítette távozásra Szlovénia polgárait, s ehhez még hozzászámíthatók azok, akik a jobb megélhetés reményében indultak szerencsét próbálni a 60-as években. A végső mérleg: mintegy 600 ezer eltávozott szlovén. Többször említi írásaiban Drago Jančar, hogy a XVIII. század végén legalább annyi szlovén volt, mint dán, norvég, finn vagy szlovák.

Nem lehet megfeledkezni a határon túli szlovénok problematikájáról sem. Fölfigyelhettünk arra, hogy Inkret idézett soraiban azt is megemlíti, milyen jelentős nemzeti terület maradt kívül 1918-ban a jugoszláv (SHS) királyság határain. Ha e terület jóval kisebb volt is, mint a magyarok keretében, tudnunk kell, szlovén nemzedékek gondolkodásában ez a tény mint számottevő nemzeti veszteség volt jelen. A szlovénok borúlátását egyébként igazolta az idő, hiszen az elmúlt hét-nyolc évtizedben is fokozatosan csökkent mind Ausztriában, mind Olaszországban a szlovén anyanyelvűek száma.

Történelem és irodalom az esszégyűjtemény két legfontosabb témája. Végig átszőve a nemzeti kérdés szálaival. Nem is lehetett másképpen, hiszen a modern szlovén nemzet létrejöttében kulcsszerepe volt az íróknak, az irodalomnak. Mint ahogyan a nemzetfogalomnak a nyelv állt a középpontjában. A romantika korában vetődött föl a délszláv népek összetartozásának a gondolata, az illír eszme hívei közül számosan úgy vélték, a Krajnában, Dél-Stájerországban, Isztriában, Görz és Gradisca tartományban beszélt szlovén nyelv csak egy nyelvjárás, irodalmi nyelvnek a közös nevezőre hozandó szerbhorvátot (horvátszerbet) kell választani. Nem kis mértékben egy költőnek, Prešerennek köszönhető, hogy ezt a szlovénok nem fogadták el, saját nyelvüket fejlesztették ki a kor követelményeinek megfelelően. Érthetjük így, hogy az irodalomnak fontos nemzeti küldetése volt, Andrej Inkret esszéjében olvashatjuk: „A szlovén irodalom eleve a nemzeti mitológia sajátos formájaként alakult ki, s ezt az »auráját« mind a mai napig megőrizte."

Hat író tizenkét írását veheti kézbe a magyar olvasó. Az esszéket *Gállos Orsolya* és *Reiman Judit* fordította. A válogatás az utolsó évek termésből készült, elsősorban azt szem előtt tartva, hogyan látták önmagukat, népük sorsát a szlovén írók. Ők, akiknek a történelmi nagy időkhöz hasonlóan most is fontos szerepük volt a közvélemény formálásában, a politikában; abban a folyamatban (legalább egy évtizede kezdett kibontakozni, először a Nova Revija című folyóirat körül), amely az önálló Szlovénia megszületéséhez vezetett. Hogy mi történt, és miért, azt a legplasztikusabban Jančarnak az *Emlékek Jugoszláviáról* című írásából tudhatjuk meg. Őt már ismeri valamennyire a hazai irodalmi közvélemény, csakúgy, mint Veno Taufert, a kitűnő költőt és műfordítót, aki 1989-ben Bethlen Gábor-díjban részesült. A többiek – Dane Zajc, Taras Kermauner, az itt idézett Andrej Inkret és Miloš Mikoln – szintén a szlovén irodalom első vonalának a képviselői. Hasznos, bár helyenként kissé elnagyolt vázlat olvasható a kötet elején Gállos Orsolya tollából a szlovén nemzet önállósághoz vezető útjáról.

Azt hiszem, nem szükséges bővebben a szlovén–magyar párhuzamokról beszélni. Ismerjük a kínzó gondolatokat, a nemzethalál rémétől kezdve az európai visszhangtalanság aggodalmáig. Mintha a kötet mondatainak számottevő részét a magyar írók vetették volna papírra. Ebben a szlovén tükörben valamiképpen magunkat is látjuk. Mi szintén ilyenek vagyunk, ilyenek voltak válaszkényszereink, hasonlóak bukásaink, és hasonló keserűségünk íze is. Közép-Európa nagysága és nyomorúsága kavarog ebben a kötetben. Rólunk szól, nekünk szól. Mennyire fontos volna, hogy a szlovén esszék tanulságai beleépüljenek gondolkodásunkba! *(Jelenkor Kiadó, Pécs, 1992.)*

Tiltakozunk!

Felháborodással utasítja vissza a Híd irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat szerkesztősége (Újvidék) azokat a gyanúsításokat, rágalmazásszámba menő célzásokat, amelyeket Mányoki Endre Szemközt a pusztuiással... Versek éve 1991 című, a Tiszatáj 1992. augusztusi (nyolcadik) számában megjelent írásában tele marokkal hintett szét a folyóirat olvasói jóhiszeműségének virágoskertjében. A legmérgezőbb az, ahol a Híd ez évi januári-februári kettős számában megjelent versválogatásról azt a gyanút is kelti, hogy ez „valaminemű elegáns hódolat a gyilkosoknak". Meggyőződésünk, hogy egyszer majd szégyellni fogja ezt az állítássort az is, aki megírta, s az is, aki közreadta.

A Híd szerkesztőségének valódi szándékát a főszerkesztő bevezető szövege közérthető módon megfogalmazta, és abban a reményben, hogy azt Mányoki Endre legalább most elolvassa, a Tiszatáj olvasói pedig megismerhetik, itt közöljük:

„A Híd szerkesztősége 1991 szeptemberében arra kérte a jugoszláviai magyar költőket, hogy vegyenek részt az immár hagyományos Versek éve megalkotásában, mert úgy látta, ismét itt az ideje a költői számvetésnek. Válságos időket élünk, eresztékeiben ropog a világ, amelyben eddig léteztünk, kell tehát, hogy megfogalmazzuk a költészet kifejezőeszközeivel is létünk mai állapotáról tudásunkat. Örültünk, hogy annyian a költők közül meghallgatták kérésünket, és csak sajnálhatjuk, hogy voltak, akik nem adtak verses hírt magukról, nem tudtak, vagy nem akartak a Versek éve 1991 részeseivé lenni."

Ebből a bevezetőből is kitetszik, hogy voltak, akik felkérésünket nem hallgatták meg, és nem küldték el verseiket.

Köztük voltak a Mányoki Endre név szerint említette költők (Szügyi Zoltán, Kalapáti Ferenc, Bozsik Péter, Fenyvesi Ottó, Beszédes István, Horváth Ottó) is. Balázs Attilát nem kérte a Híd szerkesztősége, mert a felkérések időpontjában, 1991. szeptember 10-én még úgy tudta, Balázs Attilának nem szokása verset írni. Ladányi István ellenben szerepel a Hídban. A felkérés fent jelzett dátumából pedig az is kitetszik, hogy akkor (emlékezetünk szerint) a fent nevezett költők még Jugoszláviában éltek és dolgoztak, így semmi köze a szerkesztőségnek ahhoz a mérgezett gyanúsításhoz, hogy a „hűtleneket" tudatosan mellőzte. Egyértelmű ellenben, hogy a nevezett költők mellőzték folyóiratunkat, a Híd-at!

Újvidéken, 1992. augusztus 18-án

A Híd szerkesztősége

*

Készséggel, bár szomorúan és rosszkedvűen teszünk eleget Bori Imre főszerkesztő kérésének, amikor közöljük a Híd tiltakozását Mányoki Endre itt megjelent keserű soraira. Sajnáljuk, hogy szerzőnk szándékát a Híd szerkesztői félreértik. A ténybeli tévedésekért Mányoki Endre természetesen elnézést kér. Vitát azonban semmiképpen nem indítunk, mert azt, hogy a jugoszláviai magyar irodalom közelebbi és távolabbi történetében ki milyen elvitathatatlan érdemeket szerzett, illetve kinek miért kell szégyellnie magát, talán nem itt és nem nekünk kell megbeszélnünk. (A szerk.)

Szerkesztői asztal

Hatvanhárom éves korában elhunyt Székely János. A marosvásárhelyi író pályáját költőként kezdte, de legnagyobb sikereit próza- és drámaíróként érte el. A nyugati hadtest, A másik torony, a Dózsa, a Caligula helytartója vagy a Mórok az egyetemes magyar irodalom kiemelkedő alkotásai. Székely János munkásságának méltatására később visszatérünk.

*

Tiszatáj-est Újvidéken és Szabadkán. Szeptember 18-án az Újvidéki Magyar Színházban, 19-én a szabadkai városházán rendezett irodalmi esten találkoztak lapunk szerkesztői a vajdasági írókkal és olvasókkal. Mindkét alkalommal Dudás Károly vezette a beszélgetést, amelyben Vörös László, Annus József, Olasz Sándor, Ablonczy László és Szokai Imre vettek részt. A műsorban újvidéki színművészek működtek közre.

*

Az Erdélyi Magyar Diákok Egyesülete Hátország *címmel irodalmi és művelődési folyóirat kiadására vállalkozott. A negyedévenként megjelenő lap bevezetőjében olvashatjuk: „amikor folyóiratok születnek és töredeznek szét, e nehezen létrejött lappal állunk az Olvasó elé... Kialakulhat a beszédnek, a kulturális cselekvésnek egy olyan modora, amely sajátunk és összetart minket, most éppen itt, a Tisza partján fekvő Szegeden..."*

*

*Imre Lajos grafikái*ból – melyek közül néhányat legutóbb a Tiszatáj szeptemberi száma közölt – a Püski Kiadó a karácsonyi könyvvásárra önálló album megjelentetését tervezi. A kötetben dr. Koós Judith bevezető tanulmányával mintegy nyolcvan fa- és linómetszet, kőnyomat, illetve ecsetrajz kerül közlésre; tájképek, alkalmi grafikák, ex librisek és történelmi tárgyú sorozatok lapjai. A könyv 240 Ft-os bolti áron jegyeztethető elő (Imre Lajos 1021 Budapest, Pálos u. 3. I/6).

Szegeden is változtak a telefonszámok,
így szerkesztőségünk eddigi hívószáma előtt is egy hármast kell tárcsázni.

Új számunk tehát: **(62) 3-12-670**

Ára: 25 Ft